

ПЛАТОН
ВОРОНЬКО

ПЛАТОН ВОРОНЬКО

ТВОРИ
В ЧОТИРЬОХ
ТОМАХ

ПЛАТОН
ВОРОНЬКО

ТОМ
ТРЕТІЙ

ПОЕМИ

У2
В75

ВКЛ. ПО
В КАТАЛОГ

УД
17
22

*В том вошли лучшие поэмы
украинского советского поэта,
известного мастера этого сложного
литературного жанра.*

ад 04149/5 П
02

Первомайское РУ
Библиотека-филиал № 3
ЦБС при РУ им. Дарю Мельниченко
гор. Кривой Рог

ОТРАСЛЕВАЯ
ЦЕНТРАЛЬНАЯ
БИБЛИОТЕКА
РУ им. Дарю Мельниченко
г. Кривой Рог

В 70403—054
М205(04)—83 — передплатне. 4702590200

© Видавництво
«Дніпро», 1983 р.

ПОЕМИ

ЯРОСЛАВНА

I

Моя невідступна і славна
Далека Путивльська земля!
Я чую твій плач, Ярославно,
Він хмарою криє поля.

Твій плач!..
Твоя туга жіноча
У час вікопомних розлук
Підводилась мороком ночі
До неба від Сеймових лук.

До сонця вона підступала,
Поволі проміння рвучи,
І раптом додолу упала
Пітьмою на гострі мечі,

На панцери, сповнені дзвону,
Які ще до бою гудуть,
На куті шоломи, що з Дону
Готові води зачерпнуть.

II

Затьмарення віщого крила
Лягли на церковні хрести.
Чого ж ти його не спинила —
Сказала: «Іди, коли йти...

Іди, не зважай на прикмети —
Іх безліч на ратнім шляху».

А хмари, мов чорні замети,
Звіщали про бурю суху

Не в отчїм Путивлі — в чужині,
В степах, де колюча стерня.
Чого ж ти вклонилась дружині
І крикнула: «Князю коня!»?

Ховаючи сльози гарячі,
На сонце дивилась — нема...
Лиш ворон кружляє та криче,
Де повинню суне пїтьма.

Стихав за огорою гомін,
І терпли серця бойові.
А князь твій у срібнім шоломі,
З очей блискавки грозові

У темряву кинув зловіщу.
За луку — і рвучко в сідло.
Шляхи на Спадщани й Лутищу
Піском куряви замело.

Затихли розгойдані дзвони,
Лиш луни гудуть вдалині
Про князеві славні загони,
Про князеві очі ясні.

Давно розійшлись путивляни,
Осів за обніжками пил.
Росою покрились поляни,
Де стоптаний гнувся ковил.

А ти не прийшла до світлиці,
Не сіла за прядку різну —
До самого сходу зірниць
Дивилась в німу далину.

А потім за баштами стала.
Минули не роки — віки.
Замулились води Каяли —
Незваної нами ріки.

Безвісної птиці зигзиці
Осипались крила гінкі.
На місці Святої криниці
Шумлять осокори стрункі.

І де вони, брами, причілки,
Високі ясні тереми?
То сонце на золоті гілки,
То люті хуртечі зими,

То цвіт весполіття стрічає,
То знов суховій на полях
Гарцює в кущах молочаю,
Де йшов колись Ігорів шлях,

Де зводили вежі селяни,
Трирядні вали на горбі,
Де чули твій плач путивляни
І падали в ноги тобі.

III

Пролинули сиві, далекі
Віки над степами життя,
Неначе у вирій лелеки,
Яким не знайти вороття.

А ти, невідступна в чеканні,
В коханні не знаючи меж,
Стоїш на високім кургані
У спалахах нових пожеж.

Лягають на плечі, на руки
Тумани від Сейму-ріки,
І роси, мов сльози розлуки,
І сльози, мов роси важкі.

Ти ждеш із Карпатського рейду
Мене в бойовім убранні.
Ось-ось перебродом перейде
І зрине з п'їтьми на коні,

Здається тобі серед ночі,
У ранки, в палаючі дні.
Заплакані очі дівочі —
Усміхнені, раді, ясні.

Ти думкою линеш до мене,
До щастя від болю і сліз.
І рвуться залізні стремена,
І гнеться густий верболіз,

І ллються розпущені коси
На плечі весняним дощем.
Курить суховій і голосить
Над кожним підбитим кущем,

Курить аж до самого Сяну,
До муки, що злість окриля.
Я чую твій плач, Ярославно,
Він хмарою криє поля,

Лягає імлою на обрїй,
Затьмарює сонце згори,
Щоб нашій когорті хоробрїй
Пробитися в Чорні бори.

Щоб раненим вимити рани,
Останню конину спекти,

І знов зарядити нагани,
І далі до смерті йти.

До смерті або перемоги —
В нас іншої стежки нема.
Залізні фашистські барлоги
Густа заливає п'ятьма.

І чорне, обвуглене сонце
Тоді зупинилось вгорі.
Хрестились ворожі дозорці,
Ховались в яри, чагарі.

Я вивів загін під Ославну,
Порвав за собою мости.
Спасибі тобі, Ярославно,
За горде:
«Йди, коли йти.

Йди, не зважай на прикмети —
Їх безліч на ратнім шляху».
О вірна і віддана, де ти
В годину буремну, лиху?

В Путивлі ти нині страждаєш,
Йдучи в хуртовині війни,
Чи з Пруссії ніччю втікаєш,
Забувши про спочив і сни?

Та де б не була ти, кохана,
Я чую ридання твоє,
Бо знов із-за Буга і Сяна
Затьмарене сонце встає.

Затьмарене сонце...
Та скоро

Проміння його золоте
Осяє нам вільні простори
І хмари жакні розмете.

І пісня — не плач твій поллеться
На все наше спільне життя,
Вже кінь мій у подорож рветься
На зранений шлях вороття.

І здіймуться птиці зигзиці,
З походів повернеться рать,
І води Святої криниці
Нас миром земним напоять.

IV

Моя невідступна і славна
Зелена Путивльська земля!
Спасибі тобі, Ярославно,
За плач, що серця окриля.

За вірність, що в кожному столітті
Квітчала нам шлях бойовий,
За пісню, що вперше на світі
Замінить твій плач віковий.

1944

БЕЗСМЕРТЯ

*Пам'яті партизанки
Ліри Никольської,
що загинула під час
Карпатського рейду
в 1943 році*

I

Був травень.
Сорок третій рік.
Визвольним вік його нарік.
Той рік в Вітчизняній війні,
Мов танк в опаленій броні,
На захід круто повернув
І слід вчорашній загорнув.
Глибокий слід
Болючих ран.
І з повороту на таран
Пішов по твані, по льоду.
І враз на свіжому сліду
Стрілчаста вибилась трава.

В далекий тил стійка Москва
Нас посила, дає тротил,
Щоб путь ворожу рвать навпіл.
Наказ: «У шість — аеродром,
О першій ночі — за Дніпром,
О третій — табір Қовпака».

Прощальна мить така хистка —
Давно сподівана та мить,
А серце все-таки щемить,
Щемить воно...
У нім давно
Қипіла злість і сила мсти
Така, що рвалися мости,

Де йдуть гурти ворожих орд
На наш народ,
На рідний край.

Мерщій, пілоте, набирай
У хмарнім небі висоту —
Ми летимо на праву мсту,
В грозову ніч,
В ворожий тил,
Де по шляхах стовпами піл
З-під сірих маршових колон,
З-під ніг сестер, що йдуть в полон.

Ворожий тил —
То ж рідний край,
Де голубиний, сизий грай
Спадає в тиху мураву...

Літак окреслює Москву.
Ще круг один —
І ліг на курс.
«Я знаю — ти не боягуз...»—
Говорить спутниця мені.
Вона витає в даліні
Дитячих спогадів,
І зір
Внизу шукає темний бір,
Де мріла хата лісника,
Де рань дитяча гомінка
Тонкими ніжками ступа,
І три дороги від стовпа
Ведуть у степ, у житню даль
Внизу лиш хмари...
Світла сталь
Її очей від сліз мутна.
Плечем закрившись од вікна,
Вона схиляється на брус.

«Я знаю, ти не боягуз,
Та, мовить правду, — не дрижу
І я в розгоні віражу.
У шостий раз лечу за фронт
В ворожий стан полків і рот —
У лігво звіра-хижака.
Вже не тремтить моя рука,
Коли запальний шнур вклада
В заряд під міст.
Внизу вода,
У ній спокійна висота
Багатофермного моста.
І ось тоді не страх, а біль,
Коли уже горить фітіль...
Це ж наше все,
Наш труд і піт,
Це п'ятирічок дивний цвіт!
А мусиш. Хоч тремтить рука...»

Я стиснув руку їй.
Вузька
Дівоча кисть.
Замість разка
Легких янтарних намистин —
На ній годин
Спокійний плин,
І гостра компасна стріла
На «норд» скерована була,
Туди, де нас в тривозі ждуть.

«У правім ділі кожна путь,
Яка до цілі доведе,
Ганьби не викличе ніде.
Не треба думати про це.
В хірурга кам'яне лице,

Його рука легка, жива
Спокійно рану зашива.
І лиш як виживе юнак
Й до строю стане той вояк,
Тоді у лікаря на мить
Бентежне серце защемить,
Впаде натруджена рука,
Що врятувала юнака.
Хірург погляне вдаль,
І з вій
Звійне сльозинку суховій —
Сльозинку щастя.

Так і ти,
Коли заходиш під мости,
Себе хірургом почувай,
Який рятує рідний край.
І як врятуєш,
То тоді
В важкому чесному труді
Не рік, не два — а все життя
Віддай за щастя вороття»,—
Я так сказав.
Удалині
Над фронтом блиснули вогні
І сто осколкових повз нас
Густу пітьму спалили враз.

II

Тисячу двісті верст.
Вогнища хрест-павхрест.
«Дуглас» іде по траві:
Ми прилетіли живі.
Ми в таборах Ковпака.
«Хто вас прислав?»

«ЦК...
Я підривник.
І її
Знають у нашій сім'ї».
Хитро сміється Қовпак:
«Ти підривник?..
Так-так.
Ця кучерява теж?..
В нас як струхнеш —
Так і вмреш!
Тільки сміливці живуть.
Завтра, орлята, в путь».

Завтра...
Шумлять явори.
«Любий, сідай покури»,—
Ліра говорить мені.
Голос її в тишині
Ніжно бринить і спада
В трави, мов чиста вода
Перших струмків навесні.

Потім не раз уві сні
Чув я той голос.
Не раз
Десь між карпатських терас
Бачив я постать струнку,
Русу голівку в вінку
З хвойних оброшених віт,
Там залишився мій слід,
Де шелестять явори.
«Любий, сідай покури —
Сю ніч уже не до сну,
Ми прилетіли в весну».
Зорями жевріє гай.
В таборі крик:

«Запрягай!»

Тишу й пільму розгорта
Райдужне пасмо з поста
Двох полохливих ракет.
Буде кривавий банкет —
Ми з корабля та на бал.
Сьомий гримучий запал
Ліра у міни вставляя.
Порохом пахне земля.
Порохом дишать вітри,
Журно шумлять явори,
Бути великій борні.
Вибух — і танки в огні.
«Так їх! — сміється Ковпак. —
Гітлера діло — табак».
«Справжнє хрещення.
Тепер
Житиме, хто не помер», —
Ліра говорить мені.
Гасне луна вдалині.
«Житиме, люба моя...
Чуеш? То спів солов'я
З тихих доноситься гін».
В ніч повертає загін.

Безліч на війнах дум —
Думає куля «дум-дум».
Думає серце пробить,
Те, що жадає любити,
Те, що світліше світань.
Ми перейшли глухомань,
Ми заповзли під мости,
Збили німецькі пости,
Толом обклали бики.
Ліра взяла сірники,
Палить горючий фітіль.

Первомайское РУ
Библиотека-филиал № 2
ЦДЮС при РУ им. Дзержинского
гор. Кривой Рог

РУ им. Дзержинского
г. Кривой Рог

«Швидше!
Мерщій ізвідтіль!»
Швидко, та й куля швидка...
Дівчина пада хистка.

III

Тисячі огненних верст.
Кажуть, гора Еверест —
Кривля земної кори.
Брехні!
До Шевки-гори
Тисячі спалених верст.
Кожен із нас— Гефест,
Кожен у полум'я ліг.
Тихо мені до ніг.
З шелестом линуть слова:
«Ти не журись... Я жива.
Довго ще буду жити. —
Голос від болю дрижить. —
Довго... А в нас у саду
Треба сполоть лободу.
Там наче в справжнім раю.
Стрінеш ти неньку мою —
Добра у мене вона.
Я ж у родині одна.
А в нас буде трое дітей...
Завжди багато гостей.
Любиш ти діток чи ні?»
Громом здавались мені
Тихі її слова.
Ніч підійшла грозова.
Ранком в затишші громів
Голос її занімів.

IV

Село Манява.
За селом
Гора Синява,
Мов шолом,
Стоїть одна
Серед борів,
Де бузина
Заслала рів,
Круті стежини
В'ються вверх.
Там цвіт ожини
Перешерх,
Там корінь бука,
Мов рука,
У землю стука
З-під пенька,
Там беркут вмер
Серед ялин,
Крило простер
В струмковий плин.
По тій стежині
До гори
У хмари сиві,
У вітри
Я виніс Ліру
На руках,
І в землю сіру
На гілках
Спустив я тіло.
Що ж тепер?..
Орел зболіле
Крило простер
З імлі міжгір'я,
З чорних брил.

Нарвав я пір'я
З мертвих крил,
Накрив її.

Тепер куди?
Важкі бої,
Мов рев води,
Текли під гору
У розгін.
У бір із бору
Мій загін
Летів по кручах,
Рвав мости.

«Тепер клянись
Йти до мсти...»
Клянусь тобі, моя любов,
Допоки в жилах ллється кров,
Аж поки подих в груди йде,
В борні не зрадити ніде,
Ніде не стати,
Не зійти
З дороги мсти,
Святої мсти.
Моя любов, клянусь тобі —
Життя віддати в боротьбі
За землю ту, де ти жила,
Щоб їй повік не знати зла.
Не знати лих,
Не знати бід
У вічнім сяєві побід.
Клянусь,
Коли настане мир,
Орати стоптаний пустир,
Нові наводити мости
В нові світи.

Я клятву дав —
І з місця— в бій,
Де пил сівав
В траві рябій.
Стріляв, крушив
Фашистський стрій,
Вогнем душив
За роєм рій.
І так по всій
Галичині,
Мов буревій,
Я ніс вогні.
Де нафта б'є
Крізь чорний шар,
Там зло моє
Несло пожар.
Де поїзди
Ішли на схід,
Там кров завжди
Вкривала слід.
Там скрізь мій біль
За ніччю, днем
З лісів і піль
Зринав огнем.

V

Куди не йду —
Все ти одна.
Чи друга жду,
Чи з ним до дна
Я п'ю вино
В холодну ніч,—
Тоді в вікно
Мені навстріч
Заходиш ти

Із темноти,
Така
Струнка
І мовчазна,
Мов світ, легка,
Ясна, ясна.
І я несу
Тебе в красу —
У мирний край,
Де край журбі.
«Не умирай»,—
Шепчу тобі.

І ти живеш, мов сонця світ,
Тобі завжди сімнадцять літ —
Шість тисяч двісті днів.
Пливе часу широкий пліт
По хвилі мрій і снів.

Ітимуть роки і віки
В світаннях, вечорах,
Живі і бронзові вінки
Зів'януть на вітрах,
І Прут річище поміня,
І висохне Бистринь,
А ти, мов промінь в світлі дня,
Який не кида тінь,
В майбутнє йтимеш день за днем
І матимеш завжди
Сімнадцять літ,—
І їх вогнем
Горітимуть сліди,
Як ті, що йшли
Крізь буревій
На Прут з Сули
Із бою в бій,
Де глей рудий,

Шорсткий вапняк
Сухий, твердий,
Який ніяк
Не роздовбать
Без обушка,
Щоб поховать
Свого дружка.

О, скільки їх
За всю війну,
Дружків моїх,
Я спом'яну,
Бо їх ніде
Не стріть мені
У вік, що йде,
У тихі дні.
Лиш ти одна
У кожную ніч
З півми вікна
Ідеш навстріч,
Така
Струнка
І мовчазна,
Мов світ, легка,
Ясна, ясна.

І я несу
Тебе в красу —
У мирний край,
Де край журбі.
«Не умирай», —
Кажу тобі.
І ти живеш —
Куди не йди —
Ясна без меж,
Мов сонця світ,

Тобі завжди
Сімнадцять літ,
І жить тобі віки,
Часів майбутніх переліт
Зітре мої стежки,
А ти ітимеш день за днем
І матимеш завжди
Сімнадцять літ,—
І їх вогнем
Палатимуть
Сліди.

1945

ЗА ВСІ ЛІТА РОЗЛУКИ

Нам не злічити всі розлуки
За всі літа, як скатів стук
Об гострі рейкові сполуки,
Проте — я славлю біль розлук.
Я славлю сльози Ярославни
В Путивлі на міській стіні.
Вони зціляли князю рани
У половецькій чужині.
Шаную неньки тугу давню,
Що, сина вирядивши в Січ,
Топтала стежку при кургані,
Щодня йдучи йому навстріч.
А він — синочок Морозенко—
Давно вже в думках кобзарів.
Розлуки стежка-борозенка
Лягла назавжди поміж брів.
Я уклоняюсь полонянці,
Яка з лиця свого красу
Здирала терном.
«Вам, поганці,
Я тільки рани принесу»,—
Вона, ридаючи, казала.
З живої кривці в ті часи
Рясна калина виростала
Як символ рідної краси.
Ділю я в серці смуток діда,
Коли онук вночі в буран
З пустим наганом охляп їде
До ковпаківців-партизан.

Я прославляю біль розлуки
Не тим, щоб викликати жаль,

А тим, що в ній найтонші звуки,
Які несуть із далі в даль
В душі любов до Батьківщини,
Всі риси рідної краси,
Земне дихання України,
Батьків і друзів голоси.
В розлуках вищий лет кохання,
Найглибший вияв щастя, мук.
Верни ж, недремне спогадання,
Мій біль за всі літа розлук.

* * *

Мої розлуки почалися змалку,
Ще як в дитмістечко із села
Ішов по вогкій польовій стежині.
Я оглядавсь, аби побачить хату,
Свій двір, вербову кузню над сагою
І матір за воротами смутну.
Я оглядавсь, але високе жито
Мені, малому, заступало все,
Лиш матері чомусь не заступало.
Вона, здавалось, над важким колоссям
Стоїть і кличе... Кличе повернутись
До хати, бо процахне той куліш,
Який мені зварила на вечерю.
Я не вернувсь, а мати кличе, кличе...
Той поклик залишився назавжди,
Як голос першої найдовшої розлуки.
З літами інші добрі голоси
В моєму серці почали звучати —
Із дитмістечка, з Харкова, із Вахша,
Із Кушки і московських гуртожитків,
То голоси моїх юнацьких друзів,
З якими час і простір розлучили,
Ті голоси живі у кожному нерві,

На дотик споминів відгукуються лунко.
Я оглядаюсь, та високе жито
Нового поля заступає все,
Лиш матері чомусь не заступає.
Вона, здається, над важким колоссям
Стоїть і кличе, кличе повернутись...
Той поклик залишився назавжди,
Як голос першої найдовшої розлуки.
А ось іще один жагучий голос
Через літа розлук процебенить,
Мов кров із рани.
Почекай, розлуко!
Ще буде зустріч.
Ось вона.
Лечу
Із кручі вниз, у русокошу повінь.

* * *

Із кручі вниз, до хвиль Дніпра,
У піні місячного світла
Текла весни зелена гра.
І вперше яблуня розквітла,
І вперше випала роса
На пелюстки рясні, горючі,
І потекла твоя коса
З плечей до ніг на схилю кручі,
На перекручені стежки,
Через гаї, провалля, ями.
Жбурнула в води з крутіями
Запруд потрошені дошки.

Твоя коса,
Твоя краса
В стрічках недотканих туманів
Тече на острів наш Труханів

І все померле воскреса.
Зринає з хвиль,
Шукає хати,
Спішить кохане докохати
На теплій, збудженій землі,
Де дні малі,
Короткі ночі,
Де роки злічені дівочі —
Майнуть і зникнуть уві млі.

* * *

А хвилі йдуть,
Русяві хвилі,
Шумлять, змивають береги,
На них кораблики безсилі
Пливуть і гинуть навкруги.
Куди ж тікати?
Куди брести?
Повсюди хвилі кучеряві.
Уже затоплені мости,
Човни потрошені,
Діряві
Старі причали на плотах.
Сирена вирветься і тане,
Мов у крило підбитий птах.
Лиш юних пристрастей титани
Летять униз по крутизні,
Бо їм не страшно вглибині.

А хвилі б'ють,
Кущі зривають
На Володимирській горі,
Могутні плечі заливають,
Широкий хрест в огні зорі
Того,

Хто сам купав у хвилі
Цей дивний край, як ти в косі,
І звівся на крутому схилі
У темно-бронзовій красі.
Він повен сили, повен віри,
Він бачив стріл страшні дощі,—
Тепер, збентежений без міри,
Стоїть в обвітренім плащі.
Йому здається:
Ось він з кручі,
Підмитий, звалиться в Дніпро.
І не спасе його колючий
Пернач, окутий серебром.

А з його місця в мить спокою
В світанок нової пори
Ти здіймеш мідною рукою
Гаряче серце догори.
Велике серце,
Повне страсті,—
Щоб з міді золото лилось.
Щоб всяк хотів його украсти
І щоб нікому не вдалось.
Хай буде так.
Я сам схилюся
Перед тобою на горі,
Якщо сьогодні не втоплюся
В твоїй красі,
В твоїм добрі,
В твоїм закоханім диханні,
В твоїм, моїм житті новім.

Ця перша ніч — уже остання?
Чи ще в розгоні віковім
До нас повернеться пора
У повномісячному світлі?

Із кручі вниз до хвиль Дніпра
Тектнуть яблуні розквітлі.
І перша випаде роса
На пелюстки ясні, горючі,
І потече твоя коса
З плечей до ніг,
На схили кручі.
Хай буде так!
Хай знову повинь
Русявих кіс — найглибших рік!
Щоб цілий вік — тобою повен!
І ти — моя щоб цілий вік!

* * *

Підводивсь день в промінні, у туманах,
Вже дотканих і вибілених ранком.
Труханів острів з тої полотнини
Одяг сорочку, вишиту гаями
І крилами розбуджених пташок.
Затихла повинь. Там, коло причалу,
Гойдав чийсь розлуки пароплав.
Які розлуки?! В мене стрічі радість
На серці виграє, мов на бандурі,
І на устах горючі пелюстки
Твоїх цілунків запашні, рожеві.
І ти сама у сукні із туману...
Та ні, в звичайній ситцевій сукенці
Ідеш в реальнім світлі рідна, мила,
Зібравши коси в жмуток на плечі.
Краплиночки веснянок золотих
На носі, між бровами і на скронях
Сузір'ями уже не видаються,
Проте іще жива досвітня казка.
Ти йдеш з пучком русявого проміння
У день, що має швидко догоріти

І повернути нам казкову ніч
Під місяцем, під зорями рясними,
Із котрих випромінюється вічність.
А вічність і кохання нерозлучні.
Це справді так. І розгорівся день.
Він у вікно рукою листоноші
Укинув звістку, що нездужа мати.
Я не проїхав, а перестрибнув
Чималу відстань з Києва в Охтирку.
Мене зустріли Ворскла, жито в полі,
Чернеччина осично-тополина,
Подвір'я без хлівів, гнилиця-хата,
Літами довгими утоптана у ґрунт.
Яке збідніле все й збагачене за роки
Своєю рідністю. Я кращого куточка
Не зустрічав ніде на Україні.
Проте він є шматочком України —
Самою Україною він є.
Слаба старенька мати підвелася —
Це появ мій життя їй повернув.
Вона куліш зварила у горняті.
Я їв його, як страву найсмачнішу,
І пив солодку материнську мову,
Скучу на слово, щедру на тепло.
Вчував жагучий поклик з-за Дніпра,
Та залишити матір був не в силі.
«Залишиш!» — грізно мовила війна.

* * *

«Щоб цілий вік!..»
Неначе вчора
Це пролунало на горі.

Скрипить нав'ючена розвора,
Повзуть зеніток димарі,

Течуть хустини, коси, каски,
Плачі дитячі з пелени.
Знов буйна повінь,
Та не ласки,
А пекла довгої війни.
В цім пеклі ти, немов причинпа,
Несеш своє «Щоб цілий вік!..»
Реве та стогне Дніпр-пучина,
Сердитий вітер з боку в бік
Наш вік тяжкий хита громохко.
І скрізь уже до дрожу вогко
Від сліз та крові на землі.
І на вербовому гіллі
Роса мов сльози.
Бомбовози
Летять на захід і на схід.
Ти зупинилась, ломиш лози,
Щоб розшукати потім слід
До того місця, де ми стрілись.
Пусте зусилля, не ламай.
Назавжди, мабуть, відзорілись
Казковий квітень, дивний май.
Ти підійшла.
Верба хитнулась,
І нас осипала роса.
Не потекла, а колихнулась
Напівзаплетена коса.
Ти, певне, вибігла із хати
Лиш на хвилину.
А назад
Уже не прийдеш. Дім і сад
В диму чадному, бомбовому,
Та й я не знаю, як назад.
Мені в Полісся, в партизани.
А там...
— Не плач, моя краса.

— Хіба я плачу?
То роса...—
Ідуть у ніч, у смерть кияни,
Через Дніпро реве гроза.
— Прощай! За мною не ходи.—
Сказала й зникла край води.
Не зміг...
Оглянувся, підбіг.
Пропає і слід від босих ніг.
Курить воронка під горою,
Лежить потрошена верба.
І Володимир наді мною
Стоїть з хрестом, немов судьба.
З його підмурків серце злотно
Не піднялося догори.

Це все в уяві.
Я з пілотом
Лечу в поліські табори.

* * *

Літак уздрів багаття на галяві —
І вниз, бо дуже холодно вгорі.
До «дугласа» жаркими язиками
Підскачили шапки в стрічках червоних,
Колючі борода, жарини сині, карі,
Погруддя у латуні гільз та куль.
І дід Ковпак прийшов мене зустріти.
Він був у ватнику, призмистий, худий,
Ледь-ледь сивіючий, але в легендах — дід
І велетень. Та, певне, він і є
В душі таким, яким народ бажає.
Я дав йому шифровану путівку.
Дід, не читаючи, насипав тютюну
В той папірець і закутив цигарку.

— Мінер? Це добре. Звати як?
— Платоном.
— Клади, Платоне, міни, тол на віз,
У табір їдь і спи. А там... узнаєш.—
Ми попливли в гушавину Полісся.
Як лунко шебетали солов'ї
У тишині, в пахучих первоцвітах!
А верби, мов ті сиві матері,
Схилялися, щоб краще роздивитись:
Чи не синок вертається у дім.
— Так ось який ти, грізний вражий тил!
— Хіба я вражий? Це війна-загуба
Вселила в мене лють страшної помсти,
А так я край казок і дум величних,—
Почулося з листвяних уст гаїв.
— Приїхали у табір,— мовив хлопець
Так просто, мов — «приїхали додому».
Стоять вози, пасуться вільно коні,
І партизани сплять, хто де приліг,
В траві — сідло під голову чи пень.
Ім зручно, звично — це, либонь, в крові.
Так спали запорожці на поході,
Опришки, гайдамаки, тарашанці,
І ковпаківці сплять, немов Антеї:
Земля їм — силу, а вони їй — кров.
Я задрімав. У сні, здається, бачив
Стареньку матір, що стоїть над житом,
Тебе самотню в Києві на кручі...
Не роздививсь. Прорвався рев моторів.
Це «юнкери» скидають жар терміток.
Палає ліс, а солов'ї співають.
Горять останні хати в попелищах,
У хатах люди, скручені дротами:
— Рятуйте... туйте! — Солов'ї співають.
Аж страшно, як співають солов'ї.

* * *

Полісся вирує
Опаленим листом.
В дорогу беру я
Нагайку зі свистом,
Знаряддя гримуче,
Стару шинелину,
Сідло нескрипуче
Та чорну хлібину,
Коня молодого
У стайні таємній,
Беру я в дорогу
Мій скарб невід'ємний.
Можливо, при втечі,
У смертній знеможі,
Я всі свої речі
Покину в дорозі.
Кохання ж не кину,
Не буду ховати,
Як рідну дитину
Не кидає мати.
Ідуть партизани
По хащах, по твані,
В кишенях нагани.
У кожнім нагані
Хоч три, але твердо
Набиті набої.
І кожен відверто
Говорить з тобою:
— У мене є діти,
Хороша дружина.—
Ну, як не радіти —
Щаслива людина!
— Ось картка.— Дивлюся —
Сміється білява.

— А в тебе? — Хилюся
До кущика мляво.
— Спочинемо трохи.—
Присіли, де стали.
Коржі із гороху
І м'ясо дістали.
— У мене з моєї
Немає портрета.
Є коси у неї.—
І знову відверто:
— У кожної коси.—
Сміються хлоп'ята.
Розмотують троси,
Щоб міст переп'яти.
Ну що їм до кіс тих?
У кожної — правда!
Я кидаю їсти,
Готую заряди.
У кожної коси,
Та в тебе найкращі!
Ї летять під укуси
Вагони у хаші.
Полісся, галяви.
Ідуть партизани.
І твань за халяви
До болю, до рани.
Звертати ж не можна
У месницькім ділі.
Земля бездорожна,
Далеко до цілі.
Година не рання,
Зросились катрани.
І в серці кохання
До болю, до рани.
А кинуть не можна.

Як мати дитину
В годину тривожну
Ніде не покине.

* * *

З Полісся придніпрового в Карпати
Ми рушили сердиті, невідступні,
Зі зброєю важкою на плечах,
З пекельними машинами в мішечках,
З любов'ю в серці, з совістю народу,
Якому доля випала страшна,
Найтяжча доля.
Пам'яте людська,
Ти збережи цей час на довгі роки,
Із муками катівень, душогубок,
Щоб знали ціну щасному життю
Нові, грядущі, дальні покоління.
Ми йшли почамі по таких болотах
І драговинах, де лиш чорні вепри
Ходили дотепер та, може, мавки.
Сюди літак з Великої землі
Не прилетить із ліками й підбитих
Не забере в шпиталь. Не привезе
Трикутничок із штампом «польової».
Ой, гомоніла ж Україна люто —
У груди німці б'ють, а в боки, в спину
Бандити Бульби, Мельника, Бандери
І Власова скажена куркульня.
А ми ідем, нас люди зустрічають,
Як ту надію, що палала й гасла
Не раз уже у селах-попелищах.
Ми крапля в морі — три загони піші
Серед дивізій, армій. Ні, не крапля,
А сам народ в його стражданні й гніві.
Краплина висохне і зникне назавжди,

А в нас, коли загони порідіють,
Нові бійці беруть упалу зброю,
Гарячу ще, з набоями в стволах.
Тоді на мить лягає мертва тиша
Не тут лише, а скрізь по Україні.
В ту мить твориться клятва мовчазна,
Священна клятва матері Вітчизні
На вірність їй синівську. Так щодня.
Безсмертні ми. Яка там крапля? Море!
Великий і нетихий океан,
Що грізно котить хвилі полум'яні.
Незгибні ми, але худі, голодні,
Розранені, утомою закуті —
Умерти легше, ніж ступити крок.

* * *

Я втомився себе берегти,
Рити землю, як риють кроти.
Вже не м'язи болять, а кістки.
То каміння, то твань, то піски
На двох тисячах пройдених верст,
Де сліди мої часто навхрест
Залягали над сагами в грязь,
Як до мосту ішов, як вертавсь,
Підпаливши бікфорд.

Я лежу,
Шашки толу в заряди в'яжу.
Втома вперто шепоче мені:
«Вражі дзоти в бетоні, в броні,
А довкола колючі дроти.
Не прорватись до них, не пройти.
Не вагайся, мершій підіймись,
Куля блись —
І на землю вались.

І у землю свою назавжди
Тихо, тихо по краплі іди.
Знай, різниця лише у часі,
Там по крапельці будуть усі».
Я втомився себе берегти.
Чую: «Сину, ти мусиш іти.
А як вернешся в дім свій і рід,
Житній хліб на розпечений під
Я поставлю у формі новій,
Полотна розкачаю сувій
І пошию нові сорочки».
Заскрипіли тугі вервечки,
Потім спіле колосся звелось,
І з'явилась на хвилі колось
Рідна мати.
Гукала: «Вернись...» —
Як в дитинстві у житі колись.

Я втомився себе берегти.
Але тут за вали і дроти
Перелився, як хвиля за мол,
Під бійницями викинув тол,
Підпалив швидкодійний бікфорд,
І замовк приголошений дзот.
Партизани пішли на прорив.
Інший голос мені говорив:
«Не хилися в пахучий кураї,
Лиш на поклик життя потурай.
Знаю, рана горить на плечі,
Але ж там серед круч уночі
Зарегоче весняний Дніпро
І підійме причал на ребро,
І зозуля сто літ прокує
Нам на щастя».
Вогонь заграє,
Чорний, толовий, злющий вогонь

До моїх наболілих долонь.
Цей вогонь треба швидше нести,
За собою трошити мости,
Щоб вогнем обірвати вогні,
Ті, що ворог — у груди мені.
Обірвав.
А загони уже
Десь в Карпатах пільма стереже.

* * *

Гуцульщино, хай славиться навіки
Твоя земля зелена верховинська,
Де велетні дерева і каміння,
Малинником, ожиною повиті,
Ведмеді, вепри, сарни-тонконіжки
І люди із родини соколиних
Злилися назавжди у щось єдине,
Незайманой сповнене краси.
А може, все реальне і достотне
Казковим видається в леті часу
І неймовірним з роками стає.
Я, певне, сам спитаю в спогадання:
Хіба ймовірно те, щоб три загони
Переступили вшир усю Україну —
З Путивля до кремнистого Бескиду,—
Стинаючи тупу арійську зверхність
В полках, дивізіях, армадах броньових?
Або таке, щоб вороги далися
Порвать собі комунікацій жили
Чи підпалить живі нафтоджерела?
А вишки пломеніли, рвались труби,
Та так, що, мабуть, сам Іван Франко
Сказав би: «Засміялось Прикарпаття
Ще дужче, як сміявся Борислав!»
Гуцульщино, то, може, тим у тебе

-

Зливається реальне із казковим,
Щоб стать крилатою легендою в віках.
Проте іще далеко до легенди.
Я в дійсності суворій. Уночі
Лежу коло поваленого мосту.
Зі мною кінь прибулудний і надія —
Догнать, знайти загони у Карпатах,
Як голку у великім ожереді.

* * *

Хижим криком орла,
Клекотінням води
Грозовиця ревла,
Розмивала сліди,
Підбивала коня
У провалля, яри.
Хто загін доганя,
Той не знає пори,
Не зважає на піч,
На грозу — хай гуде,
Він тривогам навстріч —
До загону іде.
А тривоги такі
В дикий рокіт і рев,
Що галузки липкі,
Мов гадюки, з дерев
До чола і до шік —
Аж по шкірі мороз.
Ніч здається за вік
Серед хашів і гроз.
Із гори до гори,
Поміж пасток із мін,
Через твані й бори
Доганяв я загін.
Все кричало: «Спинись,

Упадеш — пропадеш.
Хоч на мить схаменись,
Ти ж у прірву бредеш.
З тої прірви ніхто
Не вертався іще!»
Крик жахний долотом
Прямо в скроні січе.
Але в шумі грози
Десь текло по гіллю,
Мов у краплі сльози:
«Я чекаю, люблю.
До загону лети,
Парашут з-під небес
Вам докинув листи.
А з листами воскрес
В того батько чи брат
Із-за Ворскли і Псла,
Що у списки утрат
Ця розлука внесла.
Є й від мене листок,
Що здорова, жива».
Це я чув із гілок,
Це шептала трава,
Весь опалений ліс
Крізь громи шепотів.
Я по глинищах ліз.
Хай не жив — животів.
Хай штовхала імла
У провалля, яри.
Ти до мене ішла
З даліни, з-за гори
І вела у загін,
Мов у рідний куток,
Крізь буремний розгін
Докидала клубок,
І по нитці за ним,

За казковим клубком,
Під світанням ясным
Я зустрівсь з Ковпаком.
Не сказавши про міст,
Що на Пруті зірвав,
Я відразу про лист
В командира спитав.
Він сміється: «Та ні.
Ну, які тут листи».
Все ж на щастя мені
Відгукнулася ти.

* * *

І знов облога. «Ковпаки в мішку!
Одним ударом я покінчу з ними!» —
Кричав у ставці Гітлер. Крик злорадний
Дійшов до нас новими літаками,
Навалами дивізій і полків,
Натяганих з усіх кінців Європи,
Мов до Карпат переміщався фронт.
Стояли ми тоді на Діл-горі.
— Покинути обоз. Поранених — на ноші.
Гармати, міномети — під тротил.
Обвалами із круч вночі впадемо
В Делятин, де резерви і штаби.
Чим більше військ — тим паніка гущіша! —
Так мовив Руднев — славний комісар.
Його звиягу, розум, силу слова
Любили ми священною любов'ю.
Його накази до самопожертви
Виконувались чесно усіма.
Тепер жажнулись — як же без обозу?!
У нашім стані віз — це рідний дім.
На возі все: патрони, одежина,
Підметки, їжа, міни, тютюнець.

Поранять — теж полудрабок трястиме,
Аж поки не підіймешся на ноги,
Або... Або... А в тім «або» страшному
Знаходить заспокоєння боєць,
Що він не буде на плечах у друзів,
Вмираючи, важіти сотні верст.
Упали на Делятин. Залишили
В бою свого героя-комісара
І сотню з ним, кого спіткала смерть.
Оточення пробите. В різні боки
Загонами, роями розійшлись,
Щоб стрітися, як вийде, на Поліссі.
А я тоді зі жменькою бійців
Вернувся на Діл приманкою живою,
Аби вогонь відволікти на себе.
Ми вистріляли майже всі набої,
Поки дійшли, поки настала ніч.
До ранку можна спати — не полізуть.
Я впав на мох під скелею-дугою.
Твій голос намагався знов почути,
Та в перший раз за всі літа розлуки
Ні слова, ні дихання не почув.
У пам'яті, неначе у потоці,
Корягою крутилась притча давня,
Яку на Шевці ватаг розповів.

* * *

Бідак золотого знайшов на землі.
Зрадів, аж заплакав.
Додому йдучи,
Згубив свою знахідку десь уночі,
Шукав до світання в імлі.
А ранком, утерши спітніле чоло,
Подумав:
«А може, його й не було —

Того золотого.
Нічого, нічого
Ніколи у мене в житті не було».

Лежала прим'ята ногами трава,
Голки із ялини, бруньки неживі,
В ярку шелестіли дуби вікові,
На пні засинала сова.
«А очі у неї, мов два золоті...
Ой, що це зі мною?» —
Бідак шепотів.
І думать про знахідку вже не хотів,
Та все ж зазирає по путі
У кожне присипане листям дупло
І думав:

«А може, його й не було —
Того золотого.
Нічого, нічого
Ніколи у мене в житті не було».
І кожного разу, куди б не ішов,
Бідак повертає на стежину криву,
Ціпком розгортає пожовтілу траву
У полі, де він золотого знайшов,
І в лісі, де потім згубив.
«Оце б зо дві пари твердих підошов
І свиту на зиму купив»,—
Він думав.
Повільно звертає на село,
В землянку.
«А може, його й не було —
Того золотого.
Нічого, нічого
Ніколи у мене в житті не було».

Вже й ліс порубали. Корчівку нову
Покрила хвиляста родюча рілля,

Дідусь посивілий гукає:
«Гиля!» —
Гусяток жене в мураву.
За мостом зупиниться:
«Балочка та...»
Києм колупає ріллю.
«Дощок на труну у попівни куплю,
А в пана дубок на хреста...»
Всміхнеться:
«Куди ж це мене занесло,
Старого?
А може, його й не було —
Того золотого.
Нічого, нічого
Ніколи у мене в житті не було».

Цю притчу химерну я чув і раніш,
Її нагадав мені вчора чабан.
Тоді пропливла, мов легенький туман.
Тепер — мов у рану пощерблений ніж...
Зустрів я тебе — покохав, полюбив,
Збагнути не встиг — і навік загубив.
Мов блискавка, згасло жадане тепло
Кохання.
«А може, його й не було —
Всього дорогого.
Нічого, нічого
Ніколи у мене в житті не було».

* * *

Всю ніч ракети небо шматували,
Неначе намагались завалить
Нескорених громаддям хмар грозових.
На перевалах танки, тягачі
Чадною сталлю іскри висікали,

Щоб гори підпалити, ніби трут.
А гори не горіли. Не свіtilись
На полонинах ватр Волосожари.
Усе пiтьма смолиста залила.
І ранок нам не прояснив нічого —
Захмарились Карпати, задощились.
На Дiл-горі — ні стежечки, ні слiду.
А може, то й не Дiл-гора була —
Ми просто йшли з вогнем за перевали,
В чужий вогонь. Оглянув я місцину.
Фортецю справжню тут звела природа.
Кремнистий бруствер перед нами, ззаду —
Бездонне урвище, залите буковинням,
Обабiч неприступні стiни скель.
Ми залягли за бруствер — аж камiння
Угнулося під гострими кiстками.
Тодi з'явився головний дозорець
На гору наступаючих частин
Або ж безглузда розвiдка зухвальцiв.
Фашисти молодосiнькi завмерли,
За мить вони умерли, хто де став.
Йде за мить iх чоботи добрячi
Були уже у хлопцiв на ногах,
Якi ступали ранами по скелях.
— Шкода, що лиш чотири завітало, —
З журбою мовив Павлик босоногий.
— Чекай, вони отарами посунуть. —
Але до вечора нiхто не наступав.
Самi гармати гавкали густiше,
Та бомбовозiв збiльшилося втрiчi.
У надсмерканнi з трави-росицi,
Неначе квіти з пуп'янкiв набухлих,
З'явилися маленькi гуцулята
З кулешею, з овечим кисляком.
І ось тодi почув я знову голос
Твiй рiдний, що завмер було на час.

* * *

— Ти щасний, що діти, Платоне, ти радий?
Поглянь в їхні очі прозорі, чутливі.
Вони наче ягоди з грон винограду,
Просвічені сонцем. Ти справді щасливий?
І в нас вони будуть. Я чую край серця,
Як щось найрідніше ворушиться, б'ється.
Та все це в уяві, за тим чародієм,
Що Часом зоветься.
Ми разом зрадієм
Турботі про першу колиску дитячу.
Я пору ту наче за обрієм бачу.
Як жінка, як мати, її виглядаю,
Щоб «люленьки-люлі» та «баєньки-баю».
А потім — за ручки і— «ходоньки-ході».
І сонце одвічне всміхнеться на сході
Людині, що вперше іде по планеті,
Людині, що вперше в казковому злеті
До нього дістане і візьме вогонь,
Який ще не грів наших душ і долонь.
Із дітьми і щастя, й турботи безмірні
Усім, хто обов'язкам батьківським вірні.
Ось ви залягли на горі умирати —
З'явилось гуцуликів плем'я завзяте —
І стали дорожчі життя ваші вдвічі.
Чого ж ти задумався?
Глянь їм у вічі.
В оті, що як ягоди з грон винограду.
На серці у мене тривожно і радо.

* * *

Кулешу їли, пестили маляток,
Неначе у родині, що зійшлась
На час короткий в пору вечорову.

— Звідкіль, — питаю, — як добрались, діти?
— Вздовж урвища, по жолобку старому.
— Тут жолоб є?
— Авжеж. Колись давно
По нім на Прут спускали деревину.
— Піду оглянй. Може, всі униз
Потечемо, як та вода з запруди.—
А гуцулята: — Вломиться, трухлявий.
Три тисячі з гарматами?! Йой, ні!
— Які три тисячі?
— Так німці написали
В листівках, що скидають з літака.
— Бач, ось чому вони не наступають.
Зі страху й справді більшає в очах,
Як три десятки з дисками пустими
Ім тисячами стали. Хлопці, вниз! —
Підкралися до урвища. І справді,
Риштак, неначе линва перетерта,
Хтозна на чім тримався поміж круч.
Ми вирішили йти. Густа імла скрадала
Страхотливу під нами глибину.
Старі обаполи скрипіли і тріщали,
Сприсали перекладини зі скель.
Гойдалися ми, неначе на канаті,
Втрачаючи щоразу рівновагу.
Тоді над нами нахилились буки,
Гіллясті руки швидко подавали,
По-дружньому підтримували нас.
А діти шепотіли: — Вже близенько,
Кавалочок лишилось до долини.—
Вони втішали нас, самі ж дрижали
І липли до бійців, немов листки
Тремтливої вільшини молодой.
Опівночі ми вийшли із провалля,
А на світанні нам прославсь під ноги
Широкий і спокійний перебрід.

— Ліворуч — Ланчин, вправо — Коломия,—
Сказали на прощання гуцулята
І мов розтали на росистій стежці.
А ми пішли на той бік через Прут.

* * *

Гуцульщино — квітко цілюща до рани!
В душі моїй бідність твоя і багатство.
Як виживу —
Буду і пізно і рано
Тебе закликати до хати на братство.
На братство країв, найдорожчих для мене,
Людей, із якими зріднився навіки.
Внесеш ти в світлицю убранство зелене,
І думи як шелест, і співи як ріки.
Ти глянеш очима отих гуцуляток,
Що вивели нас із ворожого кола,
Всміхнешся віконцями хижок і хаток,
Де завше ми чули: «Спочиньте, соко́ли».
Тебе привітає русява, хороша,
Вона залишилася там, за війною,
Проте на Горині і на Черемоші
Як вірна дружина, завжди ізі мною.
Ще вчора в імлі шепотіла:
«Ти радий?
Поглянь в їхні очі пречисті, чутливі,
Вони наче ягоди з грон винограду,
Просвічені сонцем.
Ти справді щасливий?»
А може, це ти шепотіла за неї,
Щоб вилущить з пекла зернята надії,
Земною снагою заспраглих Антеїв
Поїла, гукала на подвиги-дії.
Гуцульщино — квітко цілюща до рани!
Обагрена кров'ю моєю живою,

Прощай!
Он гуркочуть крицеві тарани.
Шумуй же у згадці листвою, травою.
Ні я в тім не винен,
Ні ти в тім не винна,
Що нова розлука роз'ятриться нині.
В мені ти, напевне, побачила сина,
А я в тобі матір,
Ми рідні, єдині.

* * *

За нами Прут між ласкою травиці,
Попереду дві колії, шосе;
За ними — поле, клаптик старолісся
Ріденький, із підчурханим гіллям.
Лиш перебігли в той лісок непевний,
Прогуркотів за нами бронепоезд
Так близько, що відчулась на губах
Гірка волога диму парового.
А по шосе грузовиків колона
Із гарбузами касок, із мішками
Солдатських спни лякливо проповзла.
Ми сидимо між ласкою проміння
І хижістю вогню порохового,
Затиснутого в гільзах до пори.
У нас немає карт, провідників,
Куди на Чорний ліс — ніхто не знає.
Я оглядавсь довкола: може... може,
Хоч пастушок десь... І... з'явилась ти
В уже знайомій ситцевій сукенці,
Із косами важкими. Але коси
Чомусь темніші стали. Це — війна...
Обличчя я не бачу, бо на поле
Ти дивишся, приклавши до чола
Вузьку руку, ніжну й сильну руку.

Я вискочив із лісу: — Сстій, кохана! —
Оглянулись великі сині очі.
— Уже й «кохана»?!
— Помиливсь, пробач.
— Не помилився, легеню червоний,
Почуть «кохана» — кожній дівці любо.—
Всміхнулася. І в ту ж коротку мить
За посмішкою виникла тривога.
— Фашистів тутка нині — як піску!
Ходімо, проведу до Чорнолісся!
— У Чорний ліс? А нам туди не треба.—
Хотів я трохи сплутати маршрут.
— Мені ж відомо! Нащо хитрувати?
Вам треба на велику Україну! —
І вихором — на поле. Ми — за нею.
Лиш повернулася, косами майнула —
І знову не гуцулка, знову ти
В своїм пориві з кручі вниз, до хвилі.

* * *

Із кручі вниз, до хвиль...
Та ні,
Не буйна повінь — вітер, вітер!
Он колосочок на стерні
Підскочив, пил із себе витер
Об мураву і — в далеч гін...
За ним насіння навздогін
Із вівсюгу.
Ми на бігу
Рвучку вдихаєм прохолоду,
Мов з Чорторию гостру воду,
Мов приморожену югу.
А вітер дужче з чорних кіс
Шумить, шматує ржаву бляху
Вагонів тих, що під укіс

Я кинув міною до праху.
Не вітер — буря грозова!
Звідкіль ця пружність неймовірна?
Твій стан — мов струнна тятива
На спуску стріл.
Уже Надвірна
І Коломия у пилу,
Під градом звихреної ріні.
Піднявши рученьку малу,
Ти по шосейному камінні
Нас перекинула в кущі.
Промчали танки, тягачі.
А буря скручує, костричить
Жита нескошені, проса.
Й цього ще мало!
Грому кличе
Твоя хода, твоя коса.
І вчули поклик небеса.
Від гір, від палуків дністрових,
З Поділля хмар товстий чавун
Вгорі зварився. З гір громових
Летять шматки залізних лун.
А голос бурі: — Небезпека!
Пригніться, хлопці, до межі.
Кубло фашистське недалеко.—
Питаю: — Танки? Бліндажі?
— Та ні, фільварок за забором...
У нім катівня, клуб, шинок
І те, куди женуть на сором
Дівчаток наших та жінок.
— Багато німців? —
Тільки злива
Мені в обличчя як з відра
Та грім.
— І так я нещаслива...
А як уб'ють коло двора

Тебе і легенів усіх?
О милий боже, знову гріх! —
Звела свій погляд на забори.
Не очі — згустки болю, зла.
— Тут не багато, інші в гори
Пішли. Що криють... Я вже була...

Дві протитанкові в ворота,
У стогустий, колючий дріт.
— Вперед, братва! За мною, рота! —
І ми по той бік тих воріт.
Не стільки куль, як «в бога!», «в душу!»,
Й ворожа зброя — на плечі.
Лежить босенький мій Павлуша
В вікні на стихлім станкачі.
Тепер у нас чобіт доволі,
Але йому не до взуття.

Летять бійці по димнім полі
У Чорнолісся, у життя.
З боеприпасом, всі на конях,
Нехай по два — аби в сідлі.
Зі мною ти. На вогких скронях
Дві жилки жевріють малі.
— Ні. Є ще правда на землі,—
Сказала тихо на прощання,—
В мені гніздилося два жадання...
Жадання перше — це добро
Зробить комусь таке велике,
Щоб, як жар-птицине крило,
Воно світилося довіку.
Жадання друге — правий суд.
І ви звершили суд цей нині
За сором лютий, звірства, бруд.—
Стрибнув промінчик в очі сині.
Затихла буря.

Вже не ти
В сідлі, але така ж велична,
Лиш не лірична — героїчна,
Любові повна, повна мсти.

— Щастя вам, легені червоні! —
Гукнула й скочила з сідла
Під Чорним лісом.
Стали коні.
Її нема.
Тоді орла
Уздріли ми перед собою.
Яка у крилах ширина!
Яка безстрашна воля к бою!
Мені здалося — то вона
Орла послала перед нас,
Щоб дух звитяжний не погас.

* * *

— Добровечір, Полісся! — Добрий вечір! —
Відповіли дуби дрімотним шумом
І кинули набої жолудів,
Мовляв, чи не підійдуть в автомати.
Спасибі, друзі, жолудів не треба,
А от щити із бронзи товстолісті
Укриють нас надійніше броні.
Ми стали в хутіречку Конотопі,
Куди давно вже, наче у ставище,
Стікались ручаї аж із Карпат,
Виносячи кремністі самоцвіти,
Яких вогонь фашистський не бере.
Уранці я ходив по батальйонах,
Неначе вів безмовну перекличку
Між друзями. Багато нестачає
Імен, жаданих посмішок, долонь,

Які я міг на потиск упізнати.
Ковпак стояв на глинистій дорозі,
Вдивляючись у кожну прийшлу групу:
А чи немає Руднева між ними?
Тоді з'являвся вершник чорновусий,
Стрункий, з високим вдумливим чолом,
Зі шрамом, червоніючим на шиї.
До нього простягалось проміння
Любові партизанської і слави.
Це лиш на мить, це бажане — не дійсне.
Ковпак схилився на товсту ломаку,
Палив п'ятивершкові самокрутки,
Щоб викурити думи нелегкі.
І враз до мене: — Що, братву шукаєш?
Підривників багато не вернулось.
Та й шелесту ж, чортяки, нарobili!
Сам Гітлер, мабуть, спати не лягав.
Нічого. Нам підкинуть мін, тротилу,
І діло піде.
— Міни — це не люди.
— У тім-то й щастя наше — люди є!
Одним полком ішли ми на Карпати,
Великі втрати понесли в поході,
Вернулися ж могутніші утричі.
Тепер уже — дивізія у мене!
Читав наказ?
— Ні, не читав нічого.
— Новий загін учора приєднався.
Полком він буде — тисяча штиків.
А командир поранений. Осилиш?
Народ як дзвін, поліщуки тутешні.
Ну, будь здоров. Сідлай коня і їдь.

* * *

Листопад, сніг — не видно світу.
Давно не чуть твого привіту.
О, як давно не чуть, давно!
Дзвенить залізне стрімено,
Рипить сідло,
Гримлять копита,
Лежить на поводі рука.
Дорога, мороком покрита,
Мені знайома і близька.
Лети, мій коню, на край ночі,
Де луни грозами пророчі —
В боях спочинку не знайти.
А ти?
Де ж ти, моя далека?
Немов зажурена смерека,
Стоїш на вискалі сама.
І віє, віє сніговієм
В лице нездійсненим надіям
Холодних споминів зима.
Ти проклинаєш?
Ні, скорилась.
З імлі у пам'яті з'явилась
Велично-світла, як завжди.
Гряди, намріяне,
Гряди!
А там сади,
А там цвітіння,
Джерельна з променем вода.
І над усе живе створіння
Ти вийдеш ніжна, молода,
Як на Дніпрі у першу днину,
До мене впливеш із пін,
І я візьму тебе, єдину.
Ні, не візьму,

А до колін
Тобі вклопосся,
Так, як долі
Повинні кланятись живі
На бойовім, на смертнім полі,
Де трави жевріють в крові.
Я уклонюсь тобі.
А нині —
Мерщій у даль,
Мерщій у ніч.
Твого кохання зорі сині
Летять...
Летять мені навстріч.

* * *

Ми вже під славним Києвом, уже
Ватутіну назустріч виступали,
Готові з переможцями обнятись,
Подати їм в шоломах свіжу воду
З могутньої української ріки.
Завершувалась битва за Дніпро.
Над Києвом у радості й печалі
Схилялася зима — сестриця милосердя,
До ран глибоких марлю притуляла,
На кроснах неба виткану морозцем.
Але крізь марлю кров рудого щерблю
Все цебеніла. Треба камню, криці,
Цементу і невтомних творчих рук.
Та наші руки ще були при зброї,
Яку не можна здать на переплавку,
Аж поки мир не витопиш з війни.
Ковпак захворів тяжко. У похід
Ідем під проводом завзятого вояки
Вершигори, що маяв бородою
В новому рейді, що Варшавським звався.

Зі мною був загін поліщуків,
Обстріляних не дуже, та могутніх,
Мов ті дуби, під котрими родились
Вони. Ми вийшли на Горинь-ріку.
За нею Столин — повен складів повних.
Їх треба прямо з ходу відчинити,
Поки добро не витекло на Захід.
Через ріку по першому льодочку
Ввірвалися до міста уночі,
Де животів півротний гарнізон.
Та в той же час, у ту годину згубну
Зі шляху потяглись якісь частини,
Не проти нас, а просто на нічліг.
Й зчепилися два гості в темнім домі.
Одним із перших я упав на сніг,
Пригрітий з кулемета розривними.
Все потьмяніло враз. Я чув лише,
Який вогонь в кістках моїх побитих,—
І розумів, що це останній бій,
Остання ніч за всі літа розлуки.
Я потім написав оці рядки:

Коли виносили із бою
Мене по чистому льоду —
Чотири впало на ходу,
А два дійшло. І я з тобою
Тому, що там, на полі бою,
Чотири впало на ходу.

* * *

З тобою... Так, я це скажу пізніше
В напливі гомінливих спогадань.
Сю ж ніч мені до тебе значно далі,
Ніж до зорі зеленої крайнеба,
Яку своєю звали в іншу ніч.
Тепер немає зір, немає неба,
Є блимунці ліхтариків, є очі

Хірурга Скрипниченка наді мною.
В них світиться натхнення боротьби
З малою вірою у власну перемогу.
Хірург пішов, сказавши щось тривожне.
Він другом був, хорошим, щирим другом —
І не хотів на рани порошити
Слова байдужі: «Житимеш сто літ».
За ним з'явилась Мавка-лісовичка
Із карабінним чересом опліч,
З малесеньким дрібочком шоколаду,
Аби гіркотну ніч засолодити,
Поки вона дістане гой-трави.
Затим Вершигора укутав бородою
І, перешерхлі губи притуливши
До губ моїх, зашепотів про помсту,
Про зустріч в шість годин після війни,
Як говорив чудний сапер Водичка.
А далі вже Василько Давиденко
Потарабанив на залізнім ході
Мене у ніч ще довшу, ніж полярна.
Частенько ти з'являлася, кохана,
Та я не бачив ні лица, ні кіс
І навіть слів не чув, чому — не знаю.
Бо чув же голос Васі, голос бою,
Що від Горині віддалявся поволі...
Ми їхали і їхали у ніч.
Коли стомився Вася, в нього мати
Взяла ремінні віжки, батіжок.
— Но! Но!— гукала. — Поспішайте, чалі,
Сьогодні ми дуженько запізнились.
А ти, синочку, спи собі. Но! Но!
— Ой мамо,— я кажу їй ледве чутно,—
Немає ж вас. Ви у землі, голубко.
Від земляків ця чутка донеслась.—
І мати, на полудрабок схилившись,
Заговорила тихо, урочисто:

— То злі чутки. Я є, я вічно буду.
Переступивши славу і огуду,
Живу в словах найвищих: «мамо», «мати».
Мое ім'я все рідне мусить мати.
Ти не назвеш інакше, любий сину,
Ту землю, де родився, — Україну,
Чи мову, що уперше вчув з колиски,
Чи у душі найтонші рідні зблиски,
Окрім як словом з материнським корнем,
Пресвітлим, чистим словом, а не чорним.
І дівчину, яку чуттям плакаєш,
Що лиш коханою допіру називаєш,
В родині згодом зватимеш так само,
Як доні і синочки: «мати», «мамо!».
Я у землі. Але ж земля не мертва!
Моя любов до тебе не пожертва,
А найщедріший, найсолодший плід
З усіх плодів за всі мільйони літ.
Я у тобі, з тобою буду жити.
Мене колоссям не заступить жито,
Ліси і навіть далечі безкраї.
Я мати,
Я ніколи не вмираю.

* * *

Минає тиждень, тиждень наступає,
А я усе гойдаюся на возі,
Неначе на скрипучих терезах
Між ніччю гробовою і світанком.
Котра із чаш потягне вниз — не знаю,
Хоча ми їдем прямо до схід-сонця,
Принаймні так гадає Давиденко.
Він в передку сидить у шинельчині,
З короткою гвинтівкою опліч,
А я лежу в кубельці із кожухів,

Отавою прикиданий ізверху
Від злого ока, від сердитих хуг.
О мій Василько — син Полісся милий,
У нім тепер — санб'ят, шпиталь, госпрота,
Обоз і оборона кругова.
Він, відлучившись на малу часину,
Розшукує харчі, фураж і навіть
Поліських ворожбитів, знахарів.
То люди всі неначебто із казки,
Сумлінні, доброзичливі і мудрі.
Вони мені давали дикий мед,
Пиття із підболотного калгану
І, як ведеться, тисячі порад.
Коли ж кінчались мудрості нехитрі,
Я починав життя розповідати,
Своє життя — з дитинства, із початку,
Або пісні співати бадьористі,
Щоб не стогнати, не кричати дико,
Ламаючи лубків тяжкі тортури.
Я прагнув пригадати все значиме,
Чим був наш вік багатий та славетний.
Шукав часів спокійних для контрасту
Із тим, що є. Але було замало
Спокійного — чи й зовсім не було.
Я народився у війну всесвітню.
Мене обагрив Жовтень при колісці.
У громадянську був я свідком битв,
Денікінці мене шмагали двічі
За те, що в ліс братам своїм червоним
Носив куліш в німецькому шоломі.
Вже підлітком я сам узяв гвинтівку.
Ходив на куркулів, на басмачів
І мерз між мінометами в Суомі
У довоєнній році сороковім.
Не встиг я навіть добре обігрітись,
Ще зашпори в руках не відійшли,

Ще вбиті друзі як живі сиділи
Зі мною в гуртожитку до півночі,
А тут фашизм підняв залізну руку.
І я пішов у тил до партизанів,
Страшне знаряддя взявши — тол і гнів.
«І вічний бій, нам спокій тільки сниться».
Рядок цей Блоків міг би стать девізом
Всього життя мого покоління.
Я говорив, а знахарі схилялись.
Над возом, наче неліні-дуби,
І бородами-вітами кивали,
Мовляв: кажи — ми все запам'ятаєм,
Співай — ми пісню понесем у лунах,
Усе це лишиться між нами по тобі.
І неліні-дуби, мов знахарі,
Таємно щось про вічність шепотіли,
Готові заховати під коріння
Мене назавжди. І приходив сон —
Найкращий лікар безнадійно хворих.
Я прокидався знов на терезах
В добі новій, та в тій же чаші ночі.
Якось Василь вернувся із корчів,
Де погорільці мешкали в землянках,
Й почав ділитися новинами, чутками.
Василь казав, що ми вже не в тилу
Ворожому, а на землі Великій.
Лиш тут таке глибоке болотище,
Що німці й наші обійшли дугою
І партизани сліду не лишили.
Іще в народі дивна чутка йде:
Либонь, тут є якийсь солдат безсмертний.
Немовби їде він шестериком
Добрячих коней на залізнім ході.
Йому три кулі влучили у груди,
Чотири розпанахали живіт,
Кістки побиті толом та залізом,

А він живий все їде до схід-сонця.
При нім немає оборонців жодних,
Один хлопчак з гвинтівкою старою,
Та у руках в солдата два нагани,
Але узять його ніхто не може,
Хоч їде він по всенькій Україні.
Фашисти танки кидали, піхоту,
Із літаків жбурляли бомби тонні.
Вже на землі ні цяточки живої,
Лиш хмара пилу чорного вирує,
А пил осяде, бачать — їде воїн,
Ще дужче зраний, та не вмирає,
Бо він з такого роду, кажуть люди.
Не стогне той солдат і не ридає,
А все пісень співає лунко, гучно
Про плем'я невмируще комуністів,
Про перемогу нашого народу,
Про славний мир, що сходить над землею.
Химерна чутка, на легенду схожа,
Але вона мене підбадьорила
І повернула віру у життя.
Кажу: — Васильку, поганяй гнідих,
Нехай летять з останніх сил шакапини!
Здається, Київ тут десь недалечко!
А там... — Василько зрозумів усе.
І заgrimіли droги по грудках.
Замерзлої, незримої дороги,
Неначе їх несло шестериком
Баских гарячих коней. Терези...
Які там терези?! Це хід залізний
Гримить по всій великій Україні,
Гримить, летить прями́сінько до сонця,
Яке ось-ось розколе ніч промінням.
Я два нагани вгору підіймаю,
Спустошую обидва барабани,
Завзято салютуючи світанню.

ЕПІЛОГ

Уже світає.
Біла смуга
Лягла над обрієм.
Встає
Із-за крутого виднокруга
Життя незборене моє.
Пливе над Києвом серпанок.
Добрий ранок!
Од копита
Підкова впала на ребро.
Я взяв сталинку перебиту,
Пустив конягу за Дніпро.
Пора сідла скрипучі луки
Мінять на тамбури, купе,
Де паровик на всі розлуки
Свистить, плюється і сопе.
Проте за кожним стуком ската
Чиясь розлука мовчазна
Чекає нас.
Ось біла хата.
Із невеличкого вікна
Очей струмлять джерельця ніжні
Сюди, у вікна мандрівні.
Вони, тривожні і невітніші,
Шукають тих, що вдалині,
Очей.
Цвіте віночок свіжий
Край хати в молодім куші.
Ще стук —
І вже лісник-об'їжджий
Стоїть в брезентовім плащі
Коло поваленого бука.
О, як він тяжко засмутивсь.

У нього з деревом розлука?
Чи з тим, що в юності колись...
Гудок.
Вокзал.
Іде додому
Самотня жінка молода.
Вона вдова.
Давно відомо,
Що муж загинув.
Лобода,
Яку вона сама стоптала,
І ще нешвидко відросте.
З вокзалу й знову до вокзалу
Журба ходитиме помалу
Через покручене, пусте
Безладдя літ.
А де ж твій слід?
Навік загинув при Дніпрі?
Ні, он вони — глибокі, карі —
Аж на Різдвяному бульварі,
На димній Срітинській горі.
І вибух радості земної
В розгоні мирної пори
Нас обійняв.
Ідем з весною
В життя по інший бік гори.
І певні ми, що в роки стрічні
Уже не буде бур війни,
Розлук...
О ні, розлуки вічні.
Як вічний подих далини.
Лишали ми свої оселі,
Рідню, коханих в самоті —
І з часом лишимо не землі,
А Землю вперше у житті.
Не стане слів, електрзовуки

Зітруться далеччу в імлі,
Тоді лише чуття розлуки
Назад поверне кораблі.
І як прислухатись до вчених,
То за одну космічну мить
В житті дружин і наречених
Доба чи тиждень пролетить
Тут, на землі.
Але не скаже
Ніхто: «Шкода надій. Амінь!»
Ще глибший біль розлук заляже
Тоді на десять поколінь.
Чого ж я знов про це?
Ми стрілись —
Аж зорі в росах загорілись.
Я уклонивсь тобі, як долі
Повинні кланятись живі
На бойовім, на смертнім полі,
Де трави жевріють в крові.
Ідем з гори у цілий світ,
Рука в руці, а думка в думці.
— Три літа ми були в розлуці...
— Яких три літа?
Триста літ!

1945—1962

РАНОК — НЕ ДЕНЬ ЩЕ

ВСТУП

«І ранок — не день ще,
і вечір — не ніч ще...» —
Ледь чутно шепоче
старе кладовище
В підгір'ї карпатським
устами кални —
Життям волелюбним
з глибини домовини.
Таке вже було те життя,
що й могила
Його до останку
суглинням не вбила.
Із кожним росточком,
з пагінчиком новим
Воно проникає
то цвітом, то словом
До зору, до слуху,
до серця людини.
І вчить, як любити
велике, єдине
Буття на землі
неосяжно прекрасне.
Шумує калина,
запліднена рясно,
Дуби суховерхі,
давно вже не юні,
Впиваються юністю
з серця красуні.

Хвилини ці, може,
навіки останні».
Тоді зашепоче
старе кладовище:
«І ранок — не день ще,
і вечір — не ніч ще».

* * *

В міжгір'ї Заліща
була кам'яниця
Страшна, мов примара.
І звірі, і птиці
Її обминали,
немов купину ту,
Що цідить довкола
убивчу отруту.
Стояла вона
чи не восьме століття.
Хто прагнув до волі,
там сталлю і пліттю
Вбивали те прагнення
разом з душею
І з тілом, підтятим
на палю чи рею.
Та щонайстрашніші
для волі тортури
Ховали в собі
запліснявілі мури,
Із них, як з могили,
ніхто не вертався.

* * *

Ковпак з партизанами
в гори прорвався.
Було це як грім
серед неба ясного,

Як пісня раптова
із горла німого,
Як подих весняний
з грудей хуртовини.
Накинувся ворог.
Рясні верховини
Обагрились кров'ю,
аж води руділи
У бистрих потоках
з Говерли та Діли.
На кожного нашого —
двадцять чужинців,
Бронею панახали
бруки гостинців.
Вони оточили
Карпати стіною.
Зрослись ковпаківці
тоді з кам'яною
Одежею гір вікових —
і ні кроку.
Неначе у прірву
бездонно-глибоку
Щоднини зникають
рої, батальйони.
В палаючих танках
клепочуть прокльони.
Фашисти знетямлені:
«В чому їх сила?!»
І оберст промовив:
«Хоч полк — у могилу,
А треба дістать
партизана живого!»
Йї за сотню арійців
дістали одного,

А зірка у хмарі,
А юна горянка
в квітчастім кептарі
Хіба не дивилися
в тернище лунке?
Хіба не здригнулося
серце в гуцулки?
Хіба не клялася
вона край загати
Життя за свободу
героя віддати,
А як пощастить —
по останнє дихання
Плекатиме в серці
безмежне кохання
До того, хто ниці
в крові, у закові?
Віддасть вона душу
свою козакові.

Звідкіль почуття це
взялося в гуцулки?
Чи з гір донесли їй
звитяги відлунки,
Де юний кубанець
пішов на «пантеру»
Один і спалив
бронекуту химеру.
Чи стогін нестерпний
з катівні страшної,
Чи подих страждання,
що плив з тишиною,
Чи, може, в повіках
запалених очі
Жаринами впали
у груди дівочі.

* * *

Підважилась ляда,
і бухнуло глухо
Розтерзане тіло
у тьмяну задуху.
А з тілом — кайдани
в іржавій корості.
Навіщо ланцюг той —
поламані ж кості.
З імли насувалося
чорне каміння.
Воно уростало у твань,
мов коріння
Товстезне, холодне
і мертве одвіку.
І хлопець заплющив
гарячі повіки,
Спустошений болем,
до всього байдужий.
І пити тепер
не хотілося дуже.
Порепані губи,
опечені лоем,
Завмерли з усмішкою
злою-презлою.
Лежить нерухомо
у затхлім багнищі.
«І ранок — не день ще,
і вечір — не ніч ще...» —
Докинуло добре
високе відлуння.
Воно зачепило
не порвані, юні,

Ніким ще не займані
струни у серці.
«То голос дівочий,
чи, може, здається?» —
Подумав юнак
із надією й жалем.
А голос удруге
бентежним запалом:
«І ранок — не день ще,
і вечір — не ніч ще,
І смерть ще не смерть,
коли бачиш зловіще
Націлені в груди
важкі пістолети,
І голод не голод,
коли півгалети...» —
Кахикнула пострілом
сонна бійниця —
І голос упав,
мов підстрелена птиця.

* * *

Давно вже пішли
ковпаківці в долини.
Розгойдана слава
над горами лине,
Крильми підіймаючи
смілих, упертих
Людей на Карпатах,
на Татрах, в Судетах —
Повсюди. Лиш там
уклякаються крила,

Де древня фортеця
стоїть, як могила,
Сірючи з'їденим
бурею муром.
З бійниць кулеметів
нагострені бури
В життя упиваються
глупою смертю.
Не скрипнуть ворота,
камінням підперті.
Не зрине з подвір'я
словечко чи пісня.
Серця у сторожі —
перепічки прісні.
Вони зачерствіли
в байдужості лютій
І мохом покрились,
мов камінь у руті.
А там, за підмурком,
в несохнучій твані
Іще животіє
юнак із Кубані.
Скалою на нього
спирається тиша.
Хоча б заскреблась де
налякана миша,
Чи навіть гадюка
в кутку засичала.
Трухляве паліччя
з підлоги стирчало,
Впивалося в тіло
і ятрило рани.
Одна лише думка:
«Чи пізно, чи рано?» —

Блукала у мозку
важкім, задубілім.
І пам'ять, неначе
вода переміллям,
Спинилась. Згадати
нічого не може.
І голос дівочий
давно не тривожить.
Либонь, і не чулось
нічого ніколи.
Буває, смутне
спогадання заколе
У скроні гарячі:
«Тож пізно чи рано?»
І сонце погасне
багряне, мов рана.
«Чого ти згасаєш!» —
гукає кубанець,
І сам не визнає
свого голосу бранець.
Чужий був той голос,
хрипкий та байдужий.
Торкнеться волосся —
воно, ніби кужіль
На гребені лоба,
звисає додолу.
На щоку наткнеться
колючу, неголу,
І дотик зовсім
невідчутний самому.
Йому не боліли
кістки в переломах,
Не муляло навіть
палічча в багнищі.

* * *

«І ранок — не день ще,
і вечір — не ніч ще,
І смерть ще не смерть,
коли бачиш зловіще
Націлені в груди
важкі пістолети.
І голод не голод,
коли півгалети
Учора, на щастя,
знайшов у кишені.
Ти вернешся, любий,
хоч хай на камені
Посіяла жменю
піску твоя мати.
Втечеш, хоч не можеш
відкрити каземати.
І сил в тебе стане
кайдани розбити,
І будеш ти вдома,
і будеш любити,
І будуть жаданії
діти родиться,
І буде щороку
родити пшениця
На гонах, де нині
убивниця свище,
Бо ранок — не день ще,
і вечір — не ніч ще».
«Це, може, почулось
чи голос насправді?»
«Насправді!» — відлунки
посипались раді,

Неначе із яблунь
квітучих пелюстки.
Ставала яснішою
темрява пустки,
І брили вологі
здавались тепліші.
А голос ізнову:
«Всі закутки, ніші
Обмацуй до шпарки,
шукай і борися.
Щоранку за справу
утечі берися.
Безділля — загибель,
рятунок — діяння.
Борися заради
життя і кохання!»
«Кохання!» — майнула
усмішка широка.
З'явилась в уяві
струнка, синьоока,
В кептарі, розшитім
гаями, квітками.
Тернище густе
розривала руками,
Немовби воно
й не кололо в долоні.
У дівчини шрам
багрянє на скроні
Від кулі, що варта
послала з бійниці,
Коли вона вперше
прийшла до в'язниці,
Тоді, як уперше
жахне гробовище
Здригнуло від поклику:
«Вечір — не ніч ще!»

Яка ж то правдива
у хлопця уява.
І дійсно, гуцулку
за смілу появу
Ужалила куля
вогнем коло скроні.
Тяжку непритомність
відлежала в схроні,
А як опритомніла —
знов до фортеці
Несла передачу —
кохання у серці.
Несла передачу
без хліба і солі,
А тільки зі словом,
що кличе до волі.
Розступиться тернища
віття колюче,
І зрине, мов пісня,
жадане, жагуче:
«Я буду, мій любий,
приходить щоднини
Уранці і світла
гарячі перлини
Тобі докидати
в холодну темницю.
Ми разом стрічатимем
красну зірницю».
А він, ідучи
із гуцулкою в парі,
Боїться зім'яти
квітки на кептарі
Шовкові, якщо
доторкнеться рукою.
Пливуть вони разом
гірською лукою,

Дорогу питають:
«Куди до Кубані?»
А люди ласкаво:
«До низу, кохані,
До Пруту гаями,
до низу, до низу,
А потім степами —
це зовсім поблизу».
«Стомилася я
і об терен колючий
Розранила поги
до кривці болоче.
Залиш мене, мій!».
«Повік не залишу!
Це ж ти розтопила
могильную тишу.
Це ж ти воскресила
мене, моя люба».
На руки узяв її.
Губи у губи...
Кохання найпершого
перший цілунок,
У грудях незнаного
щастя відлунок.
Вона шепотіла:
«Іще, мій хороший.
Це вперше на світі!
Як люблю, о боже!»
Юнак зашарівся:
«І в мене це вперше.
І серце уперше
не б'ється, а креше.
Земля, наче кремій,
іскриться, зориться».
З кресання того
зайнялась грозовиця —

І світ охопила
щедротная злива,
Щоб швидше добралася
пара щаслива
Від гір Прикарпаття
до синього Дону,
В вишневу станицю,
до рідного дому.
Як любо нести
юнакові лелітку.
Як легко іти
по широкому світку
І пити звойовану
в долі свободу,
Немов із криниці
бездонної воду.

* * *

Здригнувся юнак,
не дівча, а каміння —
Йому до грудей
з цвілиною і тлінню.
І в'язень відразу
вчепився у камінь
Твердими, зміцнілими
з мрії руками.
На диво, та брила
йому підкорилась —
Гнилими шматками,
як губка, лупилась.
То йшло через мур
вікове корневище.
«О, ранок — не день ще,
і вечір — не ніч ще», —
Промовив кубанець
в упертім завязтті,

Трухляву дубину
 панахав на шмаття,
Довбав без утоми
 руками самими,
А потім клинками
 почав крем'яними,
Що сам виробляв,
 мов первісна людина.
І рот, і легені
 суха порохнина
Йому забивала,
 а він корневищем,
Здираючи шкіру,—
 все вище і вище...
У тій порохнині
 і голос дівчати
Завмер, занімів,
 бо не вільно кричати.
Проте не вгасала
 надія й на днину.
І кожного слова
 гарячу перлину
Юнак відчував
 з прибуванням наснаги,
Вростаючи тілом
 у тіло коряги.
Повітря не стало,
 сама порохнеча.
За день на вершок,
 піввершка порожнечі.
Так скелі в горах
 пробиває пагіння,
В якого до сонця
 всевладне стремління.
І так воно гине
 в холодній тіснині,

Вогнем спалахнули
в колючому хмизі,
Із виблиском смілим,
із викликом гордим
Дивилась чужинцям
у заспані морди.
«Чого стоїте,
набундючивши холки?
Я є партизанка,
я є комсомолка!
П'ять тисяч за мене
призначено марок,
Землі сто гектарів,
найкращий фільварок
Тому, хто доставить
до штабу живою
Чи навіть з моєю
прийде головою!»
І хустку червону,
мов прапор, угору...
Вся варта з фортеці —
до терну, до бору
Летить, не закривши
ні браму, ні хвіртку.
Один з автоматом
стоїть при одвірку,
Грабунки впихає
в мішок брезентовий.
Кубанець підвівся
і днищем пудовим —
По касці німецькій,
аж тріснуло днище.
За муром високим
цвіли бур'яни ще
В городах неполотих.
Хто їх пополе?..

За яром глибоким
розкинулось поле,
За полем ліси,
а в лісах партизани.
Кубанець поповз,
підбравши кайдани.
Він бачив, як бризнули
в небо ракети,
Він чув, як виттям
залились кулемети,
Та повз бур'янами
до яру по схилу,
Зібравши останню
і волю, і силу.
Відлунок доносив
цілюще і віще:
«І ранок — не день ще,
і вечір — не ніч ще!»
А вечір згасав.
Розпливалися тіні.
Червона пороша
в останнім промінні
Упала на трави
і канула в роси.
І терпко запахли
на схилах покоси
Гірким полином,
лопухом та щавлями.
Котився туман
над борами, полями,
І хмарилось небо
на ніч горобину.
Юнак повертався
на боки, на спину,
Не повз, а котився
по хвилі покосу

У ніч глибокості,
униз по укусу.
Кубанець той мав
богатирську удачу,
І душу гарячу,
і силу чортячу,
Та все це розтратив
давно до останку.
Він каменем в яр
повалився. До ранку
Лежав під обривом,
як зрізаний колос.
Вернув йому силу
улюблений голос:
«І ранок — не дещо ще,
і вечір — не ніч ще!
І смерть ще не смерть,
коли бачиш зловіще
Націлені в серце
важкі пістолети,
І голод не голод,
коли півгалети
Учора, на щастя,
знайшов у кишені.
Ти житимеш, любий,
хоч хай на камені
Посіяла жменю
піску твоя мати...»
Кубанець здригнув
і спромігся устати.
Та вставши, він знову
упав на коліна.
Струмок обгортала
гаптована піна.
В траву опадала
ясна росяниця,

До самого неба
гора-кам'яниця
Сіяла в промінні
серпневого сходу.
Під нею, хустину
спустивши у воду,
Відкривши великі,
збентежені очі,
Лежала гуцулка,
і груди дівочі,
Прострелені груди
дихнули востаннє,
Коли він побачив
у раннім світанні
Уперше свою
рятівницю кохану.
Над нею легенька
завіса туману
Гойдалась, прибита
галуззям до схилю,
Вмираючі губи
шепнули безсило:
«І ранок — не день ще,
і вечір — не ніч ще»...
А сонце здіймалося
вище і вище,
Промінням вкриваючи
змучене тіло,
Що ніби до сонця
піднятись хотіло,
Розкинувши крилами
руки і коси,
На мох жовторунний,
на сріблені роси.

СТОЯНИ

«Чи так було воно, чи ні —
Судить, звичайно, не мені»,—
Казав кремезний лісоруб,
Опершись ліктями на дуб,
Якого щойно повалив.
Він дав мені угорських слив,
Налив домашнього вина,
Люльчину виїняв з гамана,
Вмостився добре, закурив
І без прохань заговорив:

«Отож чи так було, чи ні,
Але по всій Галичині,
По всій Гуцульщині гористій,
На полонині трав'янистій
Тепер вам кожен розповість
Про теслярів із наших місць
Недавню притчу.
Дивина,
А, кажуть, справдішня вона.

На Збручі будували міст.
Возили дошки з ближніх міст,
Смолили дерево важуче
І говорили:
«Бистрий Збруче,
Ти не кордон уже для нас».
Вмирав на хуторі в той час
Столітній тесля-богатир.
Він перед смертю п'ять сокир
Вологим брусом нагострив

І так онукам говорив:
«Я цілий вік чекав ці дні.
У сні ввижалося мені,
Що я кладу на Збручі міст».
І дід підвівсь на повний зріст,
Сажений зріст,
Аршин в плечі —
Таких лякаються вночі.
«Я цілий вік прожив в трісках.
Немає шкіри на руках,
А тільки шрами та рубці.
У Коломні, Крем'янці
Оселі панські будував,
Гірким вас хлібом годував
Та все дививсь на схід, на схід.
Одна земля,
Єдиний рід,
А долі дві
І два шляхи.
І за які ж воно гріхи
Нас розлучили на віки?
Ходімо, хлопці, до ріки.
Жаданий час тепер настав».
І тесля п'ять сокир дістав,
Роздав онукам молодим.
Та зір його затьмарив дим.
Дід застогнав, на лаву ліг
І вже підвестися не зміг.

«Ой тяжко, дітоньки, мені,
Я весь неначебто в огні...
Яка імла...
Це смерть прийшла.
Не в час...
Не в час прийшла вона».
І наступила тишина.

Стояли хлопці мовчазні —
Кремезні, жилаві, міцні,—
Жаліли:
«Дід не допорив».
А тесля знов заговорив:
«Кладіть мости, мої малі,
Щоб на возз'єднаній землі
Зійшлися всі шляхи-путі.
Кладіть дубові, золоті,
Не на роки,
А на віки.
Поглибше палі та бики...
Щоб не розстались береги,
Щоб не зіпхнули вороги,
Не змив потік,
Не зрізав лід.
Одна ж земля,
Єдиний рід.
Сміливі будьте і міцні,
Як ваші предки в давні дні —
Гірські прапрадіди мої.

Коли ще Довбуш вів бої
В Карпатах,
Панство проти нього —
З наказом злапати живого —
Послало війська тисяч три,
Опришки вихором з гори
До Пруту бистрого злетіли.
Весняні води клекотіли —
Тоді був глибший, ширший Прут:
Ліси не так рубали тут.
Сміливці б кинулись у воду,
Мов лебеді із лету, з ходу,
Але у них вози, гармати —
Тож треба міст побудувати.

І вийшли славні теслярі,
Три Стояни-богатирі.
Хоч Стоянами їх не звали —
До того іншу кличку мали.

Навколо буки в два обхвати,
Звалили їх, взяли у лати,
Щоб був дебелиший поміст.
А тут жовнірів цілий хвіст.
Довкола пилу круговерть.
Ідуть, кричать:
«Опришкам смерть!» —
Та все націлюють пищалі.
Брати не стали бити палі,
Вони взяли собі на руки
Оті товсті важучі буки
І в бистру хвилю понесли.
Краями вперши до скали,
Самі в воді за палі стали.
Гармати їх не розхитали,
Тяжкі зі зброєю вози.
І, як на гріх, удар грози.
Знялося хвиль страшне кипіння,
В потоці котиться каміння,
Але уперлися брати —
Дали опришкам перейти
На той бік Пруту, у бори,
В свої високі табори.
З тих пір прозвали Стоянами
Братів могутніх.
І за вами
Ця кличка славная іде.
Ви їх пагіння молоде,
Тож не зганьбіть хороший рід», —
Сказав і змовк навіки дід.

І хлопці в п'ять дзвінких сокир
Робили міст.
Холодний вир
Під ними бився, клекотав,
Та паль тугих не розхитав,
Не дохлюпнувся до перил
І не підмив опорних брл.
Дошки помосту слались влист,
Зробили хлопці добрий міст,
Дзвінкий і рівний, як струна.
Їх похвалив би старина,
Та він в землі.
Його онуки
До справ нових приклали руки.
І де розмову не почин —
Про них:
«Це наші Стояни,—
Любовно, гордо скажуть люди,—
Довкола їхніх рук споруди —
Велика школа,
Новий міст,
Що нас веде до східних міст,
До сіл колгоспних,
До братів.
І скільки вже таких мостів!»

Лиш дві зими і двоє літ
Пройшли жаданій волі вслід,
І ось із заходу за Збруч,
Мов громовиця з чорних туч,
Рвонули вражі бомбовози.
І полилися з кров'ю сльози.
Підступно, хижо, напролом
Орда вже топче з лютим злом
Нову радянську сторону —
Рясну мою Галичину.

Гуцульські селища малі
Хоронить в попелі, в імлі.

Останній полк червоний, свій
Проплив у хмарі вогневій
На схід по новому мосту.
В дошки ногами стук та стук,
Ішли позаду п'ять братів
З мотками смолених дротів,
З мішками толу на плечах,
З важучим смутком у очах.
До них під'їхав командир
І мовив твердо:

«Міст у вир!»
Із-під копит коня лиш дзвін,
Ворожий вал за кілька гін.
«Трощить свій міст?» —
Зітхнув один.

А старший:

«Треба...

В п'ять хвилин...

Ми ще повернемося згодом,
Зведем цей міст усім народом,
І то вже буде на віки».

Сапери з ходу — до ріки.
Заряди враз лягли до паль,
В заряді кожному запал,
Біжать до вибалка брати,
За ними тягнуться дроти.

А тут снаряд.

І три підряд.

«Тікайте! —

Крикнув старший брат.—

Я сам управляюся.

Бігом!»

Суха трава горить кругом,

А він лежить і танків жде:
«Хай міст не даром пропаде.
Ось перший, другий, ще, іще...»
Вже криця дерево січе.
Але снаряд...
І сім підряд.
Не встиг крутнути ручку брат.

Аж три зими і трое літ
Пішли в дими, під чорний лід,
У води Волги і Дніпра,
В густі дощі з цебра-відра,
В ядучий пил, в огонь гармат.
Плече в плече, до брата брат
Пройшли сапери грізну даль.
Каміння, дерево і сталь
Із їхніх рук живуть в мостах
В яких краях!
В яких містах!
Де полк, було, не зупини,
Уже на місці Стояни.
Понтони кріпляться на троси.
Нехай вітри чи люті грози —
Не похитнеться добра кладка.
В селі зустрінеться солдатка:
«Спалили хату — ой біда»,—
І зронить сльози молода.
За мить в дворі чотири брати,
Вночі зведуться стіни хати,
А ранком — гей, сапери, в путь;
І новий міст уже кладуть.

І знов на Збручі славний полк.
В прориві — блискавичний строк.
Тут ні хвилини не барись,
Бо злий і хитрий, наче рись,

Лютує ворог, — відпусти —
Він може все вогнем змести.
Отож оточуй, не барись.

«А міст цілісінький, дивись...» —
Чотири брати, як один,
Сказали разом.
Збруча плин
Внизу гойдається, шумить.
«Провірить міст в єдину мить!» —
Звернувся полковник до братів.
Він ждять не міг — у бій летів.

Прийшли сапери до води:
Дубові палі в два ряди
Стоять.
Не видно мін і толу.
Уже замріяв з видноколу
Маленький, рідний хутірець.
І раптом слово як свинець:
«Підріз...»
«Підпиляно чотири...»
Упали руки, наче гирі,
У перший раз за всю війну.
«Мерщій у ліс, рубать сосну!»
Зібраць в обозі всі канати!»
Тут спалахнули ближні хати,
І потяглись на Збруч дими.
Тоді крізь вибухи-громи
Немов почулося братам:
«Не взяти Довбуша катам!» —
Це кажуть предки Стояни.
Тяжкий поміст несуть вони
В потоки вод,
Кипучих вод,
Попід вогнем жовнірських орд.

А замість паль самі стають,
Відкривши Довбушеві путь.
Перезирнулися брати:
«До лісу ніколи іти.
Чого ж нас клнчуть Стоянами?
Горить-палає перед нами
Земля отецька дорога,
У ній і сила, і снага.
Ставаймо всі на зрізи паль,
І кожен будь твердий, мов сталь!»

І побрели в мутній воді
Чотири брати молоді,
На зрізи стали, мовчазні,
Звелись, розправились, міцні,
Плечима вперлись у поміст,
І зразу вирівнявся міст.
«В порядку!..
Йдіть!..»
Гуде луна.
На міст бійців тісна стіна
Пішла,
Ногами стук та стук
У вісім рук, залізних рук,
У стояни плечей сталєних,
У згустки м'язів крем'яних,—
Ідуть, ногами стук та стук.
Поміст, неначе добрий брук,
Під мужнім кроком не дрижить.
Відроги миючі, біжить
Грозою збуджена вода,
Важка, замулена, руда.

«Ну як, брати,— пита один,—
Чи не змиває Збруча плин,
Чи не вгинається плече,

І біль у жилах не пече?»
«Нічого!..» —
Кажуть Стояни.
Гудуть над ними двигуни —
Моточастини підійшли.
І чути голос із імли:
«Тяжкі машини...
Там — бійці,
По двадцять в кожному кузовці,
Боезапас у всіх як слід...»
Плоти розірвані, мов лід,
По хвилях звихрених пливають.
Дрижать дошки — «катюші» йдуть.
За ними танки...
Грім гуде.
Це бог війни за Збруч іде.
Сліди лишаючи масні,
Повзуть стотонні «корпусні».
Скрипить, вгнітається поміст.
Стоять брати на повний зріст,
В сичанні сталі, у вогні
Стоять, неначе кам'яні,
Під гук броні, громи гармат.
І знов питає старший брат:
«Чи стане сили та снаги,
Щоб не розстались береги?
Одна ж земля,
Єдиний рід!»
«Не піде наше військо вбрід.
Ще є снага і сила є!» —
Найменший голос подає.
Вже темна ніч змінилась днем.
«Не укланем?»
«Не укланем!» —
Перемовляються брати.
Проходять армії, фронти.

«Хоч скелі з гір на міст верни —
Не уклякають Стояни»,—
Казали люди.

«Так чи ні
Було —
Судити не мені»,—
Закінчив сивий лісоруб.
Погаслу люлечку до губ
Підніс і ще додав у мрії:
«Я чув про це у Коломій,
У Стрії чув...
І вже не раз
По хуторах пройшла у нас
Ця притча.
Ніби дивина,
Та, кажуть, справдішня вона».

1953

ОБОВ'ЯЗОК

I

Здали екзамени дівчата.
Ці почуття такі відомі!
Нова пора в житті почата,
Вона накреслена в дипломі
Скупими літерами назви
Не факультету, а роботи.
Її омріяли не раз ви
В години пізньої дрімоти,
В студентські роки.
Роки дивні!
Мов ті вітри із Задніпров'я,
Веселі, свіжі, неупинні
В буянні сили і здоров'я.

Студентські роки!
Не забуду
Я вас
У першій п'ятирічці
З крутих підмурків Тракторбуду
Летиш до міста.
І при свічці
«Гризеш мотор» по Чудакову
Чи йдеш на диспут в пізню пору.
А потім гирю двохпудову —
Замість вечері — тричі вгору.
А далі — розкіш півтапчанна
З Розкішним Ванею по-братськи.
Устанеш, вмиєшся із чана,—
І ні копійки у карманці.
І без квитка на трьох трамваях
(Який там штраф — у кого брати?!)

По юних харківських безкраїх
Робочих вулицях до парти.
У пальтечку, що наскрізь рветься,
Стрічаєш осені і зими.
Але цей час в глибинах серця
Живе як щось навік любиме.
При нім поставив я на чати
Свої найкращі спогадання.

Здали екзамени дівчата.
До цього скільки хвилювання!
Ще в дні прийому — чи зачислять?
Чи є куточок в гуртожитку?
У цьому всі турботи й думлі,
Вони тяглись, мов довга нитка,
Така тонка, що ось порветься,
І ти повернешся додому.
Аж поки друг не усміхнеться:
«Усе в порядку — вже відомо!»
Минали дні у бистрім русі,
Конспект гортала у трамваї.
На першій курсі...
Другім курсі...
Життя летить, не пропливає.
Вночі важкі сторінки тома
Виднілись тьмяно, мов кризь сито,
І не пускала тиха втома
Устати світло погасити.

Тоді з'являлися в уяві
Лікарні світлі і просторі
В Охтирці, може, у Полтаві
Чи у степах на Чорномор'ї.
І ти заходиш тихо, швидко
В свою палату кроком звичним.
І кожен зір, неначе нитка,—

До тебе струмом електричним.
Благання хворої людини
В очах палаючих, широких.

Пора лягати — дві години,
А до лікарні ще три роки.
«Пора, Меланю, — каже втома, —
Засни, хай рідний степ наснитися,
І як тебе чекають дома,
І як дзвенить в кущах синиця,
І як Пстрівна віїжджає
На хутори у пізню пору.
Нехай присняться урожаї,
Що линуть хвилями до двору».
Пора.

Ще скільки може бути
При кожнім іспиті вагання:
Аби від страху не забути,
Не переплутати питання.

Здаси на трійку —
Щирі сльози.
Бігом вертаєшся з їдальні,
З усіх книжок «туберкульози»
У тихім шелесті читальні
Тобі розказують про себе —
Бо не до заліку знання ці.
У них появиться потреба
В рибальській хаті на Лиманці,
Де вже професора не буде
І в книгах ніколи пориться.
А хворий стисне впалі груди:
«Допоможи мені, сестрице».
На те й літа оці студентські,
Народні кошти, дум надбання,
Щоб в хутори, частини еньські
Ти понесла знання й дерзання.

«Тепер відмінно!
Чуєш, Грицю?»
Він усміхнувся, тисне руки.
Твоя душа легка, як птиця.
Навкруг веселі перегуки,
І пісня в гомоні зринає.
Бринить мелодія кохана
Із «Запорожця за Дунаєм».
«Чого мовчиш, виводь, Мелано!»
І ти в захопленні дівочім,
Мов у степах на Чорномор'ї,
Виводиш високо про очі,
Про блідний місяць, ясні зорі.

Погасла пісня.
В грудях ніжно.
Чогось іще душа шукає.
Цвітуть каштани білосніжно,
Над містом лагідно смеркає.
Куди іти,
Куди летіти —
Ти не подумала — не треба:
Повсюди мрійне, тепле літо,
І скрізь блакить близького неба.
З розгону вибігла на гірку,
Внизу Дніпро плоти колише.
Знайшла в воді вечірню зірку:
«Це наша зірка, чуєш, Гришо?»
Рука в руці — і вниз по росах,
Аж важко дихати в розгоні.
Твої русяві довгі коси
На мить заплутались у кроні.
Злилися в першій поцілунку.
Ти пригорнулася до Гриші.
І соловей ударив лунку
Грайливим посвистом у тиші.

Ясні вогні на темній хвилі
Пливуть у тихім колиханні.
«Коли б на все життя ці милі
Години першого кохання».
Туман стікає через луки,
І без кінця його потоки.
«Коли б, не знаючи розлуки,
З тобою бути довгі роки».
«З тобою!» —
Він зриває квітку,
Вплітає в косу неуміло.
Бере на руки:
«Ой лелітко!» —
Довкіл роменом забіліло.
Стежина в'ється
Вгору, вгору,
І він до круч біжить з тобою.
Жадає лету і простору
Душа, окрилена любов'ю.
Чого ще буде за три роки!
Бліде світання в вікна лине,
В очах замріяних широких
Рядки неначе з павутини.
Недовгий сон стає па чати,
Сторінка падає на зломі.

І ось нове життя почато.
Воно накреслено в дипломі,
Воно —
Неначе з перевалу
Залитий сонцем шир планети.
Згадала ти ряденце з валу,
З яким ішла з села в студенти.
А степ — як море!
В далеч сонну
По пшеницях, через овес

Всі сорок буде по району
І двадцять п'ять до МТС.
Вечірній промінь плив по шовку
Нової сукні із запасом.
Поклала мати у кошовку
Коржі м'які із хлібним квасом,
Горнятко меду степового,
Новий рушник, шматочок мила,
Пшона важкого, ступового,
Щоб десь кулешику зварила.
Іще поклала сизі сливи,
Неначе в інеї густому.
«Іди, Меланю, будь щаслива,
Частіш навідуйся додому,
Я вже нездужаю».
І сльози
Такі важкі на тебе впали,
Що попід шкірою морози
Пробігли раптом і пропали.
«Іди, не буду проваджати,
Бо крутить ноги, ще впаду де». —
І додала старенька мати:
«Ти ж не гордуй — ми прості люди.
Вертайся в степ, коли навчишся,
У місті й так учених досить.
Он бач, Мартинова Орися
Шість літ не їде, як не просять».
«Спасибі, мамо».
Вийшла з двору —
Бігом до Лідії Петрівни.
А та книжок наклала гору,
Паперів, зошитів
І мрійно
На все те дивиться, шепоче:
«Чи не забула щось важливе?»
Такі ясні у неї очі,

Неначе небо після зливи.
«Це все тобі.
За довгі роки
Моєї лікарської праці
Я завдала собі мороки
В житті копатись, мов на грядці.
І досвід винесла чималий,
Про все писала, як уміла,
Щоб інші з того користь мали.
Тобі якраз воно до діла,
Нехай не все, якась дрібниця,
Як буде практики замало,
Дивись, в роботі й пригодиться».
Ти до плеча її припала.
Як відповісти, що сказати
І чим віддячити Петрівні!
Вона ж із давна, наче мати,
В своєму доброму сумлінні,
Бувало, днює і почує
З тобою, хворою, при ліжку.
Бажання кожне серцем чує:
Подасть пиття, накриє ніжки.
Зігнула кір і скарлатину,
Раділа:
«Житиме, голубка!»
Ти всі думки цієї людини
Вбирала, наче воду губка.
І ось прийшла розлуки днина.

«Пора іти»,—
Сказали разом.
Цвіли троянда і жоржина
За невисоким перелазом.
Зривала квіти, клала в книжку:
«На згадку треба залишити».
Поцілувала брата Мишку,

Що раптом вискочив із жита.
Ішла в жадане, невідоме,
Назад оглянулась поволі —
В траві дві стежечки додому,
П'ятнадцять хат у чистім полі.
Минула хутір Криворівне,
В задумі стала при Лиманці.
З тобою Лідія Петрівна —
Твій ідеал в житті і праці.
Струнка, як дівчина, рухлива,
Сивіють коси з-під хустини,
Стоїть захоплена, щаслива
В сріблястих пасмах павутини.
Вона, мов подруга, з тобою,
Хоча і старша втричі віком,
Спокійно ділиться судьбою —
Своїм життям простим, великим:

«У чотирнадцятому році
Пішла сестрою милосердя.
З бинтами сумочка при боці,
Відлунки опер Глінки, Верді
В душі, бо музику любила.
А тут співають батареї.
В холодній твані, в купах пилу
Йшли роки юності моєї.
Піднявся Жовтня грізний спалах,
Несли поранених із бою,
У петроградських димних залах —
Тоді була я медсестрою.
Якось в ревкомі запитали:
«До інституту є бажання?»
Я бігла так, що за квартали,
Здавалось, чуть було дихання.
Учитись! — мрія давня, щира
Збулася.

Хай і голоднеча,
В кімнаті холодно і сиро,
А на вустах — «Заре навстречу».
Летіли роки неупинні,
Я на четвертий вже ступила.
А тут чума на Україні.
Збирай пожитки, Лідо мила.
Які пожитки?
Книг валізка,
Квиток партійний — все з тобою.
Замість відрядження записка,
В старім нагані три набої,
Бо там ще банди.

Чорномор'я
Мені пустелею здалося.
І скільки скрізь людського горя —
Поглянеш— сивіє волосся.
Чуму за літо погасили,
З'явилась тифова навала.
Немало ми поклали сили,
Щоб ця земля живую стала.
Немало сили і дерзання.
Як швидко старість наступила!
Уже, дивись, моя Меланя
В далекий лет здіймає крила!
А ніби вчора на світанні
В низькій зав'юженій хатині
Я чула збуджене дихання
В безсилій крихітній людині.
Учора ніби...
Роки, роки!
Та я печалитись не хочу.
Іди в життя своє широке,
Учись, вертайсь — а я на спочив».

Дихнуло цвітом волошковим,
Пушком безостої пшениці.
Ти рукавом своїм шовковим
Махала, мов крилом жар-птиці,
Бо все намріяне збувалось:
Десятий клас —
І Київ кличе.

Усе, усе тобі згадалось.
Чого ж це смуток на обличчі?
Чого ж ти ждеш?
Степів буяння,
Де сонце падає тепліше?
Ні, у душі твоїй кохання,
Воно сьогодні найсильніше.
«А Гриць зі мною не полине,
Йому ще рік в аспірантурі».
І ти з розгубою дитини
Стоїш, неначе серед бурі,
Перед обов'язком громадським,
Який говорить прямо, строго:
«Тепер під гомоном жнивварським
Веде у степ твоя дорога.
Нехай рідні вже там немає,—
Померла мати, брат на флоті,
Але народ тебе чекає,
Невтомний, сміливий в роботі.
Чекає степ, де в далеч сонну
По пшеницях, через овес
Всі сорок буде до району
І двадцять п'ять до МТС».

А ти злякалася розлуки,
Моя закохана Меланко,
Не підняла в надії руки,

Як та далека путивлянка,
Що князю коней напувала,
Сказавши: «Йди, бо так годиться!»
І десять літ аж до Каяли
Літала в плачах, як зигзиця.
Чи як із пісні комсомолка,
Що йшла колись на громадянську:
Йому — Орел,
А їй — Каховка.
Вперед — за владу за Радянську.
Чи наша Зоя з Підмосков'я:
Як залишала друга рано,
То знала —
Йде вона з любов'ю,
Додому вернеться кохана.
А ти не знаєш.
Звідки знати?
Чуття зажеврїлися лише.
Ти посоромилась питати
Про дальші зустрічі у Гриші.
Ні, не про зустрічі!
Щоб разом,
Сім'єю рідною укупці.
Хіба про це спитаєш зразу,
Хоча лиш це тепер на думці.
Воно роздмухує вагання,
Воно наповнює печаллю.
«А що, коли мое кохання
Навік загубиться за даллю?»

II

Гуртом, схвильовані і раді,
Зійшли по сходах інституту
В своїм зеленім Київ-граді

У ніч розбурхану, розкуту,
Неначе в повінь многоводну,
Що в лузі верби заливає,
Немов у пісню всенародну,
Якій ніде кінця немає.

Я пригадав далеку, сизу
Цю ніч у Харкові у травні.
Було усе тоді поблизу —
Любов і щастя — перші, ранні.
Любов і щастя завжди в парі.
Вони живуть в юнацьку пору.
Ми, мов зірки в Волосожарі,
Летіли, сяючи, угору.
Серцями сяючи, очами,
Чуттями чистими, ясними.
Палали щирими речами,
Цвіли піснями голосними.
Усе було в близькій окрузі:
Таджикистан — подать рукою!
«Поїдем, друзі!»
«Завтра, друзі!»
І ніч шумливою рікою
Несла нас хутко до світання,
В людські потоки на пероні.
Коротке, збуджене прощання.
І знову пісня у вагоні.
Таджикистан — подать рукою,—
Одна валізочка з книжками.
Пливе хмариною легкою
Ця ніч у згадці за роками.
Й тепер, коли раптова старість
Дихне туманами ізнизу,—
Згадаю ніч оцю, і радість
Говорить: «Ні, ще все поблизу!»

Дівчата, наші героїні,
Зійшли по сходах, понеслися
В потоки ночі сині-сині
Під гук сирен і шелест листя.
Рука в руці, неначе діти,
Плече в плече, немов солдати.
Їм шумно хочеться радіти
І довго хочеться мовчати.
Вони по мосту промайнули
Туди, де бір шумить привітно.
У них майбутнє і минуле
Весняним цвітом буйно квітне.
Сходили разом до криниці,
Димок багаття закурився.
Гудки з недалньої столиці
Гукали їм, що день родився,
Великий день життя нового —
Пора швидкого розставання.
Тривожно трохи,
Та нічого —
У них є дружба і кохання.

Кохання!
Вирвалась Мелана
З обіймів подруги Уляни.
Прошепотіла:
«Безталанна...»
Побігла, сіла край поляни
В бору шумливому, густому.
Димком запахло від багаття
Так само, як, було, із дому
Димком несло, коли в латаття
Гусят уранці виганяла
Або ішла полоти просо.
Її спідничка полиняла
Збивала в полі світлі роси,

А босі ніжки м'яли трави,
Такі холодні і пухнаті.
Несе димком — то варить страви
Для неї мати в крайній хаті.
Вона прогнала спогадання,
Як щось далеке і нерідне.
Чекає Гриця, та чекання
Чомусь тепер важке, обидне.
«Немає, може, вже й не буде!
Кого просить, питати в кого?»
Немов вода коло запруди,
Чуття нуртують.
Більш нічого.

В гурті відсутності Мелани
І не помітили,— буває:
У всіх свої надії, плани,
Думки у тім далекім краї,
Де скоро їм в лікарнях бути.
А підійди тоді до неї
І розгадай причину смуту —
Все б спростувалося.
Алеї,
Що ніжно пестили весною,
В життя не виведуть, Меланю.
Іди дорогою земною,
І у розлуках вір коханню.
Твій Гриць в лікарні,
Чергування
У нього довге і тривожне.
Не зміг прийти на це прощання.
Не прийде й завтра, бо не можна.
Стоїть при ліжку:
Тяжкохворий
На кисні вже котру годину,
Іде двобій прямий, нескорий

З самою смертю за людину.
Стоїть при ліжку Гриць на чатах
Майбутніх літ старого теслі.
Холоне їжа непочата,
Думки, неначе ріки скреслі,
Течуть під скронями жаркими.
У них ім'я твоє лунає.
З тобою кроками легкими
Він лине в степ за небокраї.
Меланю, ти заїдь в лікарню,
Надїнь халат, заїди до нього
І в цю годину світлу, ранню
Збадьор хірурга молодого.
Скажи, що ти поїдеш нині,
Йому напишеш із дороги.
Поглянь з любов'ю в очі сині,
Та без надриву, без тривоги.
А ти поглянула на небо,
Воно від сліз таке імлисте.
Немає друзів коло тебе,
Десь там їх коло голосисте.

Парує каша на тринозі,
Вино до крапельки розлите.
Вони, неначе у дорозі,
Присіли трохи відпочити.
При тості радісно зіткнулись
Чарки наповнені гранчасті.
Давно вже день,
Вони й незчулись
В своєму звихреному щасті.
Палкі прощання на пероні —
Ті — до Карпат,
А ті — в Полісся.
І подались залізні коні,
Легкий димок услід понісся.

Зелені очі семафорів
Привітно блимнули у вікна,
І ледь помітні білі зорі,
І літня ніч,
І даль привітна.
Усе всміхалося, раділо,
Схиляло вслід зелені віти.
«Ідїть, летїть на добре діло,
Пори нової кращї діти!»

Розстались друзі.
У вагоні,
Хоч не сама, але самотня,
Мелана.
Думка палить скроні:
«Ми не зустрінемось сьогодні
І завтра теж.
Все літо, осїнь...
На рік чи вік оця розлука?»
В вікно грайливо леться просїнь.
«За що ж мені судилась мука?
Широкий місяць серед неба,
І зірка близько біля нього.
Щоб разом з Грицем —
І не треба
На світі більш мені нічого».
Мелькають липи і ялиці,
Стрункі берізки світлорі,
А там поля — розлив пшениці,
Як у степах на Чорномор'ї,
В росі зірки сміються, плачуть,
Вони аж ген до небокраю.
У пшеницях візок маячить.
В Мелани серце завмирає —
Немовби в тім візку Петрівна
Вночі вертається додому,

Дорога вибита, нерівна,
В липкому поросі рудому.
А степ — як море.
В далеч сонну
По пшеницях, через овес,
Всі сорок буде до району
І двадцять п'ять до МТС.

Мелана зразу ж уявила
Життя Петрівни до деталі:
Зайшла у хагу, шприц промила,
Зігріла чай.
В старенькій шалі
У крісло сіла проти ліжка.
На стінці картка у оправі —
Там круглий столик, мавзер, книжка,
І два матроси — хлопці браві.
Один із них її коханий,
Який залишився в Кроиштадті,
Матрос, далекий і незнаний
Для всіх, що тут бували в хаті.
Лиш до Петрівни очі мружить.
Вона йому зціляла рани.
«Чи не болить, Павлушо, друже?»
«Побудь зі мною, легше стане!»
А потім він пішов у море,
Вона — на південь України.
Листі летіли у простори,
А в них «люблю» цвіло щодниши.
Земля розтерзана, буремна, —
В морях що борт — то дуло враже.
І де подівся він, напевно
Ніхто Петрівні вже не скаже.
Ця картка вицвіла за роки —
Їх пролетіло майже сорок.
На ганку чути тихі кроки.

І знову коні на пригорок
Нестримно рвуться.
У візочку
Сидить Петрівна в сірій шалі.
«Прошу, врятуйте Маню, дочку!» —
Шепоче батько.
Далі, далі
Несуться коні, мов крилаті,
Свисіять цупкі ремінні віжки.
А хто ж лишився в неї в хаті?
Нема нікого.
Картка, ліжко.

Здригнула дівчина.
Поволі
Від поля зір звела до неба.
«Я не знесу такої долі...»—
А другий голос:
«І не треба.
Приїде Гриць, напевне, швидко.
Такий не може одвернутися».
«Ні, почуття — вони як нитка,
Чим далі, тим скоріше рвуться».
Кілометровії, залізні
Стовпи мелькають, б'ють з розгону.
«А чи не буде надто пізно
Вже після цього перегону?» —
«Все може бути,
Може бути»,—
Колеса стукають у стики.
«Все може бути...
І забути...»—
Летять неясні перекрики.
«Ой, що це робиться зі мною?..
Аби зупинка —
Зразу встану».

Поля покрились пеленою
Густого сірого туману.

Поспішно вийшла із вагона
На невеличкім полустанку.
Хтось гнав до неї через гони
Двокінну ковану тачанку.
«Ви не в Жовтневе? — дід питає, —
Ми виглядаєм агронома».
Зійшов туман.
І знов безкрає
Пшеничне море, наче дома.
Воно широкими валами
До ніг Мелани підступало,
Дзвеніло славними ділами,
До себе кликало, гукало.
На стрічний поїзд за хвилину
Влетіла.
«Що я наробила?»
Її, немов тонку билину,
Хитає продув.
Де та сила?
Зійшла на київськiм вокзалі,
Стояла довго нерухомо.
Куди іти, летіти далі,
Було Мелані невідомо.
До нього?..
Краще до Уляни,
Вона як жінка зрозуміє,
А він, —
Либонь, не так погляне —
І перше слово заніміє.

Ішла по Києву квітучім,
Мов сирота в чужому домі,
Колись такі жадані кручі,

Тепер здавались невідомі.
На них і стежечки не видно,
А скільки їх сама стоптала.
О, як їй соромно, обидно!
Минула ніч.
Уже світало.

Хрещатик.
Клініка у сквері.
Дев'ята ранку.
Сніг халата.
І відхилились білі двері
У чисто вимиту палату.
Зайшла Меланка у печалі.
«Ну як працюється, Уляно?»
Ланцетів блиск тонкої сталі
У очі впав —
І серце в'яне.
«Меланю, що з тобою сталось? —
Халат шелеснув тихо-тихо. —
Квитка на поїзд не дісталось,
Чи тяжче трапилося лихо?»
«Відбилась трохи.
Будь-що буде,
Прийшла порадитись з тобою.
Боюся дружньої огуди,
Та що робить мені з собою.
Люблю!
Розстатися не можу.
І ось рішилася, Уляно,
Лишатись тут...
Хоч це й негоже.
Подам листа, нехай розглянуть».

III

Листа розглянуть.
Але інша
Дорога є в твоєї долі.
Вона почесніша й трудніша.

П'ятнадцять хат у чистім полі.
А степ — як море! В далеч сонну
По пшеницях, через овес
Всі сорок буде до району
І двадцять п'ять до МТС.
Асфальтів рівних тут немає
І, мабуть, скоро ще й не буде,
Але тут хліб як море в маї.
Його плекають гарні люди.
Вони працюють і кохають,
Живуть у радості і в горі,
Книжки читають і співають
В своєму сизому просторі.
У них народжуються діти,
Такі, як скрізь,— кохані, милі.
О, як уміють тут радіти,
Коли маля у тілі, в силі!
Коли воно ривком з колиски
Цукерку ловить або пряник,
Щаслива мати ставить миску:
«Поїж, коханик-партизанник».
На руки візьме.
Із-під льолі
Маленькі ніжки мов лапчата.
Вона дитя поставить долі.
«Чи піде?
Треба вже привчати».
І заспіває:
«Сину, ході

По садочку, по городі,
По доріжці й без доріжки,
Щоб міцніли в тебе ніжки,
Щоб міцніли і росли,
Цілу землю обійшли.
Упав...»

Сміється.
Гарні люди
Теплом Вітчизни обігріті.
Коли добро — на повні груди,
Коли привіт — душа в привіті.
Вони при стрічах і в розлуці
Бажають кожному здоров'я.

А нині в них у смертній муці
Лежить хлопчина.
До зголов'я
Припала мати.
Жар за сорок.
«Чи скоро лікар?»
Стиглим ланом
Гривасті рвуться на пригорок
Поміж лиманом і курганом.
А степ — як море!
В далеч сонну
По пшеницях, через овес
Всі сорок буде до району
І двадцять п'ять до МТС.

На возі тато.
«Колю, Колю!
Тобою марив я в поході».
І знов батіг свистить до болю,
І знов тріщать дошки насподі.
«Ти вже без мене народився,
Не знав нічого я два роки.

Зростав в неволі
І, дивися!
Вже став соколиком, нівроку.
Твою усмішечку на картці
Я потім ніс аж до Берліна.
Щодня увечері і вранці
Дививсь на тебе, сину, сину!
Приніс недавно всі п'ятірки,
Учився грати на баяні,
Ходив з хлоп'ятами до гірки,
Любив рибалити в Лимані.
Здоровий був, швидкий Миколка
І раптом зліг за хвилику рівно».
Назустріч в куряві двоколка.
«До мене, Лідіє Петрівно,
Синочок при смерті».
І зранку
Вона з машини на двоколку.
З села в село, бігом до ганку,
Рука ледь-ледь тримає голку.
«Скоріш — хвилинка за годину».
Петрівні трудно крити втому.
А він стареньку, як дитину,
На руки, в сіно — і додому.
Дорога є побіля балки,
Та навпростець удвічі ближче.
За віжки — і по гонах валко,
Лише батіг над полем свище.
Петрівні хворіти не можна,
Хоча вже й шість десятків з гаком.
Земля полишна, бездорожна.
Коріння коней ловлять гаком.
«Писали, скоро зміна буде,
Та щось не чути».
Рветься збруя.
Старенька стисла хворі груди:

«Тихіше, любий, бо умру я,
Чайку б ковточок, сохне в роті.
Це нерви...
Мабуть, треба брому».
Тріщать колеса на звороті,
З-під них неначе гуркіт грому.
«Давно збиралась в санаторій,
Дали путівку безкоштовно.
Та хто ж pomoже Галі хворій?
Поїду в жовтні, безумовно.
А там на пенсію.
В аптеці
Тихенько буду працювати.
Простіше — в пляшечці на денці
Ментолу видать, трошки вати.
Якби приїхала Мелана,
Вона розумна, енергійна,
І кожна стежечка за ланом
Близька їй»,—
Думала Петрівна.
Колосся з шумом оббивало
На вороних гарячу піну.

Згадалися їй часи навали
Фашистських орд на Україну.
Врожай палав.
Важучі хмари
Тяглися чорними степами.
Дали Петрівні копей пару,
Підкутих гострими шипами.
Вони летіли не помалу
Через рови, воронки, ями.
Та вже до дальнього вокзалу
Шляхи обірвані боями.
В селі шукали комуністів.
Невже хто скаже? —

Ні, ні слова.
Ішли якись таємні вісті,
Що у степах Іван Полова.
Усі надіялись — прибуде
Чи то із моря, чи по суші,
Бо вже фашистські самосуди
Народу вкрай з'ятрили душі.
І справді — вихором по селах
Гайнули хлопці-партизани.
В руках натруджених дебелих
Блищали витерті пагани.
І до Петрівни раз та вдруге
У шибку стукнув сам Полова.
«Загинув лікар наш,
Як друга,
Прошу вас».
«Я давно готова».
Взяла мішечок — до тачанки.
Помчали коні через голи.
Спадали ночі, сяли ранки.
Ішли і гинули загони.
Тоді народжувались дужчі,
З Путивля рвалися за Рівне.
Росли полки у кожній пущі,
І в кожному з них була Петрівна.

Вона й до мене серед бою
З бинтом зав'южена з'явилась.
Ні, не вона —
З її судьбою
Тоді немало поріднилось
Жінок радянських.
Але, може,
Це саме Лідія Петрівна
Прийшла в оточення вороже.
Взяла мене, мов мати рідна,

І принесла до штабу в хугу.
Я непритомний був, не знаю,
Але її і раз, і вдруге,
І сто разів на день згадаю.
І шепочу в своїм привіті:
«Спасибі вам, жінки-сестриці,
За те, що ми живем на світі,
Стрічаєм ранішні зірниці,
Що йдем на труд і на розваги,
Синам всміхаємось чудесним,—
Спасибі сповненим відваги
Рукам, умам і душам чесним!»
Прийшла Петрівна до тачанки,
Помчали коні через гони,
Спадали очі, сяли ранки,
Ішли нові й нові загони.
І де та в неї бралась сила
В літах уже не молодечих.
Бійців поранених носила
На цих худих, маленьких плечах.
Аж до Каховки, Запоріжжя
Через густі дніпрові плавні,
В безкрай повені засніжжя,
В пилу ядучім і тумані
Летіли коні в білій піні,
Як ці гривасті у знемозі.

Уже лягали довгі тіні,
Ранкові тіні при дорозі.
П'ятнадцять хат у чистім полі,
З одної плач нестерпний лине.
І мати видавила з болю:
«Спізнались ви на півхвилини!»
«Ні, ще не пізно...» —
Лікар каже.
Укол — і збуджене дихання.

Іще укол.
Іще.
А як же?
Минули день і ніч.
Світання.
Іще мільйон пеніциліну —
І посміхнувся блідий Коля.
«Що з вами, Лідіє Петрівно?»
«Нічого».
Йдуть комбайни з поля.
І гасне пісня коло хати.
«Ну, як Миколка?»
«Буде жити».
В широкі вікна степ багатий
Влетів пушком пшениці, жита,
Влетів вечірньою россою,
Раптовим стрілом блискавиці,
Швидкою дужою грозою
І мирним сяївом зоряниці.

Іще укол.
А шприц — додолу.
Зітхнула боляче безмірно
І похилилася до столу.
«Ой, що це, Лідіє Петрівно?»
«Не ворущись, лежи, Миколко.
Стомилась трохи, зараз краще».
І доторкнулася до голки,
А взятъ не може вже нізачо.
Тоді здалось їй,
Що Мелана
Прийшла, наділа голку зразу.
Сказала строго:
«Вже не рано.
Лягайте».
«Слухаю наказу».

«Вам кисень треба — ось подушка,
Беріть же, Лідіє Петрівно».
«Ну, як живеш, моя пустушко?
Ні, не пустушка, а царівно!»
«Мовчіть — я вислухаю серце,
Лежіть тихіше, ще тихіше.
Вам пити?
Зараз я відерце
Внесу з криниці — холодніша».
«Ковточок, швидше. Де ти, люба?
Чого вода така солона,
Меланю...» — ледь шепнули губи.
І тяжко впала із ослона.
Микола випростався з ліжка:
«На поміч Лідії Петрівні!»

І знов свистить батіг та віжки
І збруя криється у піні.
А степ — як море!
В далеч сонну
По пшеницях, через овес
Всі сорок буде до району
І двадцять п'ять до МТС.
А до столиці триста рівно.
Летіть, гривасті!
День.
Смеркає.
Чекає Лідія Петрівна.
Та ні —
Вона вже не чекає.
До неї люди йдуть з любов'ю
З найдальших сіл всього району.
Кладуть їй квіти при зголов'ю
В тяжкому смутку похорону.
«Спасибі, Лідіє Петрівно,
Ви, свій обов'язок піднявши,

Багато літ щодня сумлінно
Серця вислухували наші.
Земля вам пухом.
В ріднім лоні
Нехай спокійно, мирно спитьсья».
А ви летіть!
Летіть, невтомні,
В район,
До області,
Столиці.
Летіть, гривасті, в плин туману,
Нехай світає чи смеркає —
І привезіть сюди Мелану,
Її обов'язок гукає!
Гукає степ,
Де в далеч сонну
По пшеницях, через овес
Всі сорок буде до району
І двадцять п'ять до МТС.

1953

СОПІЛКА

Була у гуцула хороша сопілка.
Немов перепілка,
Пурхне з неї пісня —
І всі затихають,
Не лущать насіння,
Зітхають старі
По юнацькій порі,
А юні цілуються десь на горі
У дикій малині.

По всій Верховині
Сопілка співала.
Було, з перевала
Струмком продзвенить її пісня текуча,
І вторять їй серцем Березів та Люча. -

Сопілка, сопілка,
Просвердлена гілка,
Легка твоя пісня —
Прудка перепілка.
Легка засміється,
Тужлива заплаче
З дівочого серця:
«Легеню-козаче,
Тебе забирають у цісарське військо.
Засипле земляця далека австрійська,
Повік не діждуся тебе,
Не побачу», —
Сопілочка плаче.

А як заспівала вона солов'їно,
Коли об'єдналася вся Україна,

Коли від Полісся по самі Карпати
Дітей пригорнула улюблена мати.

Сопілка, сопілка —
Грайлива заспівка,
Без тебе не п'ється
Ні мед, ні горілка,
Без тебе не лється
Щасливе дозвілля,
Без тебе гуцули не грають весілля.
Без тебе,
Без тебе
Хмарнішає небо,
І туга в людині, і смуток без тебе.

Замовкла сопілка.
Затьмарилась Ділка
На грози, на бурі,
На роки похмурі.
Повзуть по гостинцях обози ворожі.
Виблискують кріси чужої сторожі.
Якої сторожі —
То зброя убивць.
Не те що сопілки —
Не чути і птиць.
Усе онімело, оглухло — мовчить,
Лиш ворог сичить
Та гаї Черемоша
Вкриває задимлена толом пороша.

Сопілка, сопілка —
Зів'ялена гілка,
А де ж твоя пісня —
Прудка перепілка?
Розірвана сталлю,
Заглушена свистом,

Чи, може, на палю
Піднята фашистом
За те, що людей закликала до волі?

Чиї це загони пройшли на подолі
І зникли у лісі.
На Пруті, на Тисі
Вони, ніби вихор швидкий, пронеслися.
Повсюди гарячка.
Палає киплячка,
Летить водокачка
На станції в Стрії.
Уже ковпаківці в гаях Коломиї.
Вони, мов та пісня сопілки старої:
Вночі під горою,
Удень на вершині,
Підвечір — машини горять на долині,
І рвуться на Бистриці всі переправи.
Веселі заграви
Зростають на Дільці.
Зійшли на Синицю круту ковпаківці.
І там їх ворожі полки оточили.
Багнети точили:
«Хай день лиш настане».
За ніч відпочили
В борах партизани.
Уранці до низу послали розвідку.
Ідуть наші хлопці і чують сопілку.

Сопілка не грає,
Слова промовляє:
«Фашистів не видно, прямуйте по плаї.
За мною ідіте
Крізь віти ожини,
Вкажу я вам, діти,
Таємні стежини».

А дітям по двадцять, по тридцять і більше,
Та, мабуть, сопілчине серце старіше.
Тому, наче мати турботлива, добра,
Синками зове оте плем'я хоробре,
Що вийшло до бою
З ордою лихою,
Народ підіймаючи скрізь за собою.

Сопілка співає: «Жадані мої,
Вкажу вам безкраї
Дрімотні гаї,
Де можна спочити,
Взугтя полатати,
Набої злічити —
Бо ж їх небагато».
Отак щогоднини,
Щоднини,
Щоночі
Говорить сопілка,
Сопілка шепоче,
Виводить мінерів із гір на гостинці,
І знов у машинах палають чужинці.
Лютують фашисти,
Фашисти
В тривозі.
На кожній дорозі,
Обози невпинні,
Застави, пікети.
Лютують, плюються в пільму кулемети.
Сопілка сміється
Від щирого серця.
Та ворог пильнує —
І куля несеться.
Навиліт старого пробила та куля.
Упала сопілка,
Замовкла зозуля.

Хотіла б вона ще сто літ накувати
Музиці гірському —
Та де їх узяти?
Лежить біля плаю
Дідусь у траві,
І жарко палає
Сопілка в крові.

Сопілка, сопілка —
Заламана гілка,
Вже бомбами зриті Синиця і Ділка.
Зігнали гуцулів:
«Сидіть у долині».
Фашист при фашисті по всій Верховині.
Повзуть, затаїли по-хижому подих.

Як важко буває від тиші в походах,
Неначе в пустелі заспраглих степів.
Хоч би де почути чи оклик, чи спів,
Чи навіть дихання своєї людини.
Пригнічує тиші холодна крижина.
І раптом заграла знайома сопілка:
«Бредіть, партизани,
Тут бистро, та мілко.
Густючі тумани
Пливуть по міжгір'ї,
Отара овець в лісника на подвір'ї,
Він жде вас давненько із миті на мить.
А це до Березова стежка біжить.
Там далі на Лючу,
Затим на Текучу,
І вийдете просто на Йванову кручу».

Не видко нікого —
Сама вона грає
З таємного логу,

Із кожного плаю.
«Сопілка, сопілка —
Оживлена гілка,
Звідкіль піднялась твоя пісня стодзвінка?»
«Смереки та буки
Взяли мене в руки,
Жаркими устами припали Карпати,
І знов почала я вам, друзі, співати,—
Довіжливо мовила добра сопілка.—
Тепер, мої діти, ідіть до Поділка».
Взяли автомати стійкі партизани.
Болючі їх рани
Зцілились росою,
Шумливим потоком, гірською грозою.
Ідуть вони з боем, як завжди ходили.
Щодня прибувають звитяга і сили.
Сопілка веде їх на скелі,
На кручі,
В орлині оселі
Під зорі і тучі.
Нікого немає,
Сама вона грає —
Бо, кажуть, в ній серце гуцульського краю.

НАРОДЖЕННЯ ЛЕГЕНДИ

Отак посуватимусь все далі і далі
та й зникну, обернуся в легенду.

Леся Українка

ЗАСПІВ

У цім краю легенд багато
В широких душах народилось.
Водою чистою струмились,
До гір підносились крилато
Землі грузинської сказання.

Високих пристрастей дихання
В серцях казкової відваги
Складали ці південні саги
Про вічну дружбу і кохання,
Про мужню силу Амірана,
Що йшов на смерть за батьківщину
І з вежі лютого тирана
Дістав красу Камар-дівчину.
Про доньку сокола, Етері,
Яка лягла з коханим в землю,
Про кам'яні до щастя двері,
Що закривали Таріелю
Усі загадані дороги.
А він у дружби брав підмоги,
У віри — сили,
В сонця — світла
І прямував до перемоги,
Аж поки доля не розквітла.

Легенди йшли у рід із роду,
Слова гранилися з алмазу
В серцях грузинського народу,
В душі звитяжного Кавказу.

Із тих легенд одна недавня
Зустрілася мені в Сурамі.
Вона неначе пісня рання
Весняних днів,
Дівочих літ.

I

Був дощ.
Візок лишив при брамі
Хистких коліс глибокий слід.
І вірні друзі обережно
Несли до хати на руках
Безсилу, хвору,
Та безмежно
Натхненну Лесю.
В кісниках
Не грався вітер,
Як, бувало,
Волинські грались вітерці.
Густе, сітчасте покривало
Лежало в неї на лиці.
Але помітили усмішку
Усі у натовпі тоді.
Візник натяг ремінні віжки
І здибив коні молоді.
«Вона всміхнулась...
Стійте, скорі!
Яке то щастя...
Буде жить».
З-під брів його у орлім зорі
Зійшла надія в добру мить.

Всміхнулась Леся лиш очами.
А на вустах був давній біль.
І знову сонце.

Між кущами
Вогню й води чадна купіль.
— Скоріше в хату...
— Ні, не треба.
Я ще хвилину подивлюсь
У голуби́нь близького неба
І з ним хоч мріями зіллюсь.

І їй здалося:
Лине,
Лине
Вона за хмарами вгорі,
Під небом Грузії, України
У сьайві сонця і зорі.
На землю падає з рососою,
Іде по втоптаних стежках
З лункою піснею,
З косою
В рясних дівочих кісниках.
«О рідний краю,
Я до тебе
Душею рвалась довгі дні.
Твое ім'я, земля і небо,
Твоя судьба
В мені,
В мені».

II

Лежить у тіні на помості
Далека гостя,
Як своя.
За виноградом в скорбнім тості
Давно звучить її ім'я.
Воно здається їй далеким
В тривожнім сні і наяву.

А десь гуцулка з юним лемком
Читають «Пісню лісову»
І плачуть з Мавчиної долі.
Від гір до гір — які путі!
Звідкіль їм знать,
Що в лютім болі,
У передсмертнім забутті
Зринає Лесине зітхання
В хвилини ці,
В цей скорбний час.
У них є пісня,
Є кохання,
Є образ красний без прикрас.
Той образ тут.
Він край долини,
Мов пісня, впливе із віт
І знов луною вдаль полине,
Лишивши ніжний заповіт:
«Не важ, не міряй, не вагайся,
Чи дужче любиш ти, чи ні.
Живи, лети, вогнем займайся.
Не відкладай в далекі дні
Оте чуття, що вже родилось,
Чим радо повниться душа»,

І юні знову задивились
У сиву хвилю комиша.
В зелені урвища міжгір'я,
Де грає Бистриці вода.
І раптом з пісні
Чи з повір'я
Виходить постать молода.
— Це Марка?
— Ні, людська в ній сила.
Іде — аж іскри з берегів.
Вона б не слізьми край зросила,

А кров'ю наших ворогів.
Дивись, на ній червона хустка;
Немов червоне знамено.
Вона іде —
І квітне пуста,
І щастя —
Сонцем у вікно.
Це, мабуть, Леся Українка,
Її стрічали в цім краю.—
І за сторінкою сторінка
Скликає збуджену сім'ю
То слобожан, то буковинців
Послухатъ Лесині думки.
Аж до канадських українців
Течуть пісень живі струмки.
Тоді бездомні лісоруби
Кладуть щербаті топори
На чужині,
В країні згуби,
І мови рідної дари
Беруть відкритими серцями,
Ховають в глиб своїх грудей
Слова, що підуть посланцями
У отчий край від їх дітей.

III

Вона лежить маленька, тиха.
Лиш мислі, мислі
На чолі
Зійшлись юрбою.
В них старчиха,
Що уклонилась до землі,
За мить дрантя своє змінила
На шати строгі і прості.

Влилися в серце віра, сила,
Мета відкрилася в житті.
Здалося:
В молодість вернули
Жебрачку Лесині думки.
На неї дивляться аули,
За нею ходять юнаки.
Вона — в уяві Українки —
Героєм стала між людьми.
Вона підкопує застінки,
Виводить в'язнів із п'їтьми.
Вона звияту і пророцтво
Несе у серці молодім.
Гурти дівчат і парубоцтва
Скликає в свій гостинний дїм.
Вона вогонь кладе на воду —
Вирують іскри золоті —
І провіщає всім свободу,
Политу кров'ю на путі.
Вона по заклику вітчизни
Іде при зброї,
У броні.

«Спасибі, сестронько»,—
І тисне
Жебрачка гроші мідяні.

Старенька вийшла.
Гасне вечір.
Гірське повітря — як випо.
Вона звела худенькі плечі
І подивилась у вікно.
На брилах тесаних сиділи
Старі грузинські знахарі.
«Яке у них негайне діло?
Чого зійшлись о цій порі?»

Приїжджі кланялись недужій,
Співболем сповнені ущерть.
Здавалось би, старі, байдужі,
А бач —
Прийшли бороти смерть.
Стояли мужні, благородні,
Піднявши брови в сивизні,
У них всі мудрості народні,
Всі сили скупчені земні.
І Леся мовила в напрузі:
— Хто ви такі?
Пошана вам.
— Ми всі твої брати і друзі.
А братня дружба — це бальзам,
Ми принесли меди пахучі,
Налитий соком виноград,
Троянди золоті квітучі,
І над усе —
З нас кожен рад
Віддати серця половину,
Аби здорова і жива
Ти повернулась на Україну,
Що жде дочку не рік, не два.—
Йй стало краще.
Дивні ліки!
Бальзам сердечний допоміг,
На мить зімкнулися повіки,
І сон зійшов, мов тихий сніг.

IV

І сніг наснивсь...
Не білий, ніжний,
А з димом,
З кров'ю пополам.
Шляхи летять у морок сніжний

Та все на звих,
Усе на злам.
І лиш одна пряма дорога
Поміж заводів і степів.
На ній жадана перемога
І «Варшав'янки» грізний спів.
Піду по ній.
Страшенні хуги
Збивають з ніг,
Одежу рвуть,
Передніх кидають в яруги.
А ті підводяться,
Не мруть
І топлять сніг...
Яке болото!
Які холодні ручаї!
Передні кажуть:
«За роботу!
Кладіть мости!
Ведіть бої!»
Рубають ліс,
Ламають скелі.
Загони йдуть у всі боки.
Йй усміхаються веселі
Якісь незнані юнаки.
Світліє шлях із кожним кроком.
Засяла зірка уві млі.
І хтось вітає з Новим роком
І новим віком на землі.

Сніги зійшли.
Росте пшениця,
Шумлять заводи вогняні,
Тече Дніпро,
Кавказ іскриться,
Піднявши плечі крижані.

Москва співає лунко, дзвінко.
І все це тут —
В однім гурті.
«Ви натомились, Українко,
В своїй поборницькій путі? —
Питають люди,—
Спочивайте».
І запросили до стола.
А стіл без краю,
Непечатий.
Густе вино у гранях скла.
І теплий хліб,
І теплий подих
Нової, вільної сім'ї.
І чує Леся у народах
Пісні і помисли свої.
І так їй любо,
Так їй легко
За братню згоду між людей.
Так ясно видиться далеко,
І біль не сковує грудей.
— Скажіте, де я? —
Запитала.
— Ви у майбутній далині.—
І пробудилася.

Світало,
Тремтіли роси на вікні.
А за вікном зелена круча
Шпилем підносила до гір.
На ній туману мла падуча
Вкривала древній осокір
І молоду гнучку ялинку,
Що, наче дівчина смутна,
Запнувшись в білену хустинку,
На кручу вибігла одна.

І Лесі рідне щось майнуло
У тім самотнім деревці.
Находив ранок.
Ніч минула.
Досвітні гасли каганці.

У

Були при ліжку муж і мати,
Грузинські друзі як брати.
— Пробачте,
Треба дописати
Мені поеми і листи,—
Ледь чутно Леся шепотіла.
Всі вийшли.
Чисті сторінки,
Давно зігріті жаром тіла,
Готові Лесині думки
Були прийняти.
Пісня зрима
Рядками стелеться, тече,
Уже летить на риму рима,
Слова пульсують гаряче
У звичнім ритмі.
Україна.
Весни квітучої пора.
Струна висока, солов'їна
Дзвенить над плескотом Дніпра.
І зразу пісню обриває
Сухотний кашель батрака.
Херсонський степ,
Шляхи безкраї,
Де гонить голоду рука
Заробітчани по чорній твані.
«Агей, з дороги, сарана!»
То колоніст на шарабані

Летить, аж стогне далина.
У нього знов забунтували.
«Скоріше карний батальйон...»
Проїхав.
Люди бруд змивали
І слали вслід йому прокльон.

А он з торбами тисяч сорок
Зійшлись в Каховці за Дніпром,
Покривши хмарою пригорок.
Це ж за яким стоять добром?
Вони, здається, ярмаркують:
Спішать самі себе продать.
І їх купують?
Всіх купують!
За гріш —
І той щоб не віддать.

Так от вона, жадана рівність!
О Україно,
Любий край!
Кріпи свою народну гідність,
Бунтуй,
Панам не потурай.
Борися!
Вибореш свободу.
У тебе є великий брат.
Він підіймається,
Зі сходу
Іде по кручах барикад.

На образ образ напливає.
Герой Ладо кайдани рве,
Гайдуцькі чоти біля Влдаї
Ідуть, аж Вітоша реве.
І благородство Прометея,

І революції дїла —
І всю земну снагу Антея
Думками Леся обняла.

VI

Тепер листи.
У Луцьк...
У Гадяч...
В Софію...
Київ...
Кутаїс...
І облягли її обабіч
Краї, куди двобій заніс,
Двобій з хворобою тяжкою.
Єгипет, Відень, Прага, Рим...
І знов дорогою хисткою
У рідну Грузію,
У Крим.
І знов Тифліс, Телаві, Хоні...
Кому ж у Хоні?
А отій,
Що заплескала у долоні
Назустріч Лесі:
«Мама мій!»
Дівчатко жваве п'ятирічне,
В сукенці ситцевій легкій
Несло своє вітання стрічне
В юрбі дитячій гомінкій.
Воно довірливо і радо
На руки кишулось:
«Ходім».
Стежина в лозах винограду
Вела в маленький тихий дім,
Де Абакелії родина
Трудом і правдою жила.

Навік лишилась та хатина
У згадці подихом тепла.
Грузинська дівчинка Тамара
І справді стала як дочка.
Її в душі ніяка хмара
Не заступила здалека —
А хмар було!
І поспішила
«Цілую!

Леся». —

Написать.
Оце і все,
Що залишила
Її думок могутня рать.
Лежать сторінки чисті, білі:
Перо не встигло,
Не змогло.
Уста відкриті, сполотнілі
І жаром поїняте чоло.

VII

— Йй краще?

— Ні. —

У двір із двору
Тривога йшла по всіх стежках.
І підіймались люди в гори,
Шукали в записах, книжках
Оте незнайдене, цілюще,
Що з давніх пір,
У всіх віках
Було твориме, зримає, суще
Лише у мріях і казках,
Що смерть уперту попірало
На грані вічного кінця.

Густе, сітчасте покривало
Хтось тихо зсунув із лиця.
То вітер був,
То подих віри
Із тисяч душ...
Для них жила,
І їм без краю та без міри
Талант і серце віддала.
І ні хвилини для розваги,
І ні краплиночки собі.
Усе народу,
Все на благо
Його розкованій судьбі.
І та сліпа,
Що Христа ради
Від Лесі брала п'ятака,
Вночі ходила до левади,
Де квітне папороть липка
Горючим цвітом на Купала.
Стара у вічній темноті
Давно для себе накопала
Цілющі трави на путі.
Пекла, варила, розтирала,
Надовго клала до повік
В шматку тонкого простирадла,
Але сльозами сходив сік.
Не помагав.
Так то ж для себе...
А їй pomoже,
Бо свята!

На Україні гнулись верби,
Росою плакали жита.
Але не плакали квартали
Робочих міст,
Бідняцьких верст.

В її перекладі читали
«Комуністичний Маніфест».
Звитяжний вірш,
Де, наче зброя,
Дзвеніли ковані слова,
Де робітничого героя
Плекала муза бойова.
Вогні досвітні осявали
Уже близьку побідну путь
На ті високі перевали,
Що революціями звуть.

VIII

Останнє болісне зусилля:
Звелася Леся на руках.
У стиглих росах буйне зілля
На нижніх стелеться шибках,
А в вищих —
Місяць над Сурамі.
Іще хвилиночку зусиль.
Он перекошений у рамі
За ручаєм зелений шпиль.
На нім туман,
Мов павутина
Осінніх днів, поліських пуш.
А зверху що?
Гнучка ялина
Чи то троянд розквітлих куш?
Ні.
У вишиваній сорочці,
Стрічки додолу од вінка,
Накидка в чорній оторочці,
Пряма, замислена, струнка.
Вона розкажує билиці,

Пісні співає про життя,
Іде по росяній зірниці
У світлу далеч майбуття.
«Які близькі вуста,
Волосся,
Її чоло,
Її вбрання.
Де з нею жити довелося?
Яка вона мені рідня?»

До шибки Леся притулилась —
Дрижить і падає рука.
— Скажи,
З яких країв з'явилась?
Чия ти є?
Хто ти така? —
Питає хвора.
Постать з ночі
Гукає Лесі:
— Я — це ж ти! —
І знов пісні її пророчі
Течуть струмками з висоти.
— А то між нами хто сіріє,
Піднявши пилу круговерть?
Чого холонуть мислі, мрії?
Ага...
Це ти, уперта смерть!
— Це я, натомлена в двобою,
Бо й ти упертою була.
Я за слабенькою тобою
Уже півсвіту обійшла.—
Вона кладе на Лесю руку,
Двійницю пилом обвива.
А та, змахнувши смертну муку,
Іде незаймана, жива.
«Мене не візьмеш!

Я безсмертна!
Легенда я
І слава я!
Я світла зірка вічнолетна,
І в мене Лесине ім'я».

Легенда стисла мертвій руки,
Вклонилась низько до землі
Й пішла за дальні гори, луки,
По всій землі
В людським теплі.

Вона іде понад Кавказом,
По Україні,
По Русі.
Вона іде з народом разом
У всій своїй живій красі.
Вона в степу між батраками
Читає «Правду» на снопу,
Іде борами, дубняками,
До лісоруба в ніч сліпу.
Вона приносить в'язням віру,
В застінки вводить світло дня
І словом з зимного Сибіру
Нові готує повстання.
Піднявши прапор пурпуровий,
Вона до Смольного прийшла,
Коли «Авроры» грім грозивий
Трощив ядуче царство зла,
Коли з'явився на планеті
Революційний Ленінград,
Вона з народом в гордім злеті
Ішла в бої за владу Рад.

IX

Ізнов її в зелений Хопі
Кохана згадка привела,
В казковий шепіт оболоні,
Де осокір, немов стріла,
Злітає з вигнутого лука
Крутого пагорба,
Де ліс
Навкруг обвив хвилясті луки
Тугим вінком духмяних кіс,
Де грають струмені весняні
По спинах витесаних брил,
Де в надвечірньому тумані
Чорніє змах орлиних крил.
Де стук підків,
Шумок отари
І звук сирен —
В один потік.
Де пісня юної Тамари
Струмить, немов цілющий сік.

Легенда йде у двір із двору,
Із саду в сад,
Із дому в дім
І лине птицею угору
В своїм пориві вихровім.
Знайомий край увесь в обнові,
Летить зсмая в нові світи.
Ростуть казкові, калинові
Поміж народами мости.
І так їй любо,
Так їй легко
За братню згоду між людей.
Так ясно видиться далеко,
І біль не сковує грудей.

Прибігла радісна Тамара.
Дівчаті вже тринадцять літ.
Легка і тепла, наче пара
Із дружніх уст цілунку вслід.
Їй закриває груди, плечі
Червоний галстук з кумачу.
Які сміливі в неї речі!
Їй все під силу,
По плечу.
І щастя жар тече у скроні,
Згадок дитячих в'ється рій.
Ось-ось заплеще у долоні
І знову крикне:
«Мама мій!»
Та ні.
Вона зашепотіла:
«Яка я рада,
Ви живі».
І пригорнулася до тіла,
Йдучи по свіжій мураві.
Вони удвох пісень співали,
Відлуння пестили вітри.
«Біжим на кручі, перевали —
Всю землю видно із гори
Із тих часів,
Як чорні хмари
Розвіяв Жовтня вольний рік.
Україну видно...»
У Тамари
Тоненькі ніжки: скік та скік.
А я «Кассандру» вашу знаю
Усю напам'ять,
Бо вона
Неначе доля Картлі-краю,
Немов грузинська давнина».
Земля духмянилася цвітом;

Ронила зорі висота.
Горіли щастям і привітом
Чутливі Лесині вуста.
«Рости, Тамаронько,
На долю
Тобі судилася краса»,—
Луна гукнула,
І по полю
Пішла легендина яса.

Х

Росла Тамара.
В бистрім крузі
Учення роки пронеслись.
Талант і праця — вірні друзі
Її підносили увись.
Уміння творчого краплини
Зливалась в бистрі ручаї.
І від картини до картини
Мужніли задуми її.
Скрипів мольберт,
Цвіли пейзажі —
Шматочки рідної землі.

То на старій чумацькій мажі,
То у рипучому сідлі
З'являвсь Давид Гурамішвілі
До Абакелії в куток.
Тоді сади вишневі, білі,
І понад стріхами димок,
І ніжна пісня солов'їна
З'являлись в синій далині,
І зацвітала Україна
У гамі барв на полотні.
Тоді, збудивши мислі творчі,

З її чуттям, плече в плече,
Легенда їй дивилась в очі
І шепотіла гаряче
Про самовідданість у праці
В ім'я добра,
В ім'я краси.

Тамара встане рано-вранці,
Летить на поле, у ліси.
В олії,
В світлій акварелі,
В звичайнім сірім олівці
Шукає образ Таріеля —
І радість сяє на лиці.
Змінивши пензель на долота,
Тамара йде в новий палац, —
І в горельєф заходить рота,
Що зайняла Потсдамерплац.
А на світанку
В тихій хаті,
Коли народжується день,
Вона бере чуття завзяті
З високих Лесиних пісень.
І вимальовується постать
В скульптурних рисах —
На віки.
Засяло сонце.
«Нині досить...»
І книжка падає з руки.

XI

Вона художниця відома.
Струмлять потоки творчих літ.
І раптом хворість,
Давня втома —

В гарячу душу наче лід.
І все дороблене здається
Дрібним.
У задумах лежить
Оте значне,
Що б'є із серця,
Що кличе жить,
Любить,
Творить.
Тамара їде у Сурамі.
В старенькій хаті давній штиль.
І перекошений у рамі
За ручаєм зелений шпиль.
На нім туман,
Мов павутина
Осінніх днів,
Кавказьких пуц.
А зверху що?
Глуцка ялина,
Чи то троянд розквітлих куц?
Ні.
У вишиваній сорочці,
Стрічки додолу од вінка,
Накидка в чорній оторочці,
Пряма, замислена, струнка.
Вона розказує билиці,
Пісні співає про життя,
Іде по росяній зірниці
У світлу далеч майбуття.
«Які близькі вуста,
Волосся,
Її чоло,
Її вбрання.
Де з нею жити довелося?
Яка вона мені рідня?»
— Хто ти така?

Пита грузинка,—
Звідкіль прийшла?
І як ім'я?
— Не знала?
Леся Українка,
Сестра і подруга твоя.—
Тамара кинулась до Лесі,
А там —
Лиш пісня навкруги.
«О земле!
Зорі в піднебессі!
Життя прибавте і снаги.
Подайте каменю і бронзи...
Я ще не встигла...
Не змогла...»
В крові потріскують морози,
В очах згущається імла.
Тоді Тамарі йде на поміч
Легенда Лесина.
Вона
Своїм безсмертям стала поруч —
І прояснилась далина.
І підіймають руки молот,
І вирізьбляється чоло.
Його боїться смертний холод,
У пім лиш світло і тепло.
Волосся звихрене на плечі
Заносить свіжий вітерець.
Сурамі спить.
Замовкли речі.
Але не падає різець.
І кожна рисочка живую
Стає в натхненному труді.
Не треба тиші і спокою —
Вернулись сили молоді.
«Які були у Лесі плечі?

Худі?..
Сутулі?..
Ні!
Міцні!
Вони — немов навстріч картечі
У буревісному вогні.
Які були у Лесі очі?»
І знов до неї з далини
Пісні доносяться пророчі
І рідні очі...
Ось вони..
«О як їх світло передати
І відтворити глибину?»
І дні, мов хвилі переказати,
Течуть у зиму,
У весну.
«Іще...
Іще одне зусилля.
Витримуй, первів тягива!»

І піднялась на брили шпиля
Легенда в бронзі, як жива.
Вона розказує билиці,
Пісні співає про життя,
Іде по росяній зірниці
У світлу далеч майбуття.
Йї грузини, руські, українці
Несуть очей щасливих цвіт,
Уклін братерський
І привіт
Безсмертній в славі нашій жінці,
Великій Лесі Українці,
Що йде легендою у світ.

РЕВОЛЬВЕР ВАСИЛЯ ЛЕВСЬКОГО

Старое,
но грозное оружие.
Владимир Маяковский

I

До мене прийшов ти зненацька,
Бо долі на світі різні.
Та вдача гаряча юнацька
У роки буремні, грізні
Однаково в душах нуртує
В Болгарії чи на Україні.
Й тому ми у чомусь єдині.
Усе те до болю хвилює,
Що сталося, Левський, з тобою
У розпал запеклого бою.
Проте я не вправі рівняти
Тебе із собою.
Це мати,
Коли б ми братами родились,
Однаково б тяжко смутилась
І любо раділа, світилась
Своею душею простою,
Що ми переможцями з бою
Вернулись до рідної хати.
І, здавши на склад автомати,
Дістали б відмітки: «В запас».
Та в тебе був інший час,
Великий правдивцю, Василю.
Чи я в наші роки осілю
Ту славу ввібрати в слова,
Що йде, мов легенда жива,
Від роду до роду
По душах народу,
Прадавня і вічно нова.

II

Та слава відлита із тисячі доль,
Що, мов блискавиці в віках,
Панахали хмари.
Ось тульський пістоль,
Він довго ішов, мов гайдуцький пароль,
Від тебе по сильних руках.
Чи, може, ні ти,
Ні балканський гайдук
Його і не бачив,
А наш Кармелюк
На пана його націляв.
Чи гордий опришок, відкинувши лук,
Свинчаткою вперше стріляв,
Або нагаями побитий поляк
Із нього сигнал подавав у полях,
Повстанців скликаючи в бій.
Та як не було...
А для мене він твій.
Він твій,
І твоє незабутнє ім'я
З пістолем узяв від болгарина я.

III

Сопот спить.
Жіночий монастир
Дивиться віконцем на пустир.
Там стара черниця у кутку
Цілу ніч сидить при тигельку —
Кулі лле для друзів Василя.
Аж гуде повстаннями земля.
А в запіллі, в схованці тісній,
При лампаді тьмяній, неясній
Левський пише хартію нову.

Бачить не у сні, а наяву
Бурі-революції кінець
Переможний.
Гасне блимунець
У лампаді.
А в його очах
Орліх крил народу грізний змах.
Вільної республіки доба
Почалась.
Омріяна судьба
Славної болгарської землі,
Що у рабстві лютому, в імлі
П'ять віків конала.
П'ять віків!
За стіною чути стук підків.
Рідний край його сигналу жде.
Воля, революція гряде.

IV

Із міста до міста шляхами курними
Два вершинки мчаться.
І коні під ними
Потомлені, в милі, забули про спочив.
Два вершинки мчаться щоднини, щоночі.
Це вождь всенародних болгарських повстань,
З ним піп.
«Поспішай-но, дивись не відстань,—
Говорить передній,—
Бо зрадили нас.
Хай проклятий буде навіки той час,
Коли народився іуда поганський,
Що міг запродати Союз наш повстанський».
А зрадником той був, що поруч в сідлі
Із Левським летів по дорозі в імлі.
Корчма придорожня —

Там зустріч з братами.
А замість братів — яничари з хортами.
І попик гукає:
«Це Левський, хапайте!»
Заблискала зброя...
Куди відступати?
Два постріли гримнули разом з пістоля,
Два кати лежать закривавлені долі.
Порожній пістоль полетів від дороги.
«Знайдіть його, люди, і до перемоги
Стріляйте по ворогу!
Добрий пістоль
Хай буде між вами як братства пароль!» —
Так вигукнув Левський і впав від ударів
Під люте, злорадне виття яничарів.

У

Холодна софійська тюрма.
І світла, й повітря нема.
Останнє світання надворі,
Остання зірниця у зорі,
А далі — холодна п'ятьма.
«Коли я загину — то сам.
Народові серце віддам,
Болгаріє рідна, тобі,
Твоїй нещасливій судьбі.
Коли ж перемога — для всіх!»

В суді неприхований сміх,
Бо туркам чудні ці думки,
Ну що їм якісь гайдуки!
Мушкет в них один на п'ятьох,
З них кожен в могилу чи льох
Присуджений ними давно.

«О судді, погляньте в вікно!
Невже ви осліпли, невже
Оглухли?
То кінь мій ірже.
Мене понесе він у бій!»
На Вітоші гримнув набій,
На Рілі іще.
Із Балкан
Димок, наче сивий туман,
З пістолів гарячих димить,
І Левський світліє на мить.

«Чого він радіє?..»
І кат —
У спину важучий приклад.
І вирок читають мерщій.
І Левський у тиші німій
У ранок останній іде —
Земля під ногами гуде.

Гудіння те носять вітри
Громами.
І Ботев з гори
По стернях опалених гін
Веде партизанський загін.
І Левського тульський пістоль
У нього в руці, мов пароль,
З яким всій Болгарії йти
До волі — святої мети.

VI

Брів я з ковпаківцями в снігу
Від Балканів за багато верст.
Впав другар мій вірний на бігу —
Куля в серце —
Та на мить воскрес

І промовив:
«Друже, бережи...»
Він подав мені старий пістоль.
На слизькі, скривавлені кряжі
Журно сніг посипався з тополь,
І гілки вклонилися малі
Синові болгарської землі.
Губи шепотіли:
«Бережи,
Він дорожчий вищих нагород.
«Левський» — у Болгарії скажи,
Цей пістоль славетний покажи,
И за тобою піде весь народ».
Я тоді про Левського не чув.
Взяв пістоль із мертвої руки
І землею друга загорнув
На обриві Бистриці-ріки.
А коли узнав про Василя,
Цілував насічки золоті.
О болгарська зранена земля,
Ми до тебе знайдемо путі
За Балканські гори, за Дунай.
Вже полки в дорозі.
Зустрічай!

VII

Я держу пістоль той у руці,
Думаю:
А може, й справді він
В Левського лежав у кушаці
В час, як зрада гналась навздогін
В образі смиренного попа,
Як над горлом свиснув ятаган,
Як сокира вдарила тупа
І Василь потрапив у капкан.

О, чого я братом не родивсь,
Меншим братом Лева Василя?
Я б тоді з пістолем заступивсь,
Щоб зірвалась смолена петля.
Я б у Сопот брата переніс,
В Києві б знайшов йому куток.
Ми б пішли із ним у поле, в ліс,
Опустивши зведений курок.
Я б привів його в чернецький дім,
Щоб моя матуся обняла
І, синком пишаючись своїм,
Старшому хліб-солі подала.
Так було б, Болгаріє, повір.
Та нехай не вернеться біда.
Хай життя твоє, мов язовір *,
Напуває мирная вода.
Але знай, що десь коло Дніпра
Брат молодший Левського живе,
Що за кожну мить твого добра
Він націлить дуло вогневе
В чорне серце ворога завжди.
Ти ж — у вік омріяний іди.

1956—1957

* Я з о в і р — водосховище.

ПОЄДИНОК

Хто впав за волю —
Той не умира!
Христо Ботев

ВСТУП

У невідступних думках про майбутнє
І про минуле в щирих спогаданнях
Ми повні Жовтнем.
Все в нас незабутнє
У radoшах, турботах і стражданнях.
Ми повні Жовтнем, сильним, переможним,
Який прийшов не гостем на планету —
Він пробивавсь бескетням бездорожним
Для вічністю окриленого лету.
Йому путі залізом закривали,
Тортурами, оманною страшною.
Ковтали мури, ями і підвали
Його пророків.

Ось переді мною
Стоїть борець. Стоять за Жовтень буде,
За Вересень *, що прийде у майбутнім.
Вже вісім куль пробрили мужні груди,
А він стоїть.
Не він — це дух могутній
Вапцарова — болгарського поета.
Робітника, трибуна, комуніста.
Війна.
Фашизм.
Розставлені тенета.
В Софію не ввійти,

* 9 вересня 1944 року — день визволення Болгарії від фашизму.

Не вирватись із міста.
А треба входить.
Треба вириватись.
Є партія —
ЦК підпільний діє.
З вогнем, як кажуть, небезпечно гратись.
Земля ж в огні, аж небо половіє.
Земля в огні.
І лиш вогнем гасити,
Революційним полум'ям народним
Його під силу.

Сіє неба сито
Густи́м дощем, дошкульним і холодним.
В тонкім плащі, що не впадає в очі,
У капелюсі, м'ятому, старому,
Вапцаров сам виходить серед ночі
Із потайного і глухого дому.
Для тих глухого, хто оглух від зілля —
Фашистського кривавого дурману.
А в домі тім — компартії підпілля,
У нім кують свободу довгождану.
Яке велике слово те — свобода.
Воно в сусідстві з іншими словами
Текло у вірш, мов річка повповода,
Що рветься з круч глибокими ровами.
Йому було і тісно, і незвично
У трюмі, в корабельній кочегарні.
Його палило струмом електричним,
До того як прорветься до друкарні,
І у «Піснях моторних» крізь цензуру
До душ юнацьких дійде у негоду
І розітне життя, важке, похмуре,
Хоч мрією про явлену свободу.

Не спить Софія,
 Вулиці ж безлюдні.
 З'являються, зникають патрулі.
 На Вітоші *, немов на древній лютні,
 Бринять вітри у буковім гіллі.
 Про що вони так журно і тужливо?..
 Кого ховають в літню теплу ніч?
 Грозова хмара вихлюпнула зливу
 За мить одну.
 І знову сотні свіч
 На чистім небі.
 Спить, не спить Софія.
 Автомобіль гестапівський у млу
 Пірнув гладкий, пузатий, як сулія,
 Ховаючи отрути силу злу.
 Метнулась постать з парку до будинку —
 В руці чи ніж, чи зчовганий пістоль.
 Два автомати, мов на поєдинку,
 Звелися враз:
 «Пароль!..»
 І знов пароль.
 І знову тиша.

Спить, не спить Софія,
 Примруживши засліплені шибки.
 Дирекція **, немов печера змія,
 Заперлася на внутрішні замки.
 Що діється за муром неприступним?
 Які тортури вигадали ще?
 Кому у серце лізуть з трунком трупним?

* В і т о ш — висока лісиста гора біля Софії.

** В дирекції софійської жандармерії вівся допит Вапцарова.

Кого нагай просолений січе
Вже п'ятий місяць?

Спить, не спить Софія.
В'язниця жандармерії німа.
У матері обірветься надія:
«А може, і в живих його нема?
А може?..
Може...»
Хто їй допоможе
Хоч вісточку до сина донести?
Навколо все гратоване, вороже,
До порятунку спалені мости.
Стоїть стара Вапцарова над виром —
Ні кроку, ані п'яді уперед.
Пора тече мутношним язовіром,
Фашистський обливаючи декрет
Про «новий» шлях болгарського народу.
Який то шлях — і стежечки нема.
Зірниця блисне скалкою зі сходу.
І знов п'їтьма.
Яка страшна п'їтьма!
У тій п'їтьмі пливе стара Софія.
Чи знайдеться могутній капітан,
Що взять кермо до рук своїх зуміє
І виведе її через туман
До берега омріяної волі,
До сходу сонця завтрашнього дня?
А чи пливтимо так віки поволі
Без кормчого, без курсу — навмання?

Той капітан зоветься комуністом —
Болгарії замученої син.
Скликає він матросів дужим свистом
Серед лісів похмурих і долин.
В його загонах тисячі болгарів.

Ще рік — і буде, мабуть, вже мільйон.
Імлу розірве полум'я пожарів,
І люд забуде свій страшний полон.
Та не забуде він в імлі розп'ятих —
Вапцарова, Попова — скільки їх...
Є капітан.
І він уже на чатах,
Скликає в гурт героїв бойових.

II

Вапцаров спить.
Тихіше.
Сон — то ліки
Замученій людині.
Не ходіть.
Розбиті скроні, спалені повіки,
На грудях шрамів випетляна сіть.
А руки...
Цими дужими руками
Він кораблі штурвалив повз маяк.
Тепер від болю стислись кулаками,
Не може їх розправити ніяк.
Неначе він затис у них мільйони
Страждань і болів за багато літ,
Всі стогони придушені, прокльони,
Щоб знов уже не випустить на світ.
«За всіх перестраждаю я до болю,
За всіх переболію на віку —
Аби мою тяжку, скорботну долю
Не передати юнці, юшаку,
Що вийдуть потім, ніжні і бентежні,
Стрічати роки теплі і ясні.
Нехай вони у ті роки прийдешні
Всміхаються любові і весні.
Мені і спомин їхній не потрібний —

Тим більше — набігаюча сльоза.
Але й не спокій.
Хай той час побідний
Ім стрінеться, як в теплий день гроза».

Товариші, яких не так трошили,
У котрих сили трохи ще було,
В воді несвіжій хустку омочили,
Поклали на палаюче чоло.
Та ще якусь розідрану шматину
Засунули під ранене плече,
Привісили до шибки полотнину
Для затінку.
Бо що ж могли іще?

Проміння згасло.
Перша зірка рання
Із надвечір'я глянула в тюрму
І принесла гнітючу мить прощання
Зі світлом, що зникає у пільму,
А завтра вирок.
Темна домовина
Закрие світло сонця назавжди.
Вапцаров спить.
Нехай ясна година
Йому насниться.
Тихше...
Не ходи...
Розсипалось волосся, сивизною
Усіяне за місяць чи за два,
Заспрагли губи.
В них рідкого лою
Лилась недавно змійка вогнева,
Щоб опалить слова,
Яким закови
Уже ніде в Балканах не було,

Живі слова його нової мови,
Разючої, мов шабля наголо.

Вапцаров спить.
І сниться ненароком
Йому високий, сонячний Перін *.
Росиста квітка гляне синім оком
І схилиться в жалобі до колін.
«Чого сумуєш?» —
Каже їй Нікола.
А та мовчить, зропивши пелюстки.
Ще не траплялось бачити піколи,
Як плачуть, опадаючи, квітки.
І не траплялось бачити, щоб гори
Ходили за людьми, немов живі,
А тут ідуть,
І звужують простори,
І плутають стежини у траві.
Вони каміння ставлять на дорогу:
«Вернися, ти у Бансько ** не ходи».
І сльози ллють із кожного відрога
В передчутті великої біди.
«Чого ви, гори?
Хто вас так замучив?»
А ті мовчать, і роняють кременці,
І простягають зіллячко пахуче
Та гой-трави цілющі пагінці.
«Візьми, візьми, бо скоро пригодиться,
Коли нагай до кістки посіче».
«Візьми, візьми,—
Кричать перінські птиці,—

* Перін — гори на півдні Болгарії, рідні місця Вапцарова.

** Б а н с ь к о — містечко, де народився Вапцаров.

А то залізо груди пропече».
«Та де ті рани, що це з вами, гори?...»
«Ми бачимо — хоч зроду кам'яні».
І в голосі їх чутно давнє горе,
А голос той — мов дзвін у тишині.
Навкруг Перін розкинувся борами
В величності епічної краси.
Шумить густими кронами, вітрами,
Щоб заглушить скорботні голоси.
А крик людини заглушить не може:
«Куди ти йдеш? —
Він лунами дзвенить.—
Постій, синочку рідний мій, о боже!
Стомилась я.
Спилися хоч на мить».
Вапцаров став.
Чийсь голос рідний кличе.
Підходить мати.
«Ненечко, це ви?...»
Волосся сиве,
Стомлене обличчя,
Спадає біла хустка з голови.
На матері приношена запаска,
Збережена іще з дівочих літ.
Пухнатий кужіль, прип'ятий до паска,
І веретенце з ниткою услід.
Спідниця чорна з білою каймою,
Зволожена — бо росяна трава.
І черевики літом і зимою
Завжди одні,
В сівбу і у жнива,
Уже побиті, сколоті стернею,
Але вона їх дбало берегла —
На свято подаровані ріднею,
Як дівкою Оленочка була.
Вапцаров став.

Хвилюється, радіє:
Не мати це — Болгарія сама.
В промінні раннім сьє, молодіє,
Всміхається і плаче крадькома.
«Болгаріє, яка то честь велика
Тебе зустріти нині на путі».
А та сміється:
«Любий мій блудико,
Подай-но рідні руки золоті.
Яка там я Болгарія,
Я мати.
Ти був колись під серденьком моїм.
Тебе я в ліс ходила виглядати,
Раділа кожним подихом твоїм.
Привчала чесним бути і сміливим.
Книжки читала,
Шила сорочки.
Пісні співала голосом щасливим,
Червоні вишивала зірочки,
Такі, як там у піонерів юних,
У лєнінців...
Ти чув про них не раз,
Що десь росли за морем у комунах
І, може, також думали про нас».

«Я все згадав...
А звідки ж ви, матусю?
Чи довго йшли?»
«Здається, триста літ.
Тепер уже нічого не боюся —
Бо на землі знайшла твій свіжий слід».
«Чого ж бо слід?..
Я сам, живий, із вами.
Ходімо в Бансько,
В рідний, тихий дім».
«Ти все забув,—

Тремтливими губами
Промовила.—
У хащини ходім.
Немає Бансько,
Наче у Помпеї,
Там наші рідні люди запеклись».
«Усі живі...
Он Бойка *— глянь на неї —
Така ж привабна, юна, як колись.
Любов моя, жагуча юна мрія,
Дружина вірна, ластівка моя.
Погляне — зором радощі посіє,
Всміхнеться — діл трояндами буя.
Иди до мене».
Бойка пригорнулась
І болісно зітхнула:
«Муже мій,
Дивись, на тебе цілять чорні дула.
Я заступлю.
Не йди...
Постій!..
Постій!..»
«Облиш-но, Бойко».
В Бансько все на місці.
Кав'ярня притулилась до горба.
Від неї в'ються вулички гористі,
В які ледь-ледь просунеться гарба.
Немов клечанням, листям тютюновим
Заквітчані всі хати і двори.
Два буйволи у копанку за ровом
Сховалися під сиві явори.
Цирульник бею голову намилив,
Заговоривсь.
А той кричить:

* Бойка Вапцарова — дружина поета.

«Пече!»
«Ти потерпи».
Спокійно воду вилив
І з посміхом намілює іще.
«У мене був сам цар колись в голярні
І теж волав:
«Пече, мерщій голи».
А я ракійку мав.
І дуже гарні
У мене гості з Тирново були.
П'ємо ракію.
Цар уже аж плаче.
А я об камінь бритовку туплю
І думаю:
Посовайсь, небораче,
Й мені щемить від тебе, а терплю».
В голярні регіт.
Складно Вилчо бреше.
«Замовкни — йде похмурний поліцай,
Підборами об камінь люто креше».
«Нічого, й він заплаче, постривай».
«Вапцарова не бачили?» —
Питає.
«Пішов у ліс дурних ловити в міх».
«Не смійтеся, бо шиї позвертаю...»
«Чого б це, пане,
Сміх для всіх не гріх».

«Веселі люди,—
Думає Вапцаров.—
Страшний тягар отих п'яти віків
Ім світлий розум, душі не захмарив,
Не вбив удачу смілих гайдуків».
З майдану в дім.
Зійшов на другий поверх.

А на веранді друзі, як завжди.
Гаряча спірка, наче димний порох,
Горить давно — хоч лий туди води,
То не погасиш.
Але тут погасла
На мить одну.
Хтось каже:
«Хай поет
Розкаже нам, яке у нього гасло».
«До комунізму, друзі, уперед!
Щоб кожна мисль,
Лопата кочегара
І ляда ткалі стверджували це».
Замовк поет.
Гроза темна хмара
Покрила пламеніюче лице.
З'явилися жандарми.
Чорні дула
Націлилися в серце:
«Кроком руш!»
Перін-гора розверзлася, хлопнула
Гарячу лаву в сотні юних душ.

...Прокинувся в'язень.
Сон покинув друга.
У тьмянім світлі згас перінський день.
Іржавий ключ крутнувся раз, удруге.
З'явивсь попихач, круглий, наче пень.
«Вапцарова до шефа...
Встань — за мною».
«Та скільки ж можна!» —
Крикнули услід.
Пішов поет і злився з тишиною
На мить, на день чи вже на безліч літ.

Рудий паркет, порізаний шибками,
Освітленими з площі ліхтарем.
Диван, панно із голими жінками,
Фонтанчик б'є.
Ну, справдішній гарем.
Вапцарову здалося, що багряна
Вода в фонтані.
Пекло тут під ним.
Вночі і вдень струмить болюча рана
За триметровим муром кам'яним.
І кров борців незламних з тої рани
Крізь камінь просочилась догори,
У почорнілім мармурі фонтана
Горить вогнем.
Гори, свята, гори.
Ковтнула ніч під хмарою ракету,
Імла навстріч новому дню тече.
«Чого ж ніхто не йде до кабінету?
Які лабета вигадують ще?»

III

Ледь скрипнули важкі дубові двері,
Цвяховані, мов спина візника.
Засяло світло.
Тінню на порт'єрі
З'явилась постать сильна і гнучка.
Це шеф прийшов.
Він точно до деталі,
Як режисер, продумав свій прихід.
Упертий крок, мов натиск на педалі,
Усмішка губ,
Очей пливучий лід.
Рука — за борт,
А друга у кишені —
Там парабелум чи важкий кастет.

Наївний здогад.
Нині в його жмені
Софія вся,
Балкани між тенет.
Лиш потягни за лицьву,
І підпілля
Вже на гачку — кінець швидкій плавбі.
Це, може, плід жандармського дозвілля?
Ні, шеф, як завжди, вірить сам собі.
Тому в кишені тільки сигарети
І хусточка ліонського ткання,
Цивільне бездоганне убрання,
В якому він з'являвся на банкети.

Ш е ф

Добривечір.
Прошу звестись героя.
Герої мусять стоячи вмирать.
А смерть твоя уже не за горою,
Одвічний сон і спокій —
Благодать.
Звертаймося на «ти».
Бо за весну і літо
Спізналися з тобою, як брати.
Що кожному із нас у душу вліто —
Це знаю я і добре знаєш ти.
Ти комуніст,
А я фашист.
Проте ми
Болгари — мова начебто одна.
Мене хвилює дуже гостра тема.
Розмова буде щира і ясна.

В а п ц а р о в

Не до лица комедіянить кату.
Та нині йдеться зовсім не про це.

Чого ти хочеш? Перше ніж на страту,
Іще помучить?
Вже минув процес.
Я знаю те, що завтра буде вирок,
І розстріл вже записано мені.
Тобі замало?
Знову об одвірок
Ламати кості чи пекти в огні?

Ш е ф

Вогонь, лабети, в рани сіль, отрунок —
То пройдений, закінчений етап.
А смерть для тебе — ліпший порятунок,
Від лютих мук — єдиний ескулап.
Повторюю лише, як для героя,
Які уміють стоячи вмирать,
Що смерть твоя уже не за горою,
А там одвічний спокій — благодать.
І на могилу упадуть лілеї,
Жінки в жалобі зійдуться усі.
Твоїм ім'ям звучатимуть алеї,
Твої погруддя в бронзовій красі
На постаментах...
Ні, цього не буде!
Зневірівшись, ти станеш проклинать
Вчорашній день.
Сміятимуться люди —
Ім на пусте юродство наплювать.
Часи тепер і люди розумніші —
Не повторить димитровський процес.
У мене є в отій маленькій ніші
Папір, що має явний інтерес.
Про нього потім.
Ось твої писання.
Майстерні вірші, наче для взірця.

Я до мистецтва маю вподобання —
І вірш твій «Віра» вивчив до кінця.

(Читає)

«Отак і живу я,—
Труджуся, мужню.
І вірші пишу я
(Хоча б як умію).
У вічі життю я
Дивлюсь без тривоги,
Йому не бажаю
Вступати дороги.
З життям я у сварці.
Та ви не чекайте,
Що буду сміятись
Над ним, кепкувати.
Життя я ціную.
У грубі лапища
З любов'ю цілую.
Життя я шаную,
Безмежно шаную.

Припустим, накинуть
Віршовку катюги
І стануть питати:
«Годину чи другу
Ти хочеш прожити?»
Я кину їм в лиця:
«Негайно скидайте
Віршовку, убивці!»
Отак!
Для життя
Все готовий зробити.
На пробній машині
У небо злетіти.
Залізти в нутро

Розривної ракети,
Шукати нової
Ясної планети.
А ось ви візьмете
У мене крупцю,
Пшеничне зернятко
Священної віри,
І я зареву,
Буду падати, битися
Із бодем у серце
Підбитого звіра.

Я буду спустошеним
І жалюгідним,
Старим жебраком
На забутій дорозі,
Душею розбитим,
Розчавленим, бідним
Засохну, зіглію
В журбі і тривозі».

Це юний голос мужнього поета,
Ті почуття й тепер іще живі.
І шеф дістав пахучу сигарету,
Звелись до стелі кільця димові.

В а п ц а р о в

Читав би все, як дуже закортіло —
Із пісні слів не можна викидати.
У вірша є жива душа і тіло,
Своє обличчя, навіть певна стать.
Тобі, звичайно, трудно зрозуміти, —
Бо у жандарма логіка своя.
Скажи мені, хоч раз ти пестив квіти?
Чи завжди повз по них, немов змія,
Отрутою плямуючи пелюстки,
Щоб тліти їм в антоновім вогні?

В цю хвилю шеф підніс пенсне до хустки,
Дихнув на скло,
Але не вітер, ні.
Він підійшов до стінки з грабовини —
І стінка зникла в лівому крилі.
А там сади,
Троянди і жоржини.
Та що троянди?..
Цвіт всієї землі.
А потім стінка права відступилась —
І сотні ще не бачених картин
З'явилися, ожили і освітилися.

Два шереги розсічених планин
Підносили до неба залізницю
На арках повозведених мостів.
І паровоза срібну блискавицю,
Що з соколом під хмарами летів.
На паровозі ледь помітна зірка.
Яка ясна і свіжа акварель!
Картина «Мрія» —
В раму вбита бирка.
А далі йде «олія» і «пастель».

Старий гайдук з кремінним самопалом.
У нього очі сині, мов Дунай,
А горло перерізане кинджалом.
Табличка збита.
Мабуть — «Рідний край».

А ось важучі грона винограду,—
В найбільших відбивається зоря.
І дівчинка, школярській днині рада,
Відкрила палітурку букваря,
Де грона намальовані.
Картина

Не скінчена,
На ній, здається, кров.
І кулею прострелена дитина.
Але художник смерть переборов,
Бо виноград світитиметься вічно
І дівчинка радітиме завжди.
Лиш кров людська чорнітиме незвично
Тавром якоїсь лютої біди.

«Спасибі, шефе, — думає Вапцаров, —
Що рідний край відкрив мені ізнов».
Тут Христо Ботев при Дунаї марив
І на піску виписував: «Любов».
Летів буланий прямо на Родопи,
Осідланий, без вершника в сідлі.
І під копитом іскрилися тропи,
Зірками розсипаючись в імлі.

І навіть кут високого Періна:
Стара сосна схилилась до струмка,
Неначе мати думає про сина,
Про партизана,
Може, гайдука.
Він пізнає струмок той і стежину,
Стару сосну.
В дитинстві там блукав.
Збирав у рот липку, терпку ожину,
Горішки з ліски сипав у рукав.
Питав везулю, скільки літ судилось
Йому прожити?
Та кувала — сто.
«Здається, ти, пташино, помилилась,
Але ж за щедрість гудитиме хто?»
Йї здалось поету:
Птаха на сосніні
Сидить, кує:

«Ку-ку,
Ку-ку,
Ку-ку».

І лічить він сто літ,
Сто літ віднині...
Зозуля ще:

«Ку-ку,
Ку-ку,
Ку-ку».

І мов говорить:
«Я не помилилась.
Ти будеш жити і сто, і двісті літ».
Вона знялась,
І знову повторилось:
«Ку-ку,
Ку-ку», —
На всенькій білий світ.

Так ось воно, Болгарії мистецтво, —
За ґратами і майже в кайданах.
Тут п'є вино фашистське офіцерство,
Повій приводить шеф.
Який розмах!
А де ж митці?
До геніїв з любов'ю
Ти за безсмертя смерть їм дарував.
Полотнища і барвами, і кров'ю
Палають вічним одсвітом заґрав,
Немов кричать:
«Пустіть нас до народу —
Звідкіль прийшли ми,
Підемо туди».

Жандарм підняв у срібній чаші воду,
Але відставив,
Не ковтнув води.

В а п ц а р о в

Спасибі за картини пречудові.
У тебе смак великого митця.
А вірш мій «Віра» з нервів, сліз і крові.
Тож треба дочитати до кінця.

(*Читає*)

«Ви, може, захочете
Вбить мою віру,
Оту, від якої
На серці тепліше,
Яка мені каже,
Що дике і сіре
Життя наше стане
Світліше,
Мудріше.

Даремно!
Вона недоступно закрита.
Немає ще в світі
Такого снаряда,
І куля для віри
Іще не відлита!
Іще не відлита!»

Ш е ф

Пробач...
Але, здається, не врятує
Тебе майстерно зроблений рядок.
Хай кінь — вогонь,
Та як порветься збруя,
У ямі залишається візок.

В а п ц а р о в

Та ти, либонь, в поезію подався —
Метафорами сиплеш, мов з ковша.

Ш е ф

А я того ніколи не стидався,
Що музикою повниться душа.
Поезією.
Що ж у тім такого?
Поглянь на себе —
Ти ж бо сам, поет,
Глаголи муз і віщий голос бога
Зміняв на тол, гранати, пістолет,
Загорнуті в ідею комунізму.
Обгортка розірвалася, либонь.
Тепер лише зарядів чорні призми
Та у шнурах бікфордових вогонь.
Та не журися,
Я газету свіжу
Дістав тобі з червоної Москви.
Новою постановою потішу.
Бери, читай — душею оживи.

Він кинув жмуток м'ятої газети.
Вапцаров бачить «Правду».
Що таке?
В очах мов блиск сліпучої ракети,
А далі світло, сизе і м'яке.
Жандарм газету зважив на долоні,
Всміхнувся.
І раптом посміх стер з лица.

— Читай, побудь у власному полоні,
Бо мій полон підходить до кінця.
Ми вороги, але, сказати правду,
Ця звістка і фашистів потрясла.
Як просто час поглинув грізну владу,
Що і царів скидала із сідла.

В а п ц а р о в

Давай газету,
Вмію сам читати —
Тим більше «Правду».

І згадав поет:
У мореплавній школі під бушлати
Хтось часто клав пакуночки газет.
Іх зразу відправляли капітану —
Були свої матроські «стукачі».
Проте лишалась «Правда».
І дорану
Мигтіло світло димної свічі.
Зливались плечі в мускулисте коло,
З одного серця кров по них текла.
Хтось говорив:
«Читай, читай, Ніколо».
І він читав,
Чим партія жила
В сусідньому Радянському Союзі.
«Збудовано могутній Дніпрогес».
І посміхались в колі юні друзі,
І шепотіли з радістю:
«Прогрес».
«Відкрилась перша імені Шевченка
Велика українська МТС.
Розорана одвічна борозенка».
Це теж прогрес,
Та ще який прогрес!
«Сто сорок шкіл відкрито в Підмосков'ї
І вісімсот нових бібліотек».
«Читай, читай,—
Які живі і нові
Летять слова, немов ключі лелек,
Із «Правди» все рядками і рядками».

І мріяли щасливі юнаки:
«Колись вони пролинуть і над нами».

На Чорнім морі гасли блимунки.
Над хвилями пливло рясне світання
«Гаси свічу —
Бо прийде старшина».
А завтра знов —
Не перша й не остання
Газета «Правда» — рідна сторона.

Узяв газету
І почав читати.
Не може бути!..
«Розпуск ВКП...»
Він прочитав.
І задрижали шпальти,
У мозок щось ударило тупе.
Не зведення, а ціла постанова,
Затверджена на Пленумі ЦК,
У «Правде» надрукована до слова.
І мова, як в некрологу, тяжка.
Короткий вступ з історії Росії,
Як гірко жив народ у давнину
І як царат віками рабство сів,
Як Жовтень дав свободу і весну.
Великий Ленін у робочім класі
Комуністичну партію створив,
Якій було під силу в тому часі
Революційний винести порив.
Вона змела дворян, капіталістів
І землю відібрала у панів.
Ця партія марксистів-комуністів
Радянський лад створила для віків.
За двадцять літ в свої могутні лави
Усіх людей найкращих прийняла.

Вела Вітчизну зоряну до слави,
Та на шляху з'явилась сила зла.
Війна з фашизмом.
Першими до бою,
Як і завжди, пішли більшовики.
Звитяжно стрілись з хижою ордою,
Та до зубів озброєні полки
Фашистів у раптовому ударі
Нам величезні втрати завдали.
Україна, Білорусія в пожарі,
До Волги вражі банди підійшли.
Багато вже мільйонів комуністів
В полоні й на захопленій землі.
Ім смерть грозить у таборах нацистів.
Щоб кращі люди крові не лили,
ЦК рішив Компартію Союзу
Назавжди розпустити.
Сам народ
До перемоги буде боронити
Свою Вітчизну від ворожих орд.
Усі ЦК, обкоми і райкоми
Розпущені.
А їх керівники
Пішли на фронт.
Колишні політкоми,
Як рядові, поповнили полки.
Всю владу у Радянському Союзі
Очолою народний комітет.
«Борімося за волю, вірні друзі,
Розтрощимо фашизмові хребет».

Поет не міг зібратися з думками,
У голові громохкий камнепад.
В очах не «Правда»
З рівними рядками,
А кров і дим розбитих барикад.

У тім диму, в річках живої крові
Лежить червоний прапор на землі.
На нього валять брили стопудові,
І все те пропадає у імлі.
Не розірвися, серце,—
Мить спокою.
О мисль німа, мерщій заговори!

Жандарм підвівсь і певною рукою
Газету гладить знизу догори,
Немов шукає, що із неї взяти,
Щоб не гвіздком впилося, а гаком.

Ш е ф

Ну, як тепер ти стрінеш автомати
На розстрілі зі зведеним курком?
Коли твій бог,
Твоя священна віра
Не брилами гранітними лежить,
А стелеться, мов порохнява сіра,
Така дрібна, що навіть не сліпить.
Я чую сам — душа твоя ридає
І зачіпає струни співчуття.
Куди вело повстання у Владіаї? —
В загальний осуд, смерть і забуття.
Себе побачив ти,
Немов у зрадї
Задушеного друзями бійця,
А віра?..
Ось з'явилася у «Правде»
Страшним кінцем на тлі твого кінця,
Не думай, що моральне катування
Я вигадав в тяжкім твоїм кінці.
Болгарин я
Й не рад, як на заклання
З тобою підуть тисячі юнців.

Тепер подумай, як зробити краще,
Аби даремно крові не лили
Твої ж брати за те бучне й пропаще
Комуністичне діло.

Із імлі

У вікнах вимальовувались гори
І танули на Вітоші в огні,
Та ще довкіл тяжіло ночі море.
Вапцаров був у морі тім на дні.
Вапцаров думав: «Ще перечитати.
Іще й іще». Свідомість ожила.
Ще безліч дум народиться до страти.
І в кожній промінь —
Відстань немала.
Він сів до столу, взяв газету вдруге,
Читав, неначе розчин колотив
З вогню й бензину.
Думки пружні дуги
Здіймали над проваллями мости.
Розпущена Компартія Союзу,
І комуністи рвуть свої квитки
У закутках, неначе боягузи?
І це оті стійкі більшовики,
Що твердо йшли в кайданах до Сибіру,
Тайгою пробиралися назад,
В серця людські вселяли вічну віру,
Вмираючи на гребнях барикад?
Це ті, яких у топках паровозів
Палили, розпинали на хрестах,
У кайданах скидали із укосів,
На телеграфних вішали стовпах?
Це ті, які розтерзану Росію,
Розбурхану в війні, мов океан,
Ввели в нову епоху,

В творчу дію,
Загоїли мільйони смертних ран?
Це ті, які змели царя і бога,
Капіталізму крикнули:
«Умри!» —
І на пайку по двісті грам черствого
Варили сталь, робили трактори?
Це ті, які в страшнім кільці ворожим
Вели Вітчизну в роки молоді...
І це вони розбіглися у дрожі,
Народи залишивши у біді?

Він літери перебира поволі.
«ВКПБ».
Чому велике «Б»
І не в дужках поставлене?
Ще в школі
Қолись хлоп'я, набридливе, рябе,
Злостило, вихихикуючи грубо:
«Більшовики в Росії у дужках».
Поет, до крові закусивши губи,
Мов скальпелем, проводив по рядках
Питливим зором.
Кожну постанову
ЦК — великим шрифтом подають,
А тут звичайним.
На газетну мову
Звернув увагу.
Суть?..
У чому ж суть?
«Фальшивка це!» —
Кричить догадки голос,
У них в руках машини і майстри.
Та як знайти прямий і точний доказ
Для вірокрадів —
Чорт їх забори!

Летять секунди.
Пам'ять, мов локатор,
Пронизує минувшину густу.
З'явивсь Дунай,
Швидкий буксирний катер,
Старий матрос радянський на борту.
Примружив ліве око, усміхнувся
Дунайським крутогорбим берегам
І запитав: «Це місто зветься Руся?
А чому це в порту багно і хлам?
Негарно. Порт — це дзеркало країни.
Проте і в нас таке в портах бува.
Я сам з Одеси,
Чули — з України,
Де урожай всю землю залива.
Оце і вам привіз пшениці трохи.
Варіть собі біленькі галушки.
Бо песмачна кулеша із гороху...
У мене є полтавські пампушки
Із медом.
Покушуйте — тануть в роті.
Сама кравчиха-матінка пекла».
Він розіслав хустиночку на борті,
В очах щедрота батьківська жила.
За мить усі із ним розговорились,
Немов були знайомі з давніх пір.
«Закуримо, щоб дома не журились,—
Сказав старий.— У тебе є папір?»
«Візьміть, другарю, нашу сигарету».
«Та ні, свого міцного потягну».
Вапцаров дав йому якусь газету.
Моряк скрутив сигарку з тютюну.
Сигарка спалахнула.
«Тьху, германці
Робить папір не вміють. А у нас
Газета ніжно тліє на сигарці,

Лиш в мислях пломенить вона щораз».
 Пішов у трюм, приніс газету «Правду»,
 Уже стару, обірвану з полів.
 Скрутив цигарку, затягнувся дядо *
 Густим димком.
 Папір легенько тлів.
 На нас дивився з усмішкою радо,
 Продовжуючи тихо говорить:
 «Нащо газета?
 Щоб сказати правду,
 А взнавши правду, можна й закурить».

Всміхнувсь поет:
 «Спочатку правду взнати...
 А в мене буде зовсім навпаки».
 Окинув зором сіруваті шпальти
 І відірвав шматочок з-під руки.

В а п ц а р о в

Закуримо, щоб дома не журились,
 Тютюн перінський серце бадьорить.
 Прислали друзі, котрі залишились.
 Вони й тобі дадуть ще прикурить.

Дістав тютюн, узяв газети кусень.

Ш е ф

Не можна — це ж важливий документ.

В а п ц а р о в

Щербатий ще дошкульніше укусить,
 Це знаєш ти, диявола агент.

* Дядо — літній чоловік (болг.).

Цигарка спалахнула і погасла.
Вапцаров знов газети одірвав.
Папір не тлів, палав, неначе масло
В цигарку хтось тихенько підливав.
«Папір німецький, сумніву немає,
І друк німецький...
«Правда», та не та».

Устав поет.
На Вітоші світає,
Палає хмарка біло-золота,
Звіщаючи, що швидко день настане.
Але не все закінчено до дня.

Ш е ф

Чого зрадив?
Чи, може, партизани
Тобі ведуть із Вітоші коня?
Розіб'ють наші танки, охорону
І поведуть в казковий комунізм
Тебе, героя.
Щось не чути грому,
Закінчивсь донкіхотський героїзм.

В а п ц а р о в

Ну, досить клоунади,
Геть із цирку,—
Набридли ці ефектні номери.
Сьогодні справді ми на поединку.
Фальшивку жалюгідну прибери.

У Лейпцігу є всі шрифти й машини,
А шахраїв сам Гітлер накує.
Через криві лекала і рейсшини
Переведуть на кальку все, що є
Й чого нема.

Де рисочка нечиста —
Підчистять, перекрутять, підженуть.
Здається, з цього в кожного фашиста
І починалась горезвісна путь.
Але, як мавпам, вивченим в закутті,
Повторювать, що витіє циркач,—
Тобі і їм не зрозуміти суті
Всього комуністичного,
Пробач.
Я з мавпою тебе не порівняю —
Ти злий, розумний,
Міг би бути страшний,
Коли б не став у гурт із того краю,
Де всяк для мене просто неживий.

Проте до суті.
Ти болгарин, чув я.
Хоча фашист болгарам — не рідня.
Ти знаєш, як тверда турецька збруя
Сирицею стягала нас щодня.
Минуло п'ять віків, а не забули
Нові болгари хліб і сіль батьків.
Агітували їх проти Стамбула?
Чи заганяли в лави гайдуків?
Чи мріяли вони набити каси
Грошима, що свобода принесе?
Чи прагнули поставить їхню расу
Поміж народів світу над усе?

Та ні ж бо, ні!
В пригнобленій людині
До волі прагне все ество щомить.
Загарбник б'є чи свій багач по спині —
Однаково болить або щемить.
І не сліпий той біль.
Кровища, сльози,

Що пролили нескорені раби,
Злились в думки поезії і прози,
В закони вікової боротьби.
В них Маркс і Ленін удихнули душу,
Народ Союзу ніс до торжества
Ту правду соціальну.
Нині мушу
Я розтоптати віру в це?..

Бува!
Історія у пошуках безмежна,
Неначе шрами скрізь, людські путі,
Хто сміло йшов,
Хто надто обережно
І розбивавсь об пагорби круті.
А хто свідомо, зваживши пройдешне,
Звертав убік до іншої мети.
Ти знаєш сам всесвітні і тутешні
Шляхи ідей.
Скажи ж, куди іти?
До вас, фашистів?
Це ж бо найновіше!
Служитель культу, як ти не збагнеш,
Що у фашизм ввійшло усе найзліше,
Старих суспільств ще з феодальних веж
І вилилось в страшну дикунську силу,
Яку охоче пестить капітал.
Він зброю дав.
Хто проти — у могилу.
А далі що,
Куди іде той шал?

Довести, що найвища ваша раса?
Ну, довели.
Втоптали інші в твань.

І знов тюрма,
Попівська чорна ряса,
А над усе —
Товста банкірська длань.
Вона пошле народ на «процвітання»,
Зростуть заводів більші корпуси.
Почнеться бомб шалене штампування,
Щоб заглушити кризи голоси.
І знов шпиталі,
Знов фронти та вдови
Чи світу край —
Наука йде вперед.
Земля — на ній дзвенять самі закови,
А замість сонця — долар і багнет.
Й на це змінити віру комуніста?
Йти, куди фортуна прирече?
Не до смаку пиріг з такого тіста,
Й тобі він швидко пельку пропече.

Ш е ф

Не до смаку?!
А ми й не пригошаєм,
Багнетом запихаємо у рот.
Ковтай або звивайся у відчаї.
Один ти є, чи сотня, чи народ,
Нам байдуже.
Гадав, ти розумніший
І дурників одвернеш од петлі.
Фальшивка це чи ні — все сам вирішуй.
Сьогодні наша правда на землі.
Прогрес без авантюр.

В а п ц а р о в

Чи без прогресу
Всі авантюри кинуті на кін?

Ш е ф

Забудьмо «Правду» і всіляку пресу.
Я чую нині лише зброї дзвін.
Вона кричить,
Що вся Європа наша
І пів-Росії, грубо кажучи.

В а п ц а р о в
(іронічно)

Занадто грубо.
З Волги до Ла-Маншу
Вітають вас народні сурмачі.
А в Азії і в Африці чекають
Всі сто племен лише на ваш прихід.
В надії чорні руки простягають:
«Нас мучать колоністи з роду в рід».
Ви несете жаданий порятунок —
Немає рабства —
Тиша,
Благодать.
Й рабів немає —
Сотні душогубок
Пекельними заводами димлять.

Рабів, мовляв, занадто вже багато —
Червоних, жовтих, чорних на землі.
Нехай прийма стара планета-мати
Їх попелом.
Чого їм скиїть в імлі.
Вони хотять, як інші, пити, їсти.
«Чого?» —
Уже дзвенить гарматний Рур.
«Вони потенціальні комуністи»,—
Реве ваш фюрер, мов скажений тур.
І я з ним згоден.
Так, потенціальні.

Побачиш сам зі сховища-нори:
Раби колишні в роки вже недалвні
Підіймуть комунізму прапори.
Ти знаєш це.
Бо йдеш додому й з дому
При охороні в збройному кільці.
І на фронті не їдуть, як відомо,
Фашистської Болгарії бійці.

Сто десять днів ти вів скажений допит,
Живого місця в тілі не лишив.
А що узнав?
Нічого.
Може, Сопот
Твоїх собак сю ніч передувив.
А в Варні вже націлені пістолі
У кожен лоб фашиста.
В Русі теж.

Ш е ф
(в телефонну трубку)

Так, так, селян заперти в школі,
Нікого не пускати до пожеж.

В а п ц а р о в

А як пожеж багато стане — безліч!
І школи всі відкривуться,
Тоді?

Ш е ф

А що тоді?

Не понесу ж я неміч
У ваш ЦК.
Не зникну у воді.
На Рілу підіймуся, на Балкани,
І кров полетиться так, як не лилась.
Здійснить я можу значно ширші плани
Щодо терору.

В а п ц а р о в

Краще вже не лазь
На Рілу і Балкани:
Станеш вовком.
Хто піде за тобою уночі?
Хто хліба дасть чи гляне добрим оком
В твоє обличчя, чорне при свічі,
Та ти й не підеш.
Першим із Софії,
Лиш гряне грім, гайнеш на літаку
У інший край до знатної повії,
Яку лишив у певному кутку
Заздалегідь.

Ш е ф

Та ти провидець прямо!
Є схованка у мене не одна.
Але туди дорога йде не прямо.
В мені тоді воскресне сатана.

В а п ц а р о в

Що ж, Сатано,
Я твій слідок пізнаю,
Хоч як би ти його не замітав.
Таких кутків на всій землі немає,
Де б я тебе, катюго, не дістав.

Ш е ф

Смішні погрози.
Мій ти з головою.
Ти вже помер, розсипався, розтав.
Упав на землю тихою росою
І зник, немов краплина між отав.
Дихне вітрець легенький над травою,
Прогляне сонце —
Висушить усе.

В а п ц а р о в

Ні, я живий ідеєю живою.
Яку на всесвіт день новий несе.
Цей день почавсь.
Дивися, сонце встало.
Пора шукать тобі свої кутки!
Ти на прощання пустиш в мене жало,
Та я не вмру,
Не мруть більшовики.
Кінчаймо, кате, поєдинок.
Годі!
На постріл мій вже близиться пора.
Я йду у день,
Іду навістріч свободі.
Хто впав за волю —
Той не умира.

1958

СТЕЖИНАМИ ДРУЖБИ ЛЮДСЬКОЇ

* * *

Голосіївський ліс.
Навкруги,
Мов дніпрові круті береги,
Стіни жител червоні і сірі.
Зір спинився на ближнім подвір'ї,
Де я був,
Де ще буду не раз,
Де прекрасні слова без прикрас
Виявляють незайману вроду
Й невичерпную душу народу.
Прийде пісня, мов дружна весна,
Шумовита, рвучка, голосна,
А відійде поважна, як пава.
Вслід за нею строфа величава
Із «Онегіна» встане на люди
І звучати до півночі буде
У перекладі дивнім поета.
Догорить, знов димить сигарета,
Пасмом білого диму зав'ється,
З сивиною легкою зіллється
Над високим безхмарним чолом.
Він рукою махне, мов крилом,
В безконечному мрійному леті,
Все привабне, людське у поеті —
Без картинного жесту і пози,
А проте й без нудотної прози.
Лине час, наче повинь ріки.
Не години отак, а роки
Я просидів би з Рильським на ганку,

Та пора...
Перші спалахи ранку
Заливають ліхтарні вогні.
Дорогі ті години мені.
Дорогі і години, й роки,
Де щасливої дружби стежки
Залишились між квітів і трав
Під розкриллями різних заграв,
По веселках — казкових мостах,
По густих українських житах,
Звідки хліб нам іде повсякчас,
Звідки шана до рідного в нас.
Голосіївський ліс.
Голосна
Тут сьогодні пташина весна.
Я сідаю на горбик зігрітий,
Щоб ключі журавлині зустріти.
Жду, не видно — либонь, не пора.
А навпроти галявка двора,
В глибині між вербицями дім,
Нині вірші народяться в нім
Ті, що будуть від роду до роду
Йти по збуджених душах народу.
Я пригрівся в веснянім теплі.
Наді мною летять журавлі
У недотканій смузї смеркання.
Журавлі?..
Це ж мої спогадання
З літ минулих летять і течуть.
Я із ними рушаю у путь
За любимим з дитинства поетом.

Фінський фронт.
Сидимо під наметом
На лежанці із чорної криги.
Хуртовини, мов чортові дзиги,

Сніг підносять до неба грибами,
Рідна земле, ти вже за горбами!
І до тебе зворотні путі
Не усім нам судились в житті.
Листоноша прийшов,
Добровольці
Розбирають листи,
Мужні хлопці
Пораділи, мов діти малі.
Хоч листок із своєї землі —
Йї то в студенім наметі тепліше
І у мороці сніжнім світліше
В крижанім і болотнім краю.
«Не діждавсь я листівку свою,—
Чую, каже Луконін.—
Платоне,
Я згадав підмосковні перони,
Де було в нас тривожне прощання,
Скільки слів дорогих та зітхання,
А тепер і словечка не чуть.
Ой, яка ж на душі каламуть!»
Чим утішити друга в журбі?
І з'явились моря голубі
У химерній уяві раптово.
З України далекої слово
Пробивалось крізь мерзлі гілки.
Я згадав романтичні рядки:

«Коли полинуть бригантини
На гребні пін,
Зрадливу дівчину покине
Моряк один.

Замає парус, крикне птиця
Серед заграв...

Тоді сльозою осріблиться
Її рукав.

Є інший край, є інші трави,
Є інший цвіт.
Віддасть він їм свій кучерявий,
Ясний привіт.

І інша дівчина докине
Йому розмай,
Коли прилянуть бригантини
У новий край».

Десь Отрада кричить з хуртовини:
«Тут щуцкорівська дівка докине
Не розмай, а букет із гранат!»

В гущині затріщав автомат.
Знов похід.
Наче бистрі човни,
Ми на лижах пливем з крутизни
В холоднющу купіль хуртовини.
Де ж ті білі, легкі бригантини?
Це намріяний сон.
Наяву
Шлях завів нас у балку криву.
І почався негаданий бій
У імлі, від сигналів рябій.
З того бою Отраду й Арона *
Проводжала печаль похоронна
В міжозер'я,
В глибінь домовини.

* Ідеться про молодих поетів Миколу
Отраду і Арона Копштейна, які загинули
в 1940 році в Фінляндії.

Припливуть вже без них бригантини
У весну наших отчих земель...

Із суомських снігів в Коктебелъ
Я прибув. Чорноморський вітрець,
Наче літепла повний корець,
Жартівливо хлюпнув на чоло.

Як тут затишно, мило було!
Так не часто буває в житті.
Сніговії буремні, круті,
І замети сипучі, мов діони,
І боїв наростаючі луни,
Кров, замерзла на чорнім льоду,
Втрати друзів моїх на ходу —
Все позаду, мов лютий кошмар.

Виспе небо, блакитне, без хмар,
Без угаву цілується з морем,
До глибин недосяжних прозорим.
І повсюди п'янюче тепло.
Як святково, весняно було!

І під берегом вигрітим кримським
Незагадана зустріч із Рильським,
Що прийшла, мов найкращі слова,
Коли родиться пісня нова.
Дружба брала мене під крило.
Ой, як щасно в ту пору було!
Грало море, пливли кораблі.
Ми сиділи у ніжнім теплі.
Я читав про походи, бої
Перші, вірші, балади свої.

Є у всіх початківців таке
Запитання пряме й нелегке:

Чи я буду поетом, чи ні?
Те ж хотілося знати й мені.
Рильський скаже упевнено: «Так!»,
Як повернеться з рейдів Ковпак...
Стій!
До цього ще безліч стежок.
Не один заскрипить поріжок,
Грюкнуть двері не раз і не два:
«Невиразно».
Ці вбивчі слова
Народились в широтах планети
Літ за триста, раніш ніж поети.
А поки що години летять,
Дні і тижні.
Прощай, благодать!
Нам пора вирушати додому.
Рильським в Київ,
Мені ж — невідомо...
У Москву, у Охтирку, в Ташкент —
Всюди знайде дорогу студент,
Як немає гуртожитку й грошей.
Рильський каже:
«І Київ хороший.
При щасливій нагоді такій
Заночуем в копиці м'якій,
В Ірпені потягаємо сіть».
І дружина всміхнулася:
«Їдь...»
Миколаївна — добра людина.
В домі гість — це ж турбота невпинна,
А для неї був дім без гостей,
Що родина без любих дітей.

До Одеси іде пароплав.
І поет мені руку поклав
На плече.

* * *

«Дивовижна краса!»
Справді неба грайлива яса,
Мов дівоче убрання святкове.
Море міниться — сизе, бузкове,
А надвечір воно золотиться.
Біла чайка, неначе жар-птиця,
Підлітає на щастя до нас.
Раптом злотний серпанок погас.
Повернуло на бурю, здається,
І вітрило над водами гнеться,
Ніби нам посилає уклін.
«Коли полинуть бригантини
На гребні пін...»
Знов прийшли ці юнацькі рядки.
Та у Рильського інші думки.
Він читає про збір винограду,
Нову пору стрічаючи радо.
Пору зрілості,
Пору врожаю.

* * *

Я з мандрівки в мандрівку рушаю.
Вперше море для мене...
І вперше
Батько Київ, долоні простерши
Зеленавих каштанових віт,
То до щік доторкнеться,
То вслід
Опадаючим цвітом війне,-
Мов на вухо питає мене:
«Де ж ти їздив, синочку-блудика?»
Батьківщина у нас превелика,
Хоч осилив немало доріг,

А до мене раніше не міг —
Під зеленоквітучий намет?..»

«Ось ми й дома,—
Промовив поет.
Цей будинок зоветься Ролітом.
Знаменитий працюючим ліфтом
І письменством, що мешкає тут».

Пообіди, мов коні без пут,
Ми пішли через площі і парки,
Завернули в корчму до шинкарки.
Там зустріли Охріменка й Костя
Герасименка.
В кожному тості
Прибавлялось налитих чарок —
Бо у Рильського друг — що не крок.
Ціле місто, мов рідне подвір'я,
Всюди погляди, повні довір'я,
Привітання, обійми міцні,
Побажання мисливські чудні:
Цей — ні пуху!
А той — ні пера!
Від воріт Золотих — до Дніпра...
Ну, а Київ?
Щедроти краси
Добрий геній ще в давні часи
Тут розсипав, неначе перлини,
До колиски Росії, України,
Білорусі.
Пологі горби
Обвивають тополі, дуби
З трьох боків,
А з четвертого — води.
Кам'яні підіймаються сходи
В Володимирів двір і до Лаври.

Сурми слави святої, литаври
Ще сурмлять і гудуть з давнини.
Але Київ цієї весни,
Щасним часом окрилений Київ,
Від Подолу по згорок Батиїв
Ще багатший, стрункіший, біліший,
Хоч на груди коралями вішай
Ці будинки прямі світлостінні
Русокосій моїй Україні.
Вперше Київ для мене.
І вперше
Те кохання, що, навіть померши,
Я б, здається, воскрес на хвилину,
Щоб продовжити зустріч єдину.

Щось казкове було в тій порі.
На Аскольдовій древній горі
Я і нині спиняюсь на мить.
Як тут любо тополя шумить,
Як привітно шепочуть вітри
Теплим подихом тої пори.
Рильський, Київ, Славута-Дніпро,
Ви судились мені на добро,
Щоб зустрітися знов за війною,
За розритою сталлю весною
І лишитись на довгі літа.

* * *

То пилок, то сніги, то сльота
Партизанську вкривають дорогу.
То ожина хапає за ногу,
То колючий, зіржавілий дріт.
Вийде мати стара до воріт,
Це не мати,
Сама Україна

За синів і за дочок в печалі,
Наче сива вдова, на причалі
Перед морем буремним стоїть,
Куль трасуючих блискає сить,
Бомби, міни панахають гони.
Йдуть крізь ночі безсмертні загони
Із Карпат за своїм Ковпаком.
І набої під кожним курком
Щохвилини готові нести
Смерть в німецькі колони й пости.

Нас в поході немало лягло,
Та прогалин в рядах не було —
Нових месників слала Україна,
Щоб не слабла сім'я соколина
Й не ріділа звитяжна сім'я.
Йшов підбитий, обдертий і я
Із Карпат у поліські бори.

Листопадом шуміли вітри
Понад Прип'яттю.
Осінь була
В сорок третьому році не зла,
Мов рішила:
Нехай партизан
Ляже спати в сухенький бур'ян
Після трудних походів.
Нехай
Зорі вкраплять ясний небокрай,
Щоб радянський пілот з літака
Міг побачить вогні маяка
Лісових партизанських осель.

І пілот між болотних пустель
Розшукав ті маячні вогні.

Описавши дугу в вишині,
Приземливсь на галявці літак.
В нім набої, тротил і табак,
Із бинтами легенький мішок
І важкий, де обойми книжок.
Я відкрив ту скарбницю ураз.
З палітурки поглянув Тарас.
І з'явились кряжі-гайдамаки.
Ми підклали в багаття ломаки
І розмову близьку завели,
Бо й самі ж мов Яреми були.
Йшли по месницьких давніх стежках,
Лише з іншою сталлю в руках
І під іншим жарким знаменом.
Ніч бійців не приборкала спом,
Хоч і втома нестерпна ламала.
Як давно ми книжинки не мали,
Не чували у колі бійців
Українських славетних співців.

І коли гайдамаки прощались,
Інша повість уже розгорталась,
Ні, не повість, а пісня жива,
Пісня-казка стара, лісова
Повернулась в поліські гаї
В ті, де Леся почула її.
І при нашім жаркому багатті
Перелесник гасав у завзятті,
І зливався в пориві зі мною
Той, що греблі зриває весною.
І відносилось в крони дубові
Слово Мавчине, повне любові.

На світанні, як попелом сивим
Вкрилось вогнище,
З Рильським Максимом

Я зустрівся.
Не з ним, а з піснями,
Що палали боями, вогнями
І підносили волю побідну
Рідним словом про матінку рідну.

Слово друга своїми устами
Повторив я не раз під мостами,
Закладаючи в шашки запали.
З ним бійці у похід виступали.
З ним учителька йшла до землянки,
Де збирались малі полонянки
На підпільні короткі уроки.
Йшов епічним розміреним кроком
Рильський в нашій великій колоні,
Не жахаючись бути в полоні,
Бо за словом його — Україна
І стомовна радянська родина.
Сто народів братерських зі сходу
Вже шоломами черпали воду,
Світлу воду святого Дніпра.

Якось я завернув до двора,
Де повітка лише уціліла.
Сивий дід відірвався від діла,
І розмова ураз потекла
Про колишні веселі діла.
Був мисливцем той добрий дідок.
Показав саморобний курок,
Що зладнав до своєї рушниці.
«Скоро вернуться люди і птиці...
Мо', й Тадейович Рильський приїде
Полювати.
І я, і сусіди
Тут стрічали його на сазі.

Чи живий він?..
Чи в силі, в сназі?»

«Він живий.
Ось послухайте, діду,
Віще слово про нашу побіду,
Що прислав нам поет літаком».
І упала рушниця з курком
Зі старечих натруджених рук.
Видно, безліч у діда розлук
Безліч наглих пекучих утрат.
Він шепоче:
«Читайте, я рад...»
І пішли невмирущі рядки,
Наче в месницькій бій ковпаки.

«Хто може випити Дніпро,
Хто властен виплескати море,
Хо наше злото-серебро
Плугами кривди переоре,
Хто серця чистого добро
Злобою чорною поборе?

Настане день, настане час —
І розіллється знов медами
Земля, що освятив Тарас
Своїми муками-ділами,
Земля, що окропив Тарас
Громовозвучними словами.

Хіба умерти можна їй,
В гарячій захлинутись крові,
Коли на справедливий бій
Зовуть і дерева в діброві,
Коли живе вона в міцній
Сім'ї великій, вольній, новій?

Горить Дніпро, шумить Сула,
Озвались голосом Карпати,
І клич подільського села
В Путивлі сивому чувати.
Чи совам зборкати орла?
Чи правду кривді подолати?

О земле рідна! Знаєш ти
Свій шлях у бурі і негоді.
Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки повноводі!..
Лисиці брешуть на щити,
Та сонце устає на сході!»

«Месершміт» пролетів повз домівки
І розсіяв жовтенькі листівки.
Але що ті листівки? Полова —
Проти Рильського мужнього слова.
Слово це від далекого друга
Йшло зі мною у хаші, в яруги.
На горинських зрадливім льоду
Збите смертю було на ходу.
Ні, не смертю, лиш краєм її.

* * *

Придніпрові сади і гаї
Зеленіли, пливли до весни.
Я дивився на них з крутизни
В лазарету широкі шибки.
Тут маленькі, голенькі дубки,
Наче діти, схилялися вниз,
Ладні скочить на брилу, карниз,
Потім кручі на гостре ребро
І стрибком — на широкий Дніпро,
Де уламки пливли крижані.
Не дубочкам, либонь, а мені

Вже кортіло гайнуть з крутизни
В буйну повинь життя і весни.
Але я не гайнув, не побіг,
Обережно ступив за поріг —
Був ще гіпс на руці, на бедрі.
Я руїни минав, пустирі —
До воріт Золотих, до воріт!..
«Ти живий!» —
Передзвонював дріт
На похилених чорних стовпах.
«Ти живий!» —
Закричав мені птах,
Повертаючи, мабуть, з-за моря.
Скільки всюди привалено горя
Залізяччям і сивим камінням.
Та весна молоденьким пагінням
Вже страхіття війни закривала.
І не стогін, а пісня з підвала,
Мов пагінчик, до сонця п'ялася.
То Оксанка, Галишка чи Ася
З душогубки-полону втекла
І завдячна цій долі була.
Тут немало завдячних цій долі.
Я помітив горобчика долі,
Що у пошуках їжі кружив
І пищав собі любо:
«Жив-жив!»
До воріт Золотих, до воріт!
У душі не тонесенький гніт,
А надія з негаснучим блиском
Вже палала на зустріч із Рильським.
Знов зустрів я його випадково.
Онiміло намріяне слово,
Лише потиск руки у мовчанні
Й почуття у святковім звучанні.
Чим змінився поет за війну?

Я не можу сказати, не збагну.
Не сивішим він став, а мудрішим
І для мене утричі ріднішим.
Лише рідні опісля розлук
Зустрічаються потиском рук
І не можуть нічого сказати.
Може, вірші йому прочитати,
Як було в Коктебелі?
Та ні...
Рильський тихо сказав:
«Я пісні
Ваші знаю, сердечно хвалю.
В них народність і пристрасть люблю.
Буде книжка».

І книжка була.
Хай м'якенька, тоненька, мала,
Але з неї єдиний листок
Не зміняв би на сорок книжок,
Що з'явилися згодом на світ.

* * *

Дружби щедрої пам'ятний слід
То річками тече, то струмками.
Ми в ірпінській заплаві з вудками
По росистій стежині йдемо.
За сосновим столом сидимо
У маленькій дорожній пивниці.
Шлях заносять рвучкі сніговиці.
Хай заносять.
Ми раді й негоді,
Цій не першій жаданій нагоді,
Щоб в розмові всю ніч провести.
Трудно в згадці докупити звести
Всі місця, де ми разом бували.

Білі хати, залюднені зали
У Москві, в Бориславі, у Львові,—
Всюди погляди, повні любові,
Зустрічали в народі поета.
Як то кажуть — щаслива планета,
Під якою родився Максим.
Та невже ж все безхмарним, ясным
Протікало у нього в житті?

Ой, не все.
Хай не йшов у дранті
Він провулком в нетоплену хижу,
Не шукав по кишенях на їжу
Завалюючих, малих грошенят
І не мулив онучами п'ят.
Та безглуздо був цькований, битий,
Сміхом злого невігласа критий,
Затаврований «ізмами» вкрай.
Це тоді, як тополю й курай
У петлюрівську купу валили.
Стало в Рильського гідності й сили
Вийти чистим з тієї борні.
Що ж робив він в ті скривджені дні?
Може, в чарці затоплював лихо?
Чи, закрившись у келії тихо,
Покаяння лукаві писав?
Чи по місту до ночі гасав,
Щоб підтримку знайти двохвилину?
Ні!
Він творчу роботу невпинну
Ніс, як долю велику, як стяг,
З героїзмом натхненних звитяг:
Я в труді його бачив не раз.
Мабуть, кожен позаздрив би з нас
Вмінню плідно, невтомно робити.

Так у ткалі полотнища грити *
Із-під ляди невпинно ідуть.
Не урветься мережана путь,
Доки льоцу чи плосконі стане,
Доки руки — маленькі титани —
Не укриють в труні полотном.
Бачим Рильського ми за вином
У веселій дотепній розмові.
Але знайте — кряжі стопудові
Він до цього, в цей день переніс,
Посадив там садок а чи ліс,
Взявши плідні зернята-слова.

* * *

Нас на Внуково стріла Москва
Золотаво-зеленим серпанком,
Що стежини вкривав перед ранком
Перед нами до Ленінських гір.
Поїздами розколотий бір
І дротами напружених ліній,
Обтрусивши тумани, мов іній,
Закликав на галявки грибні.
Та це в бір нам хотілося, ні...
На Тверський, на Лаврушинський,
в Хімки,
На Воровського, в дворики Спілки,
В коло друзів, у їхні родини.
Ми із Рильським везли з України
Ті прості і святі почуття,
Що не мова, а серця биття
Іх у змозі лише передати.

* Грит — міра полотна, відстань від
валика до ляди.

Не прийшлося нам друзів шукати,
Навіщаючи кожна квартиру,
Бо вони як поборники миру
Всі зібрались в Колонному залі
Людства волю писати на скрижалі.

У Москви сотні, тисячі рис.
Іх злічити усі не берись,
Величаві вони, благородні,
Особисті вони й всенародні.
І одна із тих рис багатьох
Та, що ти з континентів п'ятьох,
Мов злетів на чарівнім крилі,
Можеш стріть на московській землі
Давніх друзів, яких без Москви
Не зустрів би, хоч вік проживи.
Та про всесвіт почав я не в час.
Ось Фадеєв підходить до нас,
Обіймає Довженко Максима —
В них земляцька любов невгасима.
Тут Прокоф'єв, наш Тихонов, Қолас.
Почуттів своїх радісний голос
Кожен рвучко назустріч несе.
І доріжка в фойє, мов шосе,
Пробігає з Москви, Ленінграду,
В алазанську лозу винограду,
В білоруське Поліся, в Ташкент,
Де колгоспник, шахтар і поет
Зустрічають мого земляка
Так, як брата, сябра, кунака.
Не кінчається дружби шосе.
Розповісти не можна про все,
Коли зійдеться тисяча друзів,
Що живуть у великім Союзі,
Як не можна оглянути шир
Океану.

І поклик за мир
Підійнявся з Колонного залу.
Так світання встає з перевалу,
Зачинаючи сонячні дні.
Рильський мовив:
«Не бути війні!
Бо вселюдська за мир боротьба —
Не похід, не парад, а судьба.
Це до бою буває наказ,
А до миру —
Те слово, що враз
Викликає у серці тепло!»
Скільки серць тих у залі було!
Скільки серць тих було у столиці,
В цілім світі,
Що клали в скарбниці
Сподівань всенародних слова.

* * *

Білорусь — це легенда жива
Партизанської слави-звитяги.
Це — останній ковток із баклаги
І останній сухарик на двох.
Це — на постіль галузки та мох
В погорілім поліськім селі.
Це — дитинка у мене в сідлі
Зголодніла, обдерта і хвора.
Ніби вчора було, ніби вчора...
Та насправді немало вже літ
Витирає не кривцю, а піт
На чолі Білорусь.
І мені
Зустрічати урочисті дні
Довелося в сусідів не раз
В повний миром і дружбою час.

Та й тепер я горну до грудей
Твою землю і добрих людей,
Незабутня моя Білорусь.
Нароч-озеро. Довго дивлюсь
Я на нього.
Ну з чим порівняти
Ці зелені опущені шати
Над водою
І чашу води
Повну-повну? Лише прогляди —
Перехилиться й виллється всецька.
Два сябри посідали близенько
Біля мене: Максим та Аркадь *
Із начинням рибальських знарядь.
Враз про Рильського мова пішла,
Над водою згущалась імла.
І сябри уявляли багаття,
Що цвіло між осок і латаття,
Зігріваючи гостя вночі.

У воді, наче вогник свічі,
Перша зірка засяла на дні.
Світ в казковій пливе тишині —
Не шелеснуть ні віти, ні кроки.
Нароч-озеро, сизе, широке,
З чим тебе порівняти мені?
Ти — це чаша з зорею на дні,
Чаша дружби, оспівана любо
Нашим Рильським.
І тягнуться губи
Вже самі до живої води.
О, які-то глибокі сліди
Він у дружбі лишає повсюди,

* Йдеться про Максима Танка і Аркадія Кулешова.

Що при зустрічі з радістю люди
В першій слові згадають його.
Не хватає тут хисту мого,
Аби душу таку охопити,
Так, як чашу озерну допити
В білоруськім зеленім краю.

Це було лиш торік у маю.
А раніше те ж саме у Польщі,
Там, де Вісла заграви полоще,
Я відчув,
Бо у дружній розмові
Почуття побратимства й любові
До Максима у всіх виявлялось.
І у згадці щоразу з'являлись
Ті Міцкевича твори-перлини,
Що із Рильським прийшли до України
І вселилися в душі людські —
Отакі вони стали близькі.
Я про Рильського чув у Варшаві,
У Софії, у Празі на Влтаві
І в Бразилії теж би почув,
Але там я ще досі не був...

* * *

Голосіївський ліс, мов розлив.
Я по течії згадки проплив
Дев'ятнадцять пройдешніх років.
Але з цих швидколетніх рядків
Ти, читачу, либонь, не відчув,
Ким для мене на відстані був
Рильський в пізні години нічні.
Строфи йдуть молодечі, міцні,
Виростають герої кохані.
Раптом пауза в довгім шуканні.

Це не пауза — мертве гальмо,
Мов на очі набігло більмо.
Слів не стало, неначе повітря.
Ти виходиш, блукаєш на вітрі
В сонну ніч.
Гамір вулиці вимер.
І на кручі смутний Володимир
Не проронить ні слова тобі.
Це б до друга зайти, далєбі...
Але пізно. Ти книжку береш.
Як тут просто і вільно без меж
Думці, рідному щирому слову,
Що окрилюють душу і мову.

«Сіяючи у темряві негоди
Неугасимим огненним стовпом,
Мені ти грієш серце, мій пароде.

Коли перед історії судом
І я постану, птах малого льоту *,
Востанне оглядаючись кругом,

І скаже суд: «Чи виконав достоту
Призначення своє ти на землі,
Чи, може, розмінявся на дрібноту?»

Чи відчував ти на своїм чолі
Той дотик мозолястої долоні,
Що живить душу й береже від тлі?

Чи в час, коли твої сивіли скроні,
Ти міг сказати, що перша сивина —
Не тільки вицвіт дикої погоні

* Вислів Міцкевича.— Примітка
М. Рильського.

За радістю, яка себе лиш зна,
За піснею, яка тобі лиш мила?
Чи у твоїм доробку хоч одна

Сторінка є, що кров'ю обкипіла,
Що підживляє змучених в бою
І в праці підупалих бадьорила?»

Це відчувши, в стихію свою
Дум і образів знов поринаєш.
Партизанські багаття минаєш,
Розмовляєш в кущах з Ковпаком
Чи із Рудневим,
Хліб з молоком
Під гуцульським острішком їси
У краю чарівної краси,
Чи стоїш на суді з комуністом,
Із перінцем Вапцаровим,
Свистом
Закликаєш мінерів під міст,
Щоб за смерть поплатився фашист
Смертю рот, батальйонів, полків.

Скільки сивих борців, юнаків
Шепотять через мертві уста:
«Не забудь!
Ми є слава свята
України, Росії, Балкан.
Не забудь!
Ти ж поет-партизан.
І тебе запитають колись,
Як літа дорогі пронеслись?
Чи зробив щось корисне в житті,
Чи згубив свій наділ в маятті?»

Голосіївський ліс.
Голосна

Тут сьогодні сама тишина,
Бо про дружбу співає мені.
Я прокинувся, наче у сні.
«Добрий вечір!» — гукає поет
Ще із двору.

Відталий кювет
Нас веде в лісову гущину,
У духмяну, чутку тишину.
І плететься спокійна розмова,
Де не стрінеш ефектного слова
Чи якийсь віршовий викрутас.
Вільна бесіда плине, мов час,
В ніч, у ранню погожу весну.
Все ж я потім ураз не засну.
Буду думать про зустріч дорану.
Не про зустріч,
Про дружбу, плекану
У тривожні і тихі літа.
Хай же наша мирська суєта
Не порошить стежини пилком.
Назавжди я лишусь юнаком
До святого цього почуття.

1960

ЛЕГЕНДА ПРО МЕД

В Делятині мед продають на базарі,
Бурштиновий мед з полонинського цвіту.
То спомин духмяний родючого літа,
Що маками, ружами вже на кептарі,
Що вже в суховерхих гілках осениться
При хижках казкових на Діл-горі-кручі,
Що вже в павутинних туманах з Синиці
Легендами тчеться до самого Збруча.
Це літо було даровите, звичайне,
І впало медами —
Не кров'ю на землі,
Не здвигом пекельним на Пруті, Терєблі,
А кладкою згоди,
Кремницею греблі
Вродилося мирне,
Зростилося файне.
Тепер осениться.
Злітаються оси,
І сонце промінням у кухлі пірнає,
А бджоли останні завершують кроси
І, певне, сумують у стихлому гаї.
Стоїть за медами гуцул срібнобровий,
І світ йому злотний крізь пляхи гранчасті.
Я вуйка вітаю.
Він:
— Жийте здорові,
На многії літа в солодкому щасті.
— Я знаю вас, вуйку.
Спасибі вам, вуйку!

— І я пізнаю вас...

Не треба подяки.

— Я, вуйку, цілую вам щедрую руку

За мед чудодійний.

— Ні, добрий вояко,

Мій мед не заіпший, що в кожного тутка.

— Та ні, чудодійний!

Хай відають люди.

Скресає увага,

Стікається хутко

Живими струмками до згадки-запруді.

З запруді ураз виростає тривога

Залізного літа,

Недавнього літа...

Була аж під небом хатина убога,

Обсмалена ватрами, та не зігріта.

Довкола колоди, личанкою вкриті,

Мов доні тієї старенької хижі.

У небі з хрестами дияволи хижі...

Аж гинуть від жаху бджілки у кориті.

Це спомин малює устами старого

Оте, що і нині все явиться, сниться.

— Самий на галяві,

Ніде анікого.

Громами бухикає сиза Синиця.

І бомба з громами,

І цвіт із димами —

Либонь, і медок зарегіркис в щільніні.

Аж четверо раптом повзуть по щіліні,

Отам, де стіною стоять камнелами.

Не шваби,

Бо в кожного стрічка червона.

Я хочу їм крикнути:

«Зліва плайці є!»

А голос пропав,
На устах перепона,
Хоч відаю, знаю, що то ковпаківці.
По них — карабіни важкі машинові...
Аж луцаться гори від лютого граду.
Вони ж мов не чують,
Слідочками крові
Обписують скельну стрімку нагромаду.
Усі перев'язані ливною тугою.
Один осковзнеться —
Підтримують трое.
А я, скам'янілий, стою недолугою
Над тою,
Одвік несхідною, горою.
Не втямлю, як вилізли.
Вже коло хати
Упали і вмерли.
Йой, людоньки, пудно.
В руках задубілих стирчать автомати,
І лиця страшні,
Бо вмиралось трудно.
Лежать яворами в забуреній пуші.
Либонь, від нестями мій глузд зав'ялився.
Я тричі над кожним тоді нахилився
З липницею меду,
Аби напилися.
Кажу:
«Він цілющий, синочки,
Цілющий!»
Кажу: «Зачудований мед мій з давнини.
Він мертвих опришків підводив з могили —
Усім, хто вмирав за талан Верховини,
Хто падав у битві за волю України,
Життя повертав
І потроював сили».

Згадав про Чугайстерів гай на Говерлі,
Де папороть квітне в живій росяниці,
Що мед з того цвіту.
Лежали померлі.
Ніч хмари носила з Ділка до Синиці.
І плакала дощиком ніч непогожа.
І темна увиділа —
Йй не байдуже,
Що легені мертві,
Що стята, мов ружа,
Іх юність орлина
Залізом ворожим.
А я воякам на уста націджаю
Тоненькою ниткою,
Тихим потічком
Ріденького, світлого — з раннього маю,
Густого, червленого — з цвіту порічки.
Кажу, як зціляли
Великого Івана
Медами гірняцькими у Криворівні.
І ось, як запіяли півні дорана,
Звелись партизани на ноги на рівні.
Були вони прості, як ми, верховинці.
Я дав у дорогу їм збаночок меду,
Бо й сам заповірів у казку-легенду
Про мед чудодійний.
Внизу на гостинці
Ворожі панцерники блискавка змила,
І довго від них бухкотіло, чаділо.
А я посміхався:
Потроена сила,
Коли отакенне заправили діло.
По всьєних Карпатах був дух вогневійний,
У Пруті кипіли скривавлені води,

А може, і справді мій мед чудодійний
Для тих,
Що під смертю ідуть до свободи
Святої Вітчизни, до щастя народу.
Куштуйте, молодші, бо, мо', доведеться...

І погляд в кошлатому сріблі сміється
По-мудрому стримано, думно і гордо.

1963

ШВАЧКА

I

Қарбід і кисень.
Злий вогонь —
Із гольки пальникової.
Хіба вона, така легка,
У білих крилоньках долонь
Здіймає лезо пальника
Над велетнем-будовою.
Чи не вона
В новий Херсон,
З нової пряжі витканий,
Несла недавно квітку-сон,
Та голочку із питкою,
Та чисту мрію степову,
Яка не знає обрію,
Та душу — пісню вітрову,
Що може бути лиш доброю.
Чи не вона?..
А крутизна
Полотнища розгойдує.
Бродяга кран того не зна,
Яка легесенька вона,
Яка привабна вродою!
Йй в півгорішніні пливти,
Де павутинні снасті.
На пелюстках писать листи,
Своєму принцеві листи,
Народженому в казці.
А тут залізний чорногуз
У дзьобі, круто вигнутім

(Аж по коліна в землю вгруз),
Несе полотна викуті.
У полотнині тонн із дві,
Та швачка не лякається.
Гладенькі прошви вогневі
За голкою лишаються.
Гуде холодне полотно
Басиною дебелою,
Аж зорі сиплються на дно
Дніпра під каравелою!
«Чого скоряйтесь їй, малій!
Ми ж блюмінгом народжені!»
Та голка — в сталь,
Немов у лій.
Здається — заворожені
Стальні полотна.
Гладко так
Лягають, наче з плосконі.

II

В степу сухім картопля, злак
Вітрами заполоскані.
Землянка висуне дашок
І в бур'яні сховається.
А матері усе про шовк
І тужиться й співається.
Який то шовк?
Мала не зна.
Ні...
Бачила на прапорі,
Коли проходила війна,
Він промайнув при яворі.
І явір той зазеленів,
І тато був живий іще.
А потім зник поміж вогнів

За явором, за глинищем.
В уяві з'явиться ураз,
Як мати при каганчику,
Коли чадів із дьогтем гас,
Йй шила полотняночку.
Щоб рівний рубчик пруговий,
Ніде щоб не косилося.
«Коли б це тато був живий,
Хіба б таке носилося».
І тому в рубчик душу всю
Та в заполоч фарбовану.
А кран:
«Красу яку несу,
У Запоріжжі ковану!
Бери, дівча,
Зшивай, маля!»
Чи це вона між тросами?
Внизу гоїдається земля
І б'ється в днище корабля
Залізними торосами.
Який пашить у серці жар —
Аж іскорки на повні.
Це відчував хіба Ікар
У сонячному полум'ї.
І тато, певне, відчував
У битві під Бендерами,
Як із фугасом він устав
Перед трьома «пантерами».
Так то ж герої!
А вона —
Тонесенька, легка,—
Здіймає лезо пальника
Із дротяного стремена.
І знов шитво.
І зорі в ніч —
Із голочки тонюньої

Весні навстріч,
Йому навстріч.
А він —
 із казки юної.
Не принц прасований, блідий,
А в ста морях просолений.
Сміливий, гордий, молодий,
Ощаснений, одолений.
Він родом буде —
 степовик,
Звідтіль, де сизі обрії.
А батько в нього —
 чередник,
І мати вдачі доброї.
А хто ж вона?
Така проста,
У ватничку, не модниця.
Але ж до неї висота
І зорі синьо горнутьяся.

III

То щасні зорі.
Бо збулось
Загадане, намріяне.
Ще мить —
І зрушиться колос,
І буде борт запінено
Шампанським,
Хвилями Дніпра.
Херсон пускає в плавання
Свій корабель труда, добра,
І визнання, й уславлення.
Іде до трапа капітан,
Той самий, що привидівся.

Відкриє путь йому лиман,
А далі — море, океан,
Щоб знов їй тільки снитися.

То був романтик і поет —
Моряк у чорнім кітелі.
Він знав і мрій бентежний лет,
І заполярні віддалі.
І знав, який епічний труд
У корабель цей вковано.
Він радо вигукнув:
«Салют!»
Тоді сказав схвильовано:
«Я обіймаю вас усіх
З любов'ю і пошаною».
Оркестр затих, народ затих,
І свіжістю весняною
Вітрець обняв сталевий стан
В обшивці, наче вилитій.
Замилувався капітан,
І щирий вигук вилетів:
«Цілую я того чи ту,
Хто шив отак закохано!»
Вона стояла на борту
Збентежена, сполохана.
«Це я...» — сказала...
Жар до скронь.
Яка ж вона легка!
І крила, крилонька долонь!
Хіба могла така?..
Їй в півгорішині пливти,
Де павутинні снасті.
На пелюстках писать листи,
Своєму принцеві листи,
Народженому в казці.
А тут залізний моноліт,

Що облетить без крил
Великий світ,
Буремний світ,
Яких-бо треба сил,
Аби сталиною обшить
І взуть для океана?
Та інша істина звучить
У серці капітана:
«Дівча тобою буде снить
І вже не перестане.
Коли згадать настане час,
Які світи відкрив де,
Вона, прекрасна без прикрас,
Як світ, окрилюючий нас,
До тебе перша прийде».

1965

ОЖИНА

1

Гострокисла, трохи в'ялувата,
Спить ожина соковитим сном.
В головах трава, суха, пухната,
А поверху листя пелехате.
Осінь пахне медом і вином.
Пахне духом прілої низини,
І туманом, що на глиці чахне,
І дубцем лозової корзини,
Вічністю вдоволеною пахне.
Тільки ні...
Щось дуже тягне чадом,
Сіркою горілою гірчить.
Сталь суха під мокрим листопадом
Як не б'є —
Розлючено сичить,
Груба, криводрана, рябувата...
Спить ожина соковитим сном.
В головах трава, суха, пухната,
А поверху листя пелехате.

В лісника
Три бутлі за вікном,
Партизан поранений на лавці.
І ожина бачить добрі сни:
Як вона пускає сік у склянці,
Цебенить по дудці з бузини,
Як по жилах сік її гуляє
З кривцею, густий, багрянний сік.

Партизан ожив,
Іде, стріляє
Той високий, сильний чоловік.
Про ожину не згада ніколи,
Бо лісник нічого не сказав.
Та коли затихне буйство толу
І стальна відсунеться гроза,
Прийде він у гості до ожини —
В нього в жилах кров її жива,
Поцілує рученьки-биліни,
Бо чого на світі не бува.
Так ожині снилось восени
У поліських пущах України.
О, які були високі сни
В сорок першій році восени
Навіть у болотної ожини.

II

Болотна, шорстка, сизувата,
Ожинька не хизувата,
Вона з-під кістлявого хмизу
Усе когось кличе знизу.
Хапає тихцем за ноги,
Коли угорі тривоги,
Коли в ковалнхи-зозулі
Літа викрадають кулі
І ніяк уже накувати,
Бо там автомати, гармати...
Хоча б по півліта...
Та де там —
І пів підстрижуть кулеметом.
А в неї,
В ожини, в ожини,
Як у молодій дружини,
Є ягоди більші за сливи,

Помиті у грозянні зливи,
Важкенькі —
Аж пальчики гнуться
Із-під зеленого блюдця.
І руки в ожини тонюні,
Жалючі, жагучі —
Бо юні.
І постіль в дубовому скроні,
І папороть-квітка до скроні,
Ота, що на щастя казкове,
На юнакове.
Й підкови...
Підкови з кленового цвіту,
Щоб вийти у мирне літо.
Вона тобі — ласки терпкої
В часину гіркого спокою.
Уп'ється губами у губи,
Як перша й остання люба,
А потім уколе у груди,
Мов скаже:
«Іди, де люди...
Іди!..»
А сама заплаче:
«Не слухай мене, юначе».

III

Упав наймолодший із хлопців,
Спіткнувся об кулю і впав.
До нього в живій позолотці
Головки схилились купав.
Це юні цікаві красуні,
Іх душі тривога не ссе.
За те, що вродливі і юні,
Усе їм прощається, все.
Заляпали губками дружньо,

Аж геть відсахнулась трава.
Буває і боляче, й тужно,
Але ненадовго бува
Купавам.
«Який він гарний!..
А брови!.. А губи!.. А уста!..
Навіщо отак незугарно
В болоті губить літа?
Наш буде тепер...» —
Шепотіли.
«Не ваш», —
Це ожина сумна
Упала на змучене тіло,
І стала ураз купина.
І ручки — на луг, до покосів:
«Дай ліків мені, катране...»
Ці ручки цілують лосі,
Коли умирають від рани.
І голови буйні, гіллясті
Кладуть на коліна ожині
З думками про щастя,
Про щастя...
Обірване кулею нині.
Пухнаті вологі косиці
І сизи припухлі уста
У вирії згадують птиці,
Як стрінеться суша пуста.
І линуть відлунки з чужини,
Із пекла сухої яси:
«Ми гинемо, рідна ожино,
Докинь нам краплину роси!»
А вірна —
солдату на груди
Долоньки до смертних ран,
Бо знає,
Що ліків не буде,

Що вже не pomoже катран,
Що папороть — квітка казкова —
Не всадить його до сідла.
Ожина тому юнакові
Крізь серце уже проросла.
Вогнем блискавиця кресала,
Та не ворухнулась вона.
З такої ожини зростала
Ота, що святиною стала,—
Исопаллмая
Кушина.

IV

На пожаринні лісовому страшно!
Немов шоломи,
Обгорілі пні...
І постаті безрукі...
Рукопашна
Була з вогнем,
Була чотири дні.
Хто вніс вогонь?
Безумна блискавиця?
Глуха байдужість з казанком ухи?
Чи сонце — через скляночку на глищю?
Чи з кременцем питливі дітлахи?
Чи, може, ті скажені вогнелюби,
Які весь світ — в багаття сатани,
Щоб ідолу намазати кров'ю губи
Із попелом чужої сторони!
О, як боровся праліс величаво,
Щитів зелених виставивши мідь!..
А явори крислаті —
Вліво, вправо
По пломенях шмагала кожна віть.

Але не стало сил,
Не стало соку.
Шоломами лишились чорні пні.
Голодний ворон покружляв ізбоку:
«Бездарний бій!» —
І зник у даліні.
Учаділий упав на землю ворон,
Під ним була опалена трава.
І снілась кров йому за чорним морем,
Та не звелась важуча голова.
На пожаринні лісовому пустка,
Ні паростка у царстві небуття.
Взяла ожина волохату хустку
І вкрила головешкове сміття.
Поставила каганчики-пелюстки,
У них для бджіл —
Олива медяна.
І вже — галява,
Не страхіття пустки.
Так мати
Там, де грубка крейдяна,
Бувало, зробить ятку з очерету,
Город посадить, викопає рів.
І дворик є.
В ожині ті ж прикмети
І риси ті,
Що в наших матерів.

НА ЗАЛІЗНОМУ ШЛЯХУ

Братові Павлові присвячую

І

Я ввійшов тривожно у вокзал,
У охтирський, тихий, тупиковий,
Де в поріг задовбана підкова,
Що гостей заманує у «зал».

В тому «залі» два стільці і лава,
Буряковий смалений дубняк,
Ще не спить шинкарочка ласкава,
Бо о третій ночі — товарняк.

Ой ласкавал
Каші миску з салом
І узвару кружку мідяну
Подала.

І знов клубочок валу
Влігся в полотняну пелену.
«Коротеньке» дівчина в'язала,
Модний був тоді льонковий вал.

Як пахтіла гречка з давнім салом!
Як ріднивсь прокурений вокзал!
Я паївся так, що вбий — не хочу,
І поклав на бочку свій п'ятак.
А шинкарка,
В неї теплі очі:
«З дитмістечка? Не плати: хай так».

Я наївся і пішов у люди.
Не пішов — поїхав...

На землі
Вже кінця дорозі тій не буде,
Що рікою, наче до запруди,—
Під вокзали,
Станції малі.

II

В Харкові,
У Харкові столичнім,
Під кінець двадцятих дивних літ,
В БРП*,
У закутку фабрицім,
Вулиці зібрався вільний цвіт:

Вуркагани, сявки, роботяги,
Непмапи, сезонники, бродяги.
А навпроти — станція, вокзал:
Двигуни, каміння, хліб, метал —

Все ішло щоднини перед нами
У вагонах, в пригоршнях платформ.
Ми уже не гралися пожами,
Все ж не видихався йодоформ.

Станція кололася гвіздками,
Ранила гранітом, дубом, склом.
Підлітки невмілими руками
Несли «індустрійний перелом».

Станція була нам інститутом,
В котрім життєзнавчий факультет

* Б Р П — Будинок робітничих підлітків.

Міг закінчить і диплом здобути
Всяк, хто суть труда зумів збагнути,—
Майстер, зодчий, маршал і поет.

III

Я завжди у мандрах,
В жадобі злиття
З людьми і простором Європи чи Азії.
Дорога завдовжки така, як життя,
Ще й довша, коли врахувати okazії.

Ось хлопець влетів із книжками в вагон.
Він радий, що їде,
А дівчина плаче.
Ми враз познайомились:
— Марко.
— Платон.
— За дружбу й удачу!
А дівчина плаче.

Хлопчина малює собі інститут,
В який він поступить,
Тривожно радіє.
Старий машиніст вивіряє маршрут,
У нього пелюстка тріпоче на віі.

На дівчину дивиться,
Гірко йому.
Й за ним побивалась...
Давно це минуло.
Розм'як паровоз у парах, у диму —
Пелюсткова ніжність під скати війнула.

— Чого ми не їдем? —
Нервує хлопчина.

На скроні забилася жилка гаряча.
Бере машиніст дротяну обручину,
Вже можна й рушати.
А дівчина плаче.

IV

Станція Термез.
Я досить мерз
На віку.
Ця станція в Союзі
Найтепліша.
Тут немає друзів,
Є чайханщик, добросердий крез.
В нього злото-чай за злото-пловом
І кишмиш з урюком золоті,
Саме в нього над ариком-ровом
Злото-спокій в сонця на путі.
Молодий садочок,
Чистий хауз*.
Звідти видно колії, тропу,
Глиняний приземистий пакгауз
І початок пекла у степу.
Поїздів немає —
Каравани.
Поїздів не буде —
Басмачі.
Я вставав з кошомки рано-рано
І не міг заснути уночі.

Шляховик я,
Технік-будівельник.
А в Данау збито два мости.
І старий десятник — наш пустельник —

* Хауз — ставочок, копанка.

Вбитий.
І завмерли поїзди.
І гуде, нуртує вся бригада:
«Де ж він дівся, так його, розтак!»
Це про мене.
Я ж під мідним градом
Вдерше йшов дорогою атак
У Термез.
Мені в Данау треба.
Треба!
Доберися, хоч умри!
І на другий тиждень краєм неба
Поїзд рушив.
Тихо догори
Йшли вагони сірі, жовті, сині.
Прямо в небі колія вузька.
Паровози спарені, двожилні,
Бо до сонця відстань не близька.

То було видовище незнане.
Дід казав:
«Тепер добра не жди.
В небі часто бачив каравани,
Мінарети,
Вперше — поїзди...
Важко на землі,
Мости розбиті.
Тож до неба й здибались путі».
Аж до сонця в променистім ситі
Дві кайми лежало золоті.
І по них ішов звичайний поїзд,
Той, що направлявся у Термез.
Я нагана застромив за пояс
І пішов по шпалах.
Поїзд щез.

V

Я вчився будувать шляхи,
Тесать каміння, деревину,
Кріпити бруса до сохи...
Тепер прибув на Україну
І толом рву мости, шляхи.

Мені з дитинства, як зірки,
Були шибки нічних вагонів.
Тепер я всі оті шибки
Трощу тротилом на шматки
В імлі поліських перегонів.

І навіть радісно мені,
Коли на станції Олевська
Фугасна сила велетенська
Мішає сотні тонн броні
З вокзальним затишком Олевська.

А певне, той старий вокзал,
У хвою вдягнений шовкову,
Не раз мотав льонковий вал
Тривоги дитячих на підкову,
Що всіх замаповала в «зал».

Так, я чекав ту щасну мить,
Коли на Горині чи Пруті
Залізний міст за мить згорить
І поїзд, наче на розпутті,
В уламках колій застремить.
Та я й до нього підійду
По павутинному льоду,
Під хвіст поставлю шашку толу,
І він кістями впаде додолу
Уже на задньому ходу.

Затихне вибух.
Зникне враз
Скажене щастя.
Десь при шпалі
Чи коло вирваної палі
Впаду, бо душу стиснуть жалі
За весь безумством щедрий час.

VI

Дві кайми,
Дві колії стальні,
І на них вагони рудуваті,
Мов літа мої.
А де ж ясні,
Вікнами широкими багаті?
Ось вони пробігли вдалині.
Не догнав:
Надбистрі тепловози.
У рудих,
Де дихають морози
В кожну шпарку,
Звичніше мені.
В них на нарах з друзями просторо,
Є де кинуть каску, автомат.
І руді вперед стукочуть скоро,
Та не всі вертаються назад.

VII

Колія пнеться по шпальтах-ладах,
Грає на дві струни.
Добре, що поїзд не хмарка, не птах,
Він при землі з давнини.

Стуки у стики, мов серця биття,
В шибі мінливий світ.

Хай півстоліття твого життя —
Шлях аж на тисячу літ.

В пройдених верстах твоє тепло,
Щастя, кохання, біль.
Там, де ніколи тебе не було, —
Пустки пісок та сіль.

В пройдених метрах твоя боротьба,
Сльози, і кров, і піт.
Шляхом позначена кожна доба,
Не тисячами літ.

Колія пнеться по шпалах-ладах,
Грає на дві струни.
Добре, що поїзд не хмарка, не птах,
Він при землі з давнини.

Більшого щастя мені не було —
Рух по землі в майбуть,
Далечі вітер гарячий в чоло...
Більшого щастя мені не було —
Путь!
У незвідане путь!

VIII

Сніг змету,
Заб'ю костиль в тужаву,
У важучу шпалу смоляну,
І на край великої держави
Поїзд рушить знов, як на війну.

Буде бій з утомою, зі смертю —
Вийду переможцем — все одно!
Запружинять знову рейки стерті,
Як учвал пружинить стремено.

А у тій державі,
В тому краї,—
Все мое,
Бо то мое життя.
Віхола над білим краєм грає,
Віхола — не хуга забуття.

А дорога...
Ще жива дорога!
Полотно їй кожна днина тче.
Тропік Рака,
Тропік Козерога
Ще вона, либонь, пересіче.

І поверне до Охтирки знову
Під малий засніжений вокзал,
На поріг,
Де зчовгана підкова,
Що гостей заманює у «зал».

І шинкарка з теплими очима
Промайне в ясі дзеркальних
І тоді стодзвоном за плечима
Здалені мій залізний шлях.

НІЖ, ТРАВА І СЛОВО

Трьома китами медицини
стародавні мудреці вважали
ніж, траву і слово.

1

Благословен — хто може краплю болю
З чола горючого в пораненого зняти,
Сто раз благословен — хто на кривавім полі
Підійме словом з гибелі солдата.

2

Ви знаєте, як страшно відступати
На край землі своєї, навіть далі,
Та ще й в обозі ранених. Карпати
Уже були за нами, як скрижалі,
На котрих ми не встигли написати:
«О рідна земле, за горою ти».
В очах запалих гаснули світи,
Оті, що нам відкрила рідна мати.

3

Ми відступали в хаші до Говерли,
З двадцятого століття відступали.
Горіли, вибухали, та не мерли,
Робили з кулеметів самопали.
Бувало в партизанах, ой бувало!
Ставали чудом техніки гвинтівки,
Легендою — бризантність амоналу.
Бризантність — міф, як ти без вибухівки.
Електрика і радіо — забуті.
Безсилі батарейки, мов брикети,
Летять в огонь. Смолисті пні, добуті
З багаття, ми жбурляем, як ракети.

4

Галяви, мов пустельнії такири *,
 Течем назад на дикі узбережжя.
 Не чуть ніде ні пилки, ні сокири.
 Яке безлюддя і яке безмежжя!
 Вертається уміння дрюк сталити,
 Щоб вепра ним стрічати на полянці,
 І танки, наче мамонтів, ловити,
 І салом з них світити у землянці.
 Здається, в нас ніколи не вмирала
 Тисячовічна школа кроманьйонця.
 Ми із корчів могли зробити орала
 І з вірою молитися до сонця,
 До джерела священного могли ми...
 В які б не лізли терни і гльодини,
 Упертими були, крутими, злими,
 Та завжди вірні образу людини.

5

Ми відступали довго в Чернолісся —
 Від Батьківщини ми не відступали.
 І хоч обоз у древньовіччя втисся,
 Ще є у нас гранати і запали.
 Ще є гвинтівки трохи, автоматів,
 До них набоїв — на годину бою.
 Пораненим — ні ліків, ні санбатів,
 Лише дошки, мов труни, під гарбою.
 Хантикають вози по ринвах колій,
 З напруги зуби ломляться у хлопців.
 У їх тілах горять нестерпні болі,
 Яких не знали давні кроманьйонці

* Т а к и р — солончак між барханами.

(Не знали ті, що є бинти на світі,
Що, крім скобла, є ласка пантопона).
Полудрабки, немов звіринця кліті,
І замість ковдри білої — попона.
А на попоні горбляться Карпати
Дощем, суглинням, глицею, галуззям
І болем, що не в силі обірвати
Найкращі друзі — хай нестерпно друзям.
Ні крикнути, ні в господа лайнути
І навіть в прірву кинутись не можна.
Повзе обоз, плаєчками погнутий,
В тривожний день, у ніч свою тривожну,
Здоровий може вихором по полю —
До амбразур у Коломню, в Снятин...

6

Благословен — хто може краплю болю
З чола горючого в пораненого зняти.

7

Він був натхненний лікар і співець.
Ні, не поет і не співак, а саме
Співець. Спинилися під Чорними лісами —
Григорій Ус підносив поставець
З наваром гой-любистковим на денці
І затірку в пом'ятому відерці.
Всміхався, мов хлопчисько, винувато,
А що він міг? Ні ліків, ні харчів.
Із губки товк руду колючу вату.
І дьоготь гнав з березових корчів,
Щоб мухи не засиджували рани.
Черпав, що міг, з народних медницін.
Григорій Ус відкрив біоміцни
У соках молочаю і катрану,

Але про це не знає світ науки,
На відкриття патенту не було.
За нами ліс, поперед нами луки,
Над нами смерті чорне помело.
Так, помело! Кого вже тут косити?
Усі лежать — візьми змети, й кінець.
Григорій Ус щось цідить через сито.
І знов по колу піде поставець.
І знову ніж. Він ним почистить рани.
А далі — смерть?..

8

Ні, далі слово е.
Те слово не біблійне, не з корану —
З народних дум те слово постає.
Почне про Байду розповідь урочу:
— Йому катюга серце вирвав геть,
А він плює султанові у очі
І з посміхом стрічає люту смерть.
Без серця повернувсь на батьківщину,
А мати Україна знов дала
Козацьке серце.— Пташка на ліщину
Присіла й далі думу повела.
За пташкою озвалася трембіта,
І заблищало лезо топірця.
Струмком униз тихенько збігли діти.
У них горнята теплі, мов серця.
Кулешу віддали і — геть потічком.
А дума у відлунках ще жила.
І на вози схилялися смерічки,
І клали руки хлопцям до чола.
Крізь пальці-глиці — смоли чисті, роси
І шепотіння: — Баю, Байди, бай.—
І холодок несли жадані грози,
Й Говерла, як весільний коровай,

Стояла на столі Карпат широких,
І трембітало сто лунких трембіт,
І тисячі гуцулок карооких
З поклоном легенів гукали на обід.
І хлопці засинали в милій думці
Або зітхали: — Ми ж не Байди, ні...—
Григорій Ус був магом в цій науці,
Він далі вів свої живі пісні,
Старі повідував козацькі думи,
Настроєні на партизанський лад.
В них запорожці йшли із Січі в Суми,
А далі на Волинь і до Карпат.
У Чорнім лісі стали ковпаками.
До нас пройшов Сірко понад віками
І враз назвався дідом Ковпаком,
Бо постарішав трохи.

9

За ярком
Почався бій зненацька. Лікар Гриць
Затяг у бір свої вози-палати
І став перед возами між ялиць —
В руках, мов два пістолі,— автомати.
Два автомати сяли вогонь.
Яка-то сила в хлопцеві таїлась!
І раптом сила... де вона й поділась.
Дві цівочки тонесенькі зі скронь.

10

Поранені лишилися живі,
А Гриць поліг, пісні його померли,
Під Чорним лісом, десь коло Говерли
Довгенький горбик є у мураві.
Оце і все.

О ні, не все, не все!
Джерельно вибухає спогадання,
Коли відлунок думу принесе,
Проспівану Григорієм востанне.
Коли натхненного зустріну юнака,
Крізь суету і блискавиці лету
Впізнаю в ньому Усові прикмети —
Лягає на плече моя рука:
— Добридень, Грицю!
— Звуть мене Микола...—
В спорідненості молодість жива.
І заспів Гриця, стерши смертне коло,
Лунає міддю в марші торжества.
Трава, і ніж, і рідномовне слово
Із майбуття мені навстріч ривком...
Встає наш Байда з третім серцем новим,
Він обернувся натхненним юпаком —
Миколою, що йде у світ науки
І думу й жар поезії несе.
Він може взяти два автомати в руки
І стати перед санбатом.
Це усе.

СВІТЛА КАЗКА

Шляхом справедливим підуть герої
Без хитроблукання розуму й серця,
Кинувши погляд лише у грядущє.
Вони одинаками більше не будуть,
Народ їхній рідний їм силу вдихне,
І стіни тісні однієї країни
Їх не замкнуть. Всі народи укупі
Встануть на битву із силами пекла,
І Чорний Сліпець * переможений буде **.

Ян Райніс

Сонцеока Спідола.
Це Райніс
Розшукав її у давнині.
Мучився поет,
Із пекла в рай ніс
Світ горючий гонами борні,
Руки обпікаючи і серце:
— Рідний мій народе,
Це тобі! —
Скаженіла ніч в сліпому герці
З приспаним вулканом на горбі.
— Цитьте, бо прокинеться вогнистий,
Я загину разом з усіма.
Любо, коли тихо та імлісто,—
Мимрила стривожена пільма,—
Хай псалми і дзвони зеленаві,
Що у хмарах з богом угорі...
Схаменіться!
У гарячій лаві
Згинете, мізерні бунтарі!

* Чорний Сліпець (Чорний Лицар) — персонаж драматичної поеми Яна Райніса «Вогонь і ніч».

** Слова Спідоли — головної героїні поеми «Вогонь і ніч».

Світ поетів сипався і гаснув,
Розбивавсь об дзвонів лоби.
— Ти, як Бруно, народивсь завчасно,
По тобі ні слави, ні ганьби...—
Ніч йому уперто дорікала.
Чорний Лицар наступав конем,
Щоб революційна калевала
Не злилась з вулкановим вогнем.

А довкіл імлісто, бездорожно,
Стогонн живих і мертвих душ.
«З богом!» — всі ошукані безбожно
То за панський,
То за царський куш.
— Лихо нам!
Ой лишенько! —
Це луни
З давнини а чи живі слова?
В душу скальда, красного трибуна,
Рветься піч тужлива, як сова.
До нестями тьмяно.
Морок — море,
Смоляний, кривавий океан.
Люд кістками тиснеться у нори,
Колупає сірку, мідь, уран...

Нині — щоб гармати зарядити,
Завтра — термоядерні звести.
Люди-напівбоги, мов кроти,
Вигризають вічні сталактити.
Як імлісто їм і бездорожно
Під законом задля грішних душ,
Де стонадцять «не» —
«Не смій!
«Не можна!»
«Не кохай!»

«Не їж!»
«Не пий!»
«Не руш!»
Є каганчик.
Але що він може —
Крапелька олії та гнота?
— Дай нам світла, боже! —
Не допоможе
Молитов уклінних пустота.
І тоді поет являє чудо:
Спідолу розшукує в імлі.
Чорний Лицар посміхнувся:
— Хай буде!
Безліч їх блукало по землі
Від часів свавільця Прометя.
Але світло не дає добра,
Лиш видніше, як летять Антеї
В прірви, що розкидала Пора.
Як звитяжна сила марно гасне
Лачплесисів *, Гонт і Спартаків,
Блякнуть, гаснуть всі повстанські гасла
В порохняві пройдених віків.

Спідола від сумнівів далека,
Та минувшина така жажна!
Сонцеокій слухати нелегко,
Що пророчить Чорний Сатана,
Звідки у Сліпого стільки влади
Й сила в нім розлючена чия,
Що ніякі Ніли та Євфрати,
Ані Даугави течія,
Ні Дніпрові запорізькі хвилі
У грозі козацьких блискавиць

* Л а ч п л е с и с — персонаж згаданої драматичної поеми Яна Райніса.

Змиць його імлу були не в силі,
Рознести мурованки темниць?
І вона, можливо, надаремне
Вийшла з казки у людське буття.
Та назад в легенду не поверне,
Йй назад немає вороття,
Бо тепер вона —
Жива надія,
Віра в перемогу,
Права мста.
В ній не мрія шниі —
Рух і дія,
Світла негасаюча мета.
Так, вона уже не мерехтіння,
А пекучий племінь боротьби,
Все життя її —
Святе служіння
На шляху народної судьби.
А судьба — вона в полоні очі,
Де іти, куди вести — не зна.
Над її блуканнями регоче
Чорний Лицар — Темний Сатана.
Ось він підіймається із прірви:
— Лачплесис в імлі уже!..
Амінь!
Зник герой, нікто його не вирве
Із моїх пекельних володінь.
У Палаці Світла не засяе
Жодна шибка,
Він у глибині,
Ваш Палац.
Над ним пітьма гасае,
Як гасала вічно в давнині.
Я, старий Сліпець, землі володар,
Вам, раби, велю блукать вночі!
Світ увесь я взяв, як велет бондар,

У міцні залізні обручі.—
Люди чують ці слова злостиві
Вже не рік, не два, а сто віків.
В чорній хаті і на чорній ниві
Не стихає стогін бідаків:
— Лихо нам!
— О, як могло це статись?
— І ключі від світла там, на дні?..

— Пролетарі
усіх країн, єднайтесь! —
Наче плугом вглиб по цілині...
Через морок — іскра, іскра яра,
Ще такої зроду не було.
Лицар Чорний простелився, як хмара.
Та навпроти — кумачу крило...
Не кумач —
То блиск вогненно-ясний.
Спідола несе його з людьми.
І душа співає:
— Не погасне
У болотній цвілині пільми!
Не героя бачу, а героїв,
Не народ — народи!
Цілий світ!
Світ і світло йдуть єдиним строем,
В тім строю увесь трудящий рід.

І вулкан, що за плечима ночі,
Вибухнув!
Глобальний землетрус
Вогняною лавою клекоче,
І планети репаний гарбуз
Колеться.
З глибин встають народи.

Вже не стогін чути —
Волі клич.
І веде їх по шляху свободи
Геній революції —
Ілліч.

Чорний Лицар опустив забрало,
Він тепер уже не реготав.
— З Інтернаціоналом
Здобудем людських прав! —
Спідола заспівувала гучно,
А за нею — хор повсталих серць.
Цар, князі стріляють в неї влучно —
Спідола звитяжно йде на герць.
Розтинали леза-блискавиці
Волохаті тучі всіх віків,
Розсипались темні кам'яниці
На прямій путі більшовиків.

І Палацом Світла звівся Смольний,
Заяснів мільйоном ясних шиб,
А від нього світ новий і вольний —
Вдалину
Ушир,
Увись,
Углиб.
— Це назавжди! —
Людству мовив Ленін.
І свободи зацвіли сонця.
Лачплесис у одязі зеленім
Встав з ім'ям Латиського Стрільця.
Не один —
Їх тисячі стояло,
Світлого Палацу вартових.
В кожного зоря в шоломі сяла,

Спідола палала поміж них.
В Смольному, в Зимовому світилась,
З ними при московському Кремлі
Леніну доземно уклонилась.
День новий стелився по землі.
Спідола — народна Світла Казка —
Усміхалась.
Гинула імла.
Злотом стріл прадавня башта Спаська
Часу лік новий розпочала.

1968—1970

**КОЛИ Б МЕНЕ БІЛЬШЕ
НА СВІТІ БУЛО**

1

Коли б мене більше на світі було
У часі,
У просторі,
В душі...

Щоб я — первосуть і ясне первотло...
Підняв би із променів куте стило
І «Мир»
Написав би на вічному русі.
Не богові дав би те слово —
Матусі!
Коли б мене більше на світі було.

2

Вдихаю мороз,
Видихаю тепло —
Я світ зігриваю собою,
Радію і плачу над тою судьбою,
Яку йому світотворіння дало.
Коли б мене більше на світі було,
Довкола б усе круглорічно цвіло
І мирне крило,
Лебедине крило,
Неначе супутник у небі пливло
З моєю, як сонце, любов'ю,—
Коли б мене більше на світі було.

3

Над книгою людства схиляю чоло,
Скресають, ламаючи далі і строки,
Герої свободи,
Прогресу пророки,

Творці надбджолої вдачі,—
В їх роки
Метал говорив і каміння жило,
І відьма губила старе помело,
У хмарах «священне писання» гнило —
Лиш мислі буяння широке.
Коли б мене більше на світі було,
Підняв би забуті народи,
Їх кроки,
Добра їхніх душ глибочenni потоки,—
Коли б мене більше на світі було.

4

Над книгою людства схиляю чоло —
Скрізь попел пожеж, як замети.
Батий підпалив мое давнє село
І Київ розніс,
Мов його й не було.
І «подвиги» ті оспівали поети,
Несли свої оди на ханські бенкети
За м'ясо, кумис, за рубіни і скло.
Коли б мене більше на світі було...
На жаль, не зметеш пожариння прикмети,
Диханням у сніг не посієш тепло.

5

Княж-Київ тоді поростав кропивою,
Мур-камiнь тужив за душею живою
І попелом плакав на тисячі гiн.
І дзвiн без'язикий,
Розколотий дзвiн
На вітрі дзвенів у безлюдній пустелі,
Тримаючи сволок в проваленій стелі.
З княж-Киева того,
Слов'янка-билина,
Свій посох взяла молода Україна
І долю тривожну.

В вінку тої долі
Вінчалася з віком козацької волі —
Не дуже веселе весілля було.
Коли б мене більше...
Та все вже пройшло.

6

Про город Іван ви чували чи ні —
Великий зело
І багатий зело.
Коли б мене більше на світі було
В той час,
Як посунулись морем вогні,
Я б виніс його
І возив на коні
Усі сім століть при дзвінкім стремені.
Тепер би поставив його на чоло
Моїй Україні в злата житяні —
Коли б мене більше на світі було.

7

Коли б мене більше на світі було
Тоді на Карпатах,
Тоді з ковпаками,
Не толлом...
Закрив би грудьми і руками
Ту прірву, із котрої пеклом несло.
Я сам задушив би
Своїми руками
Фашистське,
Гадюче,
Ядуче кубло,
Коли б мене більше на світі було.

8

Нековані коні в бушованім возі
Везуть по відчаї, по лютій знеможі,

По ранах, по голих містах України
Мене, партизана,— кавалок руїни.
Поліссям везуть — і зненацька міжгір'я —
Міжгір'я, забите снігами і пір'ям,
Як після погрому, жахного погрому.
Хтось каже:
«Це Київ, ми їдем додому».
Зі стін скособочених виснуть патрони
Без лампочок, наче старі мікрофони,—
У них я на всесвіт гукаю:
«Ал-ло!
Ви чуєте біль мій із пекла земного!»
Волаю — аж кров через гіпс на дорогу...
Не чують...
Коли б мене більше було!

9

О сестри мої!
Кожна — ружі стебло,
Яке заламали доріг камнепади,
Доріг у Царгради,
Доріг в Бухенвальди.
Коли б мене більше на світі було,
Я б шаблю стоверстну тоді наголо!..
Як меч правосуддя на вічне зло —
За вас, мої сестри,
За вас, мої лади,
За ваших дітей, що у вас не було.

10

Круті балачки та рідка баланда,
Позаду, обабіч могольська орда,—
Як ми відступали з вогнем під Москву
В розхлюпану толлом купіль снігову.
А як наступали —

Вже й кухоль вина,
І посмішка панночки десь із вікна,
І геть до Берліна стрілою шосе.
Чому ж мені згадка щоразу несе
Круті балачки, та рідку баланду,
І західну дику могольську орду?
Бо кров, нами вилита,— це не вода,
Бо знову на Рейні могольська орда,
Бруниться затоптаних свастик хамло.
Коли б мене більше на світі було,
Щоб голос мій вчули народи:
«Біда!
Бо знову на Рейні могольська орда».

11

Коли б мене більше на світі було
З моєю любов'ю до миру,
Я сів би сьогодні в гаряче сідло —
Мершій у В'єтнам, через гори Паміру,
У Африку чорну, в Америку сіру...
Зідрав би з війни її чортову шкіру —
Коли б мене більше на світі було.

12

Коли б мене більше на світі...
Та ні.
Таких три мільярди на світі.
Невже ж ми скорились тому сатані,
Що жити не може
Без війни, без різни?
Він вигадав луки, ножі крем'яні,
Пізніше —
Тротил і стволи нарізні,
Тепер термоядерні дав сатана.
І що з нами буде —
Вже й сам він не зна..

13

І все ж не загинуть верстат, чересло,
Натхнення Шевченка, Бояна,
Ні чудо-руки золоте ремесло,
Ні зодчого мисль полум'яна.
Коли б мене більше на світі було...
Та й так —
Маю віру титана.
Добро в наших душах сильніше за зло,
І світ —
Це є квітка,
Не рана.

14

Коли б мене більше на світі було —
Я б десь біля сонця поставив табло,
Де б вічно світилася дата одна:
Коли закінчилась
Остання війна.

15

На світі мене буде стільки, як є.
Не завтра при сонці засвітиться дата.
А тому Вітчизна мені подає
Коротку команду
На подвиг солдата —
І в подвигу тому
Спасіння моє.

16

Вдихаю мороз, видихаю тепло.
Несуть лебедине й орлине крило
Мій світ у майбутть —
Нелегка його путь.
Коли б мене більше на світі було!

1969

ПІДКОВИ НА ЩАСТЯ

.

Був мій батько коваль,
Прометеїв нащадок старий,
Не робив запальниць
І не мав ні кресала, ні губки.
Ранком в кузню ішов,
Що звисала на гук-чорторий,
Засипав самосад
До своєї чумацької люльки.

Брав підіска шматок
На ковадло —
І бив молотком
Швидко-швидко і сильно,
Немов з покипілої злості.
І підісок за мить
Визрівав золотим колоском —
В нім родився вогонь,
Не принесений із високості.

Зашкварчить самосад,
Понад виром зав'ється димок.
За жаринками йдуть
Із горнятками, з віхтями люди.
З люльки в горно вогонь —
Під щербатий димар-коминок...
І захекає міх,
Шкіряні напинаючи груди.

Зашариться вугілля
З березових, липових пнів.
Наче з медом бджілки,

Розлетяться баби до хатинок,
Щоб над кожною стріхою
Дим крізь туман засинів,
А у батька за сталь
Розпочнеться жаркий поєдинок.

Тридоймовий спаряд
Він, як змія, кліщами бере
І відкручує голову,
Де детонатора жало,
Потім довгу ту сталь
У гарячому лузі пере
І зливає тротил
Із обрива до виру помалу.

Ця година завжди
Рівнозначна людському життю —
Вбивчу сталь приручить,
Повернуть в хліборобство не просто.
Але вже змій-снаряд,
Хоч вари в нім різдвяну кутю
Чи клепай лемешам
Надтверді гостролезі нарбсти.

Батько знає їй ціну —
Це рурська прославлена сталь,
Хоч послали її
На криваву,
Безславну роботу.
Натомився коваль,
Сів на березі виру коваль.
Хтось у двір заїздить,
Бо риплять хворостяні ворота.
Два діди в сіряках —
Так було одягались на храм.

У голоблях худий,
Але сильний робочий коняга.
— В нас у дрогах
Не хліб,
І не сіль,
І не крам.
Ти письменний, Микито,
Читай.
Від ревкому бомага.

Батько глянув на лист:
— Уклоняюсь вам, сиві посли.
Все, що треба, зроблю,
Саме маю і сталь, і вугілля.
— На чотири підкуй,
Щоб підкови добрячі були.
Вибачай, що раптово
Приїхали ми під неділю.

— По неділях не вперше
При горні стояти мені.
А роботи чимало,
Підків-бо готових не маю.—
Цілу довгу добу
Не було де спочить тишині —
Ні у кузні, ні поруч,
Під мідними кронами гаю.

Молотка передзвін
Та кувалди удари важучі
Розгортали снаряд плескачем
І ділили на крайці.
Виростали шипи у підків,
Відлітали вухналі блискучі,
Так із вечора в ніч,
Так було і в неділю уранці.

Кінь копито покiрно
Давав під стружок і терпуг
І здригав, як вухналі
Вшивали тверду роговицю.
Потім пастись його
Відвели на отавовий луг,
А у кузні ще довго
Місилась і гладилась криця.

Попоїли куліш під чарчину,
Немов на святки.
Помасили утулки,
Напнули ремінні отоси.
Батько виніс підковп,
Загоршуті у рушники.
Кресь одною об кремiнь —
Зроїлися іскри, як осн.

— Отакі це підківки:
Казкові кресала вони.
Передайте і їх із дарунками
Леніну, друзі.
Не спiткнуться ніде
В цих підковах його скакуні:
Ні на бруках твердих,
Ні на мокрім, на глинистiм прузi.

— А підківка оця,—
Батько виніс маленьку, ясну,—
Знадобиться йому
Як добряче козацьке кресало.—
Обнялися без слів,
Путь тривожна у них — крізь війну.
Покотилися дроги,
Над Ворсклою сонце згасало.

То були опішняни,
Селянського краю посла.
В них на возі лежали
Барвисті миски і горнята.
Всю красу своїх душ
У опаленій глині везли.
І везли п'ять підків
Із снаряда важкої гармати.

Батько взяв на коліна
Тоді ще малого мене
Й сам собі шепотів
У сивіючі вуса пухнасті:
— Що на щастя підкови —
То Ленін відразу збагне.
Дай же, боже, йому
Жити довго,
Всім бідним на щастя.

1970

НЕДОМАЛЬОВАНИЙ ПОРТРЕТ

Колись давно я у Ходженті жив —
Це місто нині звуть Лепінабадом.
Дувал *, побитий часом, вітром, градом,
Скарбницю спраглих мандрів сторожив,
А в ній кошму **, завалюну боками,
До гіркоти пропахлу шашликами,
Шурпою ***, пловом, перцем, бурдюками.
І той куток, де я в турботах жив,
Дувал одвічний ревню сторожив.

То був старезний караван-сарай,
Збарханений верблужими горбами,
Саквами вовняними і чубами
Волосяних арканів, де кок-чай ****
Усім приїжджим наповняв піали,
Та не пили, здається, цілували
Живий смарагд смолистими губами.
То був спочинку найсолодший край —
Тисячолітній караван-сарай.

А я там жив. Мої всі вісім АМО *****,
Проклавши у міжгір'ях автотраси,
Мов мамонти, що вмирали з часом,
Ледь рухали суглобами-вузлами.
Я ті вузли стягав, зціляв старі деталі,

* Глиняна стіна, огорожа.
** Повстина.
*** Юшка.
**** Зелений чай.
***** А М О — перший радянський автомобіль
АМО Ф-15.

Отак текли труди його щоденні.
Але в годину справжнього натхнення
Різці і фарби брав старий Рахмет,
Широку дошку, вистругану строго,
Сідав навпроти сонця край порога
І вирізьбляв, і малював портрет.
Був то філософ давній чи поет,
Я не питав, не вгадував імення,
Щоб не ввірвати творчого натхнення.

Струмилась ніжна біла борода,
Чоло високе, вінчане чалмою,
І брови, припорошені зимою,
В очах глибока мудрість, молода
Захопленість і доброта безмежна.
Художник кожну риску обережно
Наводив, закріплював шматочком лою
Або зчищав сталевою скобою.
Казав: — Не те! — і геть ішов бентежно.

Якось, коли вдоволений Рахмет
Всміхався, пензля беручи у пучки,
Я тихо запитав: — Це Рудакі... поет?..—
Художник з лавки підхопився рвучко
І видивився з подивом на мене.
— Пробачте, може... може, Авіценна?..
Не гнівайтесь, коли то є секрет.
— Який секрет? Я Леніна портрет
Створити взявсь,— прошепотів Рахмет.

На нас дивився Ленін зі стіни
В прим'ятій кепці, з бантом у петлиці
(Ішов парад святковий у столиці
Ще в роки громадянської війни).
І посмішка була така жива,
Яка у батька рідного бува,

Коли синів стрічає у світлиці,
Синів-солдатів — днина ж бойова.
Живий Ілліч дивився в наші лица.

Рахмет мій подив зрозумів, звичайно —
В його малюнку все було не так.
На лавку він поставив тацю чайну,
Я розламав пайковий хліб-гליвак.
Була вечєря не свята й не тайна,
Та повна дум величних, не буденних
І почуттів жагучих, незбагненних,
Які в слова не втиснути ніяк.
Рахмет почав було: — Ти ще юнак...

І знову тиша залягла німа.
Казкову стелю залила пітьма.
Її ж красу я бачив і в імлі.
— Ти ще юнак, і двадцяти нема,
А я вже — біля ста на цій землі...
Ти ледве бачиш стелю ув імлі,
А я в минулі й будучі часи
Лечу, беру прикмети, голоси,
Неначе цвіт на віковім гіллі.

Я гірко жив, в пустелях мандрував,
В колючім сні за подушку рукав
Служив мені. Гойдав мене овринг *,
На перевалах примерзав до криг,
Але ніде й на мить не забував
Покликання мого. Спостерігав
І думав: прийде той жаданий час,
Коли людини велич без прикрас
Увічню я. Цей час тепер настав.

* О в р и н г — хворостяна стежка на стрімкій скелі.

Ти кажеш: Ібн Сіна, Рудакі...
А я й шукаю риси отакі
Величні. Скільки стане мочі,
З усіх віків і розум, і красу
Вкладу в уста, в глибокодумні очі,
За ним поставлю сонячну ясу,
Бо він зборов віки людської почі.
Свій образ Леніна я у душі несу
І образ той лишить нащадкам хочу.

Замислився схвильований Рахмет,
Вдихаючи вечірню прохолоду.
— Я знаю, що не схожий мій портрет
На Ілліча, який поміж народу,
Усміхнений, іде в святковий час.
Але, юначе, ти повинен знати,
Що Леніна почав я малювати,
Коли його я картку хоч би раз
Ніде не міг побачити у нас.

Лише імення — та Могутній Дух,
Що люд робочий підійняв до бою
Супроти Влади Зла. Жовтневий рух
Увесь-бо світ збудив. І преді мною
Керманіч того руху постає.
Різець і пензель — в творчому запалі.
Натхненням час наповнюється й далі.
В цім образі — усе життя мое —
На дошці, мов на віковій скрижалі.

Ще був недомальований портрет,
Як я зібрався у далекий лет.
Не знав, що вже прощаюся навік
З митцем великим. Світлий сердолік,
Який подарував мені Рахмет,
Як талісман зі мною і донині.

За тридцять літ вернувся я в Ходжент...
В Ленінабад, в нові будови дивні.
Шукаю дорогий мені портрет.

Знайти його я мушу, конче мушу,
Некінчений, такий, як був тоді,—
Він вріс навек в мою чутливу душу
В тривожні, давні роки молоді.
Нема... Переді мною — новоград!
Можливо, риси отого портрета
Прийняв на себе сам Ленінабад,
Постаючи із древнього Ходжента.
Земний уклін тобі, Ленінабад!

1970

ПО РАНАХ ЗЕМНИХ ІДУ

Повномісячна ніч.
Все довколишнє мов мармурове.
Тільки башти ялин мерехтять темно-сизим гранітом.
Біла мати стоїть —
Білі коси у неї і брови,
І на плечах печаль всеземним білим каменем —
гнітом.

Біла мати мовчить.
Що ті звуки, слова в її долі?
Повномісячна ніч їй вінок срібляний вирізьбляє.
І могила мовчить у лляній із барвінками льолі.
Стогне ліс-дідуган, бо поранене й досі гілля є.
— Мамо, мамо велика, вклоняюся вам до землі я.
Біла мамо, цілую вам білії руки і коси.—
Зорі-лебеді линуть і гаснуть, як люди, як мрії,
Тільки роси не гаснуть..
Хіба ж на могилах роси?..
— Біла мамо, прощайте — світанок уже над землею.
Повну душу візьму я з плечей ваших
Болю, печалі.
Вам видніше, о мамо, бо ви ж — піднебесна лілея,
Що то — ранок чи рана? —
Здригнулися плечі опалі.

І

Ранок на сході, як рана,
На сході війна давно.

В дорогу я вийшов рано —
Ледь забіліло вікно.—

У мандри від болю до болю.
Той біль мене будить завжди.
— Іди,— він волає,— по полю,
По ранах земних іди!
Не дай на людей упасти
Непам'яті
Й згоїти біль,
Щоб легше їм землі красти
І душі молоти, як сіль.
Живі ще фашистські бацили,
І фіурери ще живі,
У котрих глобальні могили
І досі над все в голові.

У сутінках,
У тумані,
Стопам'ятний, я в путі.
Минувшина, що в спогаданні,
І нинішні дні круті
Сплелися у ливу грубу,
Й простори — у ливу теж.
Лягає на спрагли губи
Гірка веремія пожеж.
Лягає не попелом — приском,
І в серці — пекучий біль.

Ось із броньованим писком —
З каністрами автомобіль.
За ним солдатня в «пантерах».
Шоломів сталльні кавуни
Дзвенять по залізних печерах —
Неандертальці вони.
Не ті звірогризи давні,
Не їхні сини крем'яні.
Це — сьогоднішні, останні.

Останні?..
Чи, може, ні?

Влетіли в село Копища,
Поліське живе село.
Оберст надувся, свище —
Слів не було.
Залишком зниклої мови
Чувся єдиний звук:
«Хальт!» —
І зрослися брови —
Вже на підлоб'ї крук.
Крила у крука колючі,
Нижче — не очі — лють.
«Хальт!» —
І розверзлись тучі —
Розтоплене олово лють.
В церкву — громаду разом,
Ледь зачипили врата.
Шланги ригають гасом
Аж до хреста.
«Хальт!» —
Почалося «свято»,
Впав смолоскип у гас.
Дудки ревуть завзято,
Ллється в горлянки шнапс.
Стогін заглушують ревом,
Несамовитим виттям.
Гнівno шумлять дерева,
Вітер плює сміттям.

Церква горіла, як свічка,
Танув сосновий віск
Аж до останньої тички,
Що впала у присковий тріск.
А люди у церкві стояли

Обпалені, як живі.
Живої води з Каяли
Приніс би їм хтось в рукаві!

Іду у полку Ковпаковім,
Стежина веде до Копищ.
У мене фугаси готові,
Прикручені дротом до днищ.
Хтось попередив:
— Танки! —
Фугаси уже в землі,
В засаді стоять тачанки,
Гарматні цівки у гіллі.
«Пантери» і «тигри» п'яні,
П'яні усі кузова;
Повзуть по кущах, по твані,
Лишають в глею рови.
Фугаси ревнули шалено,
У ціль — за снарядом снаряд.
Сталь рудувато-зелену
Лупає тротилу град.
Бій закінчився до ранку.
Знов у путі ковпаки.
Болото німецьким танкам
Примочує драні задки.
Ось і Копища... Боже!..
Де ти, гостинне село?
Тяжко надламана рожа
Впала мені на чоло.
Мабуть, вона єдина
Лишилась напівжива.
Попіл — до ніг наших димно
Та обгоріла трава.
Навіть печей обеліски
Втоптані танками в глей.
В центрі, де чорна берізка,

Згруджена лава людей.
Всі ще стоять, як учора,
Злиті у тіло одне,
Кожен — устами угору:
Може, повітря дихне.
Мама навек притисли
Діток вуглинка малі.

Голови наші звисли,
Очі засліпли в імлі.
— Драстуйте, добрі люди,—
Дівчинка літ десяти.
Ручки худенькі — на груди.
— Чия ти і звідки ти?

— Я із Копищ, я із цього села.
А звать мене Надійка Поліщук.
Наш татко був колгоспним ковалем,
А у війну він став робити міни.
Весною із загоном партизанським
Подався у ліси й не повернувся.
А мама наша, мама там, де всі...
Там і сестричка Оленька маюня,
Два рочки ще не сповнилося їй.
І братик мій Павлушка там у гурті,
П'ять літ йому було б увосени.
Й розумниця Ганнуся семирічна,
Збиралася до школи цього року,
Тепер Ганнуся вже не піде в школу.
Бабуся наша хвора, де усі.
Сама я залишилася, саменька,
Ні рідних, ні хатини, ні села...

Слова ці, мов кулі в груди.
Кожен із месників зблід.

Пожежі, пожежі усюди
Роздмухує людоїд,
Роблячи «зону пустелі,
Випаленої землі».
Від Ворскли до Вісли оселі
В огні, у руїнах, в золі.
Кров крижаніє в жилах:
Купи спідничок, пальт,
Кісок дівочих милих
У склади запхав Бухенвальд.
Урвища, балки — вулкани
З лавою серць в глибині.
Куди не поглянеш — рани,
Рани земні.
Рани, вони безіменні,
Та не позбавлені дат.
Марно десь там на Рейні
«Облагороджений» кат
В брилику та макінтоші
Думає: все в забутті,
Гані, Павлуші, Альоші
До нього не знайдуть путі.
Вони у ріллі, у твані,
По той бік буття, часу.

Не вийде!
В ранковім тумані
У всесвіт мій біль несу.

II

Ранок на сході, як рана,
На сході війна давно.

В дорогу я вийшов рано —
Ледь забіліло вікно.

Прибув до Цариці Сходу,
У Токіо — гам, суєта.
Взуття дерев'яне у сходи,
У площі тісні калата.
На місці розбитого міста —
Отелі, модерні гаї.
В отелях живуть гонористи
Колишні цих міст палії.
Здається, війна забута,
Кипить торговельний бум.
Безнога японка, взута
У ролики,
Кулі «дум-дум»,
Не справжні, легкі, іграшкові,
Розклала при вході в кіно —
Торгує.
Капронно-шовкові
Довкола плащі, кімоно...

Я далі іду.
Нагасакі —
Це атомна рана жахна.
І раптом — два велетні в хакі...
— Якого вам треба рожна
На цій многожальній могилі?
То ж ваша робота чи ні? —
Не чують, всміхаються, «милі».
Над ними димки запашні:
Щоб знали, які сигарети
Америка палить (Дивись!).
Бувалі «зелені берети»
На бенкет веселий зійшлись.
— Свої ми, доволі секретів.
Хильнем на прощання сакé.—
Розмови і справді відверті,

Не часто почувеш таке.
— Ми тут погуляли добряче,
Грошва в нас рікою текла.
А завтра — на землі гарячі,
На справжні гарячі діла.
Солдати моєї роти
Біфштекси жеруть не дарма.
Майстри до такої роботи,
Якої і в пеклі нема.—
«Зелений берет» посміхнувся
І вихилив кухоль sake.—
Я інколи сам їх боюся,
Щоб хтось не вкусив за м'яке.
Учив їх, намучивсь до біса,
Та вим'яв сирицю з душ.
П'яниці вони, гульвіси.
Але, як накину гуж,
Команду подам відповідну
Чи лезом кивну пожовим —
Задушать і маму рідну,
Отця закопають живим.
Із мертвого витягнуть слово.
Артисти у мене вони.
Допитують пречудово,
Катують не гірш сатани.

Від слів тих, здалося, могили
Здригнули на цій землі.
Загострені, наче зубила,
На південь пішли кораблі.
На них саме ті солдати,
Яких густобарвний портрет
Наоспіх зумів змалювати
Бувалий «зелений берет».

В уяві пливу за ними,
На землю спускаюсь за борт,
Обходжу стежками курними
Бронєю окований форт.
Я знову немов на Поліссі —
Довкіл партизанський край.
З димами відлунок донісся:
— О сину, помстись, покарай!..

Минуло ж за чверть століття.
Невже знов Копища?..
Невже...
Палає зелене віття,
Отрута посіви стриже.
Невже я назад вернувся
У часі, на давні путі
І знову побачу Ганнусю,
Обпалених, що у гурті
Стоять, як стояли учора,
Злиті у тіло одне,
Кожен — устами угору:
Може, повітря дихне.
Село на галявці землисте,
Обкрадене, бідне село.
І хмари розідрані свистом —
Там ворона хиже крило.
Воно наближається швидко,
Уже закриває світ.
Упав, придушив садибку
Десятий, либонь, вертолiт.

Солдати — оті, що з неба,—
Хапають малят у дворах.
— Дядю, в огонь не треба!..—
Цей крик, наче жар на вітрах
Біжать матері, бабусі —

Малечу, малечу спасти!..
Та смерть у скаженому русі
І їм потрощила хребти.

Це лейтенанта Келлі
Рота з позначкою «S»
В нужденній приморській оселі
Лютує, мов кодро СС...
Я пізнаю лейтенанта:
Це ж той балакун-густомаз...
У натовп жбурляє гранати,
Виконує свій же наказ.
Потому напалму хуга —
І мов не було села.
О земле, як ти удруге
Це пекло знести могла?
Та це ж не удруге
Й не втрете —
В самому В'єтнамі, либонь,
В покрівельнім очереті
Стотисячний то вогонь!

Ранком прийшли партизани —
Неопалима рать.
Болять їм на тілі рани
І рани землі болять.

— Драстуйте, добрі люди! —
Дівчинка літ десяти.
Ручки худенькі — на груди.
— Чия ти і звідки ти?
— Я із Сонгмі, я із цього села.
А звать мене Во Тхі Лієн.
Наш тато тут раніш був ковалем,
А у війну він став робити міни.
Весною із загоном партизанським

Пішов на південь і не повернувся.
А мама наша, мама там, де всі...
І братик там, маленький любий Као,
Два рочки ще не сповнилось йому.
Й сестричка Ань із ними там у гурті,
П'ять літ минуло б Ань увосени.
І братик Фук, любенький наш розумник,
Збирався він до школи цього року.
Тепер наш Фук уже не піде в школу.
Й бабуся наша хвора, де усі.
Сама я залишилася, саменька,
Ні рідних, ні домівки, ні села...

Слова ці, мов кулі у груди.
І кожен із месників зблід.

Пожежі, пожежі усюди
Роздмухує людоїд,
Роблячи «зону пустелі,
Отруєної землі».
Лягають на дамби, на греблі
Не з рисом — з тротилом кулі.
І рушаються древні споруди —
Труди двадцяти віків.

Це роблять,
Америку,
Люди?
Люди чи згряя вовків?
Нащадки Лінкольна вольні
Чи виводок Гітлера?
Хто ж?
Фугасок вали мегатонні
В «фантоми» впишає «додж».
І все це на муки В'єтнаму —
Країни бамбукових хиж.

Ти спиш, товстобронзова дамо,
Що звешся «Свободою», спиш?
Ти спиш!
А довкола планети,
Кривавий лишаючи слід,
Твоїм смолоскипом «берети»
Підпалюють світ.

Ранок на сході, як рана,
На сході війна давно.

В дорогу я вийшов рано —
Ледь забіліло вікно.
У мандри від болю до болю...
Той біль мене будить завжди.
— Іди,— він говорить,— по полю,
По ранах земних іди.
Не дай на людей упасти
Непам'яті
Й згоїти біль,
Щоб легше їх землі красти
І душі молоти, як сіль.
Від заходу йди до сходу,
На північ, на південь іди,
До всього людського роду...
Із вірою в завтра гряди!

1970

ХОЛОДНА КАЗКА

Сергію Козаку

1

Ой хуртеча!
Мов повісма льону,
Сто вітрів,
Сто вихорів крутило.
Ніч ревла негодою, прокльоном,
Божевільним бомбовим тротилом.
По шляху в Німеччину пекельну
П'яні фрїци гнали полонянок,
Світлокосих, юних волинянок,
Аж на пруську біржу торговельцу,
Де рабїнь обмацують магнати —
Фабриканти, фермери байдужі.
Хуртовина, мов причинна мати,
Голосила:
— Доні мої, ружї!
Не пуцу!
Снігами спеленаю,
Підійму на руки крижанисті.
Краще тут...
Бо у чужинськїм краї
Загризуть вас нелюди-фашисти.

Хуртовина шаленіє з болю:
То голосить,
То гайне у танок.
Лиш вона тепер у чистїм полі,
Де женуть в неволю волинянок.
Тут довкола спалені оселі,
Не заходять в край цей навіть лосі.

Чудом залишилася в пустелі
Лісяна кошара при дорозі.
— Не пробити нам хуртечі хмару,—
Каже старший,—
Треба ночувати.—
І дівчат загнали у кошару,
Вздовж воріт навішали гранати.
Реготали:
— Це замки надійні!
Ще й собаки — люті вовкодави.—
На гнилім,
На витоптанім сіні
Полонянки згрудились у лаву.
Фріци з них зідрали кожущинки
І кубло собі зробили долі.
Шнапс пили,
Жували мерзлу шинку
І у сон валилися поволі.
— Я втікати буду,—
Каже Леся,—
Краще смерть, ніж бути у полоні.
— Леся, Леся, як же ти прорвешся?
Вздовж воріт навішані гранати,
За ворітьми в будці — вовкодави.
— Все одно я буду утікати.
Знаю, де тут месницькі застави.
Добіжу і розкажу в загоні,
До кошари повернуся з ними.
В партизанів сильні, бистрі коні,
Добрі сани, а на них «максими».

А в мого Іванка, у мінера,
І зарядів громових до біса.
Заспіваймо, друженьки, тепера,
Щоб не чутно, як лускоче ліса.

Ой гук, мати, гук,
Де козаки йдуть,
І веселая та доріженька,
Куди вони йдуть.

У острішку житні перевесла
Леся, наче жили, розриває.
Де та втома!
Наче річка скресла
Серце повноводдям заливає.

Отаман іде,
Як орел гуде,
І під білою під березою
Голову кладе.

Леся вже кулі стягла донизу.
Крокви щільно,
Ліса — шпичаками;
Ще й зрадливий тріск сухого хмизу...
Клякнуть руки, зранені сучками...

Отамане наш,
Вже час настає,
Та уже твоє славне товариство
Коней сідлає.

Все ж вона продерлася крізь крокви —
Як же їй хотілося на волю!
Впала з ліси у обійми болю:
Вовкодав не дав ступити й кроку.
Пробудилась варта:
— Що, втікати?..
Ми і так тебе відпустим швидко.
Ні хліва поблизу тут, ні хати...—
Її роздягли ураз її до нитки.

Одвели подалі від кошари:
— Йди на волю!..—
Зникли морди п'яні.
Босі ноги обпікає жаром...

І пропала дівчина в бурані.

Отамане наш,
Вже час настає,
А через твою голівоньку
Хміль проростає.

2

Хуга стихла на четверту днину,
Вийшло сонце світле, та не дуже,
Посріблило обрус-полотнину,
Промінцями розчесало кужіль,
Пишний кужіль вовни снігової,
Що завис на гребені діброви.
Скрізь пустельно —
Ні душі живої.
Тільки біла постать мармурова.
Стан тонюній мавки лісової
День голубить,
Білі перса, ноги.
Тільки очі, наче у живої,
Сині-сині, сповнені тривоги.
«Мабуть, фріци залишили — в хугу —
Викрадену з нашого музею»,—
Партизани думали,
З яруги
Тихо підіймаючись до неї.
«Ну, звичайно,
Це казкова Мавка
З «Лісової пісні» мармурова».

Та чого це в горлі стало давко,
Що несила вимовити й слова.
Чому їм в серцях застуденіло
І на спині крижанці мурашні?
Та вони ж на смерть ходили сміло —
Як один —
Всі месники звитяжні.

А вона стояла край діброви
На широкій чистій полотнині.
Біле тіло,
Білі коси, брови,
Тільки очі сині,
Сині-сині.
Підійшли до неї партизани
І на крок відразу відсахнулись.
Мертві губи ледве ворухнулись:
— Не лякайтесь, рідні волиняни...—
Командир до неї:
— Доню, Леся!..—
Молодий мінер:
— О люба, ласко!..—
Ледве чутно, наче з піднебесся:
— Я не Леся.
Я Холодна Казка.—
Батько їй —
Мерщій кухвайку з вати,
А коханий —
Хустку-вишиванку.
— Не турбуйся, мій хороший тату,
Заховай хустиночку, Іванку.
Не зігріє вже мене одежа,
Не прикрасить рідна вишиванка.
Я тепер живим вам не належу,
Я —
Холодна казка Волинянка.

Коло гаю при оцій дорозі
Щозими стоятиму в хуртечі,
На вітрах,
На стужі,
На морозі,
У сніги закутуючи плечі.
І усім, загорнутим в кожухи,
У підкладки із товстої вати,
Криком я кричатиму на вухо,
Як тепло їм треба шанувати.
Не у хаті,
В подушках лежанок,
А в окопі,
На краю країни,
Щоб на скін не гнали полонянок —
Дочок Білорусі, України.
Хай ніхто не жде від мене ласки,
Посмішки, мрійливої знемоги.
Я є пам'ять,
Я — холодна казка,
Повна хуртовинної тривоги.—
На диби звелись гарячі коні
Та й до шляху круто повернули.
А услід, неначе із безодні,
Пісня крижаницею війнула:

Отамане наш,
Вже час настає,
А через твою голівоньку
Хміль проростає.

3

Ой хуртеча!
Мов повісма льону,
Сто вітрів,

Сто вихорів крутило.
Ніч ревла негодою, прокльоном,
Хоч Волинь уже ворожим тилом
Не була.
Нова, пряма бетонка,
Котрої не лапали фугаси,
Шанувала нашу п'ятитонку.
Підставляла монолітну трасу
Під колеса мерзлі.
Але хуга —
Подруга сліпого бездоріжжя —
З гребенів заметів у яруги
Кидала машину.
Як на дріжджах
Виростали ожереди білі,
В них ламались фар двогострі леза.
І тоді у скло автомобіля
Билися казкові «самокреси».
І водій Павлуша чортихався:
— Чорт поніс нас у лиху годину! —
Раптом п'ятитонка затяглася
У замети,
Наче в домовину.
Силою страшною вітровою
Відчахнуло двері у кабіни.
Над хисткою сніжною горою,
Мов у шторм з розбурханої піни,
Видиво постало край діброви
На широкій чистій полотнині.
Біле тіло,
Білі коси, брови,
Тільки очі сині,
Сині-сині.

— Слухайте, замотані в кожухи,
У підкладки із товстої вати,—

Вчулося крізь шум хуртечі глухо,—
Як тепло вам треба шанувати.
Не у хаті,
В подушках лежанок,
А в окопі,
На краю країни,
Щоб на скін не гнали полонянок —
Дочок Білорусі, України.—
І замовкла.
Тільки хуга з болю
В ніч несла відлунки скрижанілі,
Розсівала по заметах долі
Жаль-слова, навіки посивілі:

Отамане наш,
Вже час настає,
А через твою голівоньку
Хміль проростає.

1970

МАТИ ІДЕ!

I

— Мати іде! —
Всі діти...
Чуеш, Великий Світе,
Як вони криком — в пороги,
Повні надії й тривоги:
— Мати іде! Наша мати!..—
І вириваються з хати
Сотні мільйонів плачів,
Сотні мільйонів щастя:
— Мамо!
Суниць! Калачів! —
Мати усе їм віддасть:
Білий калач і суницю,
Мову — казкову жар-птицю,
Пісню,
Крилате кохання —
Сповнене щастя й страждання.
Дасть вона землю рідну,
Землю зовсім не срібну
І не блискучо-злотну,
Просто — жарку й холодну,
З явором коло озерця,—
Ту, що Вітчизною зветься.

II

Жінка іде по дорозі,
Жінка іде по тривозі,
Жінка іде в хуртовину,
Думає:
Може, загину...
Як їй хотілося вмерти —
Серце в могилі заперти!
Як їй хотілося жити —

Серцем чужим дорожити.
Ні, не чужим — коханим,
Тим, що уже під курганом.
А на кургані полинь,
А за курганом Волинь,
А на Волині загони,
Сталлю розкраяні гони.
Жінка іде по дорозі,
Жінка іде по морозі,
Жінка іде в хуртовину.
Жінка чекає дитину.
В серце їй тиснеться, пнеться
Вічність загиблого серця.
Скоро та Вічність заплаче,
Скоро вона засміється.
Ніч на дорозі незряча
Через хуртечу дереться.

Жінка іде по дорозі,
Жінка іде в знеможі,
Жінка іде крізь полони.
Плаче мале, голодне.
Жінка під сховом байрачим
Тільки й живе тим плачем,
Тільки й живе тим писком,
Що в душу — гарячим приском,
Що подихом рідним, любим —
На приморожені губи.

Жінка іде по дорозі,
Смерть їй до ніг — з бомбовозів,
Із мінометів уперто.
Жінка не може стати,
Жінка не може вмерти
Тим, що вона вже Мати.
Мати — її величність!
В неї в пелющі — Вічність.

III

Мати іде по дорозі,
Мати іде в перемозі
Рідного їй народу.
Вишень пелюстки — на воду.
Вишень пелюстки — на губи
Синові —
Трепетно, люблю.
Вперше й навік незабутньо:
— Мамо! — квилить майбутнє.
— Мамо-о-о! — удалеч, ушир...

Мати заходить у мир,
Буде ним дихати, жити,
Буде той мир боронити
Мати — її величність.
В неї в обіймах Вічність,
Злита із мук і щастя.
Мати усе їй дасть:
Білий калач і суницю,
Мови казкову жар-птицю,
Пісню,
Крилате кохання —
Вічне і юне страждання,
Дасть вона землю рідну,
Землю зовсім не срібну
І не блискучо-злотну,
Просто — жарку й холодну,
З явором коло озерця,
Ту, що Вітчизною зветься.
Дасть і навчить шанувати
Все, що зуміла дати
Мати.

Пісня — то смуток?
 Буває і смуток.
 Пісня — то радість?
 Окрилена радість!
 Пісня — листа фронтового трикутник,
 Дорожчий життя —
 Отака його вартість.
 А може, ще й вища!
 Це пісні відомо,
 Якій довіряють усі таємниці.
 Вони вилітають відлунками з дому
 В далекі гніздів'я, як в вирії птиці.
 Бо, може, в відлунку тім:
 «Люленьки-люлі...» —
 Почується вперше йому, дорогому,
 Відхилить націлені ворогом кулі,
 Заглушить злий регіт фугасного грому.

Пісня — кохання?
 То пісня безмежна —
 І перша весняна,
 Й остання осіння.

Й тоді, як обляже самотність бентежна, —
 Прийде до тебе не сірою тінню,
 А в вишитій красно святковій сукенці
 І голосом пісні докине:
 «Мій любий!»
 Жагучу надію розбудить у серці,
 Зволожить джерельною висушли губи,
 Тонкими пелюстками рідної ружі,
 Що з першим коханням цвіла коло хати,
 Розві залежані тижні байдужі
 І знову навчить твою душу літати.

Пісня — робота?
І хлібна й залізна,
В напруженім ритмі.
Поема і повість.
Вона повсякденна
відрана допізна.

У ній наша сила,
І слава,
І совість.

Пісня — то Жовтня знамено крилате,
Пісня — судьба наша давня й новітня.
Пісня — це мати,
Пісня — це мати,
І в смутку,
і в радості мати — це пісня.

III

Стоїть на дніпровім причалі,
Неначе вербичка тонка,
У темній хустині,
В печалі:
Убито її козака.
Лежить він під хмарами пилу
В чужій чужині.
— Журавлі!
Візьміть же йому на могилу
Із рутою грудку землі.
— Нам тяжко у пору запізно, —
Почулось невтішне, —
Курли...
— Візьміть, мої сиві, хоч пісню. —
І пісня тяжка, та взяли.
Із нею вертались додому,
Одвічну долаючи даль.

Тому нам до болю знайома
Прадавня дівоча печаль.

Стоїть на дніпровім причалі
В солдатській шинелі, струнка,
У димній Каховці,
В одчаї
Рятує свого юнака.
Опали відлоги шолома,
Там кров запеклась на сукні.
А де їхній полк?
Невідомо.
Довкола заграви жажні.
До пісні прислухалась:
«Наша!»
І знов бинтувала, несла
Його аж на хвилі Сивáша,
Худенька, тонюня, мала.
Жила вона потім у згадці
Як пісня,
 як юнь наших літ,
Як лет на підбитій тачанці
В новий завойований світ.

Стоїть на дніпровім причалі,
Зсипає у баржі зерно.
— Це все твоє придане, Галю? —
Галина сміється:
— Воно! —
Відчалують скрині залізні,
Несе їх Дніпро в Білорусь.
За ними відлуночок пісні:
— Чекай, незабаром вернусь!
Стрічай в партизанськiм Поліссі,
У атомнім нині краю. —
Відлунок од сонця піднісся,

Щоб квіткою впасти в маю.
Конвалія скресне весіння,
Засяють в росі нагідки.
А луни пісенне насіння
Посіють в прийдешні віки.
Й тоді на дніпровім причалі
Між русих чубів комиша
Майбутня стоятиме Галя —
Безсмертної пісні душа.

IV

Як прокинешся вранці-рано,
Не буди піснями кохану,
Не буди ні словом, ні рухом,
А послухай душею, не вухом,
Сам почувеш у неї край серця,
Як до тебе ніжками пнеться
Те, що третім серцем стукоче,
Що тобі безсмертя пророчить.
І невдовзі, одного ранку,
Заспіваш над ним колисанку.

1971—1975

СОЛДАТСЬКИЙ СКАРБ

Глибокий тил.
За Прутом на Карпатах
В оточення потрапив мій загін.
Стопасма куль трасуючих, мов грати,
Міжгір'я перетнули.
Той заслін
Мечем важучим обрубав стежини,
Які вели у табір Ковпака.

Завал зробили,
Дві останні міни
Поставили ми з тилу.
Хоч така
Хай буде в нас опора між корчами.
Попереду ж —
Вогнем кипіло все.
Ревіло,
лютувало тягачами
За пралісом Делятинське шосе.
Одні рятунок,
Що густі смереки
«Пантерам», «тиграм» заступили путь.
Лишали гнізда хутірські лелеки,
Піднявшись над пекельну каламуть.
Гуцулів ще раніше табунами
Із гір погнали в стойбища тісні.
Тепер лише фашисти перед нами,
Розлючені,
Сидять в своїй броні.
А лютувать було чого:
На Пруті
Ми вчора висадили у повітря міст.

Їх випікав огонь,
І знов пече тротилом, сталлю густо,
Шукаючи живі наші тіла.
В бінокль погляну:
Каски, мов капуста,
У бур'яні, де просіка лягла.
Чекають.
Так могильники голодні
Зліталися на мури кріпосні,
Коли пра-Київ в димовій безодні
Доконував свої останні дні.

Наказую окопуватись глибше.
Ждемо підмоги: мо', пришло Ковпак.
Понад міжгір'я хрест зловісний пише,
Мов хижий крук, розвідувач-літак.
Той сірий хрест все нижче,
Нижче,
Нижче...
Немов під ним і справді вже труна.
Пілота видко.
Він в два пальці свище,
Він знахабнів —
Про нашу скруту зна.
Із-під крила —
Листівок жовта згряя,
Мов листопаду рання каламуть.
«Здавайтеся!
Вас фюрер не скарає,
А коли ні —
Усім вам смерть!
Капут!»
А хлопці ринь копають,
Корінцями
Прошиту, наче дратвою — пітник.
Снаряди, міни рвуться між зубцями

Щитів скелястих,
Трощать чагарник.
Згасає день.
Між віттям сонця рана
Останнім боєм ледве багрянить.
Ми рятівного ждем з імлі тарана
Від Ковпака.
Мов павутини нить,
Надія рветься,
Знову напливає.
І шепотить п'їтьма:
«Вогню!..
Вогню!..»
Загін в холодній прїрві умирає,
Упершись в скелі, в небо і в броню.
Броня реве,
Повзе прожекторами,
Ракетами засліплює щомить.
І чутно нам, що десь попід горами
Земля гуде,
Під кроками двигтить,
То, мабуть, Ковпакові батальйони
Ідуть до нас.
Чи їм вже не до нас?..

Світання краєм срібної корони
Про день віщує,
Про кривавий час.
По черзі хлопці п'ють джерельну воду
І знову риють вперто, мов кроти,
Щоб розігнать дошкульну прохолоду,
А може, смерть трудом перемогти.
І раптом з ями:
— Тут якісь корзинки..
Чи чортзна-що — ніяк не розберу... —
Зідрав я лісу —

Гвардійського polegлого полка.
Вони стіною стали у міжгір'ї.
Забutih предків тіні ожили —
Зруділі чоботи,
Товсті шинелі сірі,
І трилінійок зведені стволи.
Ми підхопились, щоб за ними стати,
За їхньою позицією вряд.
Спішили про патрони запитати...
Літак з'явився.
Вибухнув снаряд.
Тоді почувся голос офіцера:
— Патрони гожі!
З богом в бій!
Вогонь! —
Станкач затрясся.
Крук розсіяв пера
І головешкою — за Прут, на оболонь...
Атака загула каменепадом.
Пробиті грати смертоносних трас.
Плече в плече ступали предки рядом,
Своєю мужністю окрилюючи нас.

Ми вийшли з бою із беззапасом.
І знову бій.
На табір Ковпака
Повзла піхота,
В небі круки-аси...
Під гору Діл стягав іздалека
Свої резерви оберст заповзятий:
Він похвалявсь, що знищить партизан.
І раптом наш загін —
Йому на п'яти,
Неначе до потилиці наган.
А в нас від скарбу немалі достатки,
Заховані на денці речмішків.

І впали трупом хвалені вояки
Під стрічними вогнями ковпаків.

Лушав хмизок в жаданому багатті,
Я засинав у таборі вночі.
Привиділось, що скрізь при нас на варті
Стоять в старих шинелях вусачі.
Стоять, пильнують із прадавніх шанців,
Зборовши болі давніх смертних ран.
Боронять нас,
Як юних новобранців
В тяжкім бою боронить ветеран,
Приймаючи прямиий вогонь на себе
Чи люте вістря вражого клинка.
Хоча в ту ніч
Вкривало тихе небо
На Діл-горі загони Ковпака.

У головах лежала в мене цинка
Зі скарбу,
Що дорожчий за життя.
Почувся голос тихий:
— Синку, синку,
Нехай тобі щасливе майбуття
І славен правий мир на довгі роки. —
Можливо, це вже чув я уві сні.
Та тіні предків,
Їх безгучні кроки
Священну вдячність збуджують в мені
Й тепер —
За многоліття по війні.

1972—1974

КРАСНА РАДА

I

— Лише в часи нагальної потреби, —
Це дід мені, було, розповіда, —
Виносили столи під тихі верби,
А на столах — лиш хлібець та вода.
І сходилися люди наймудріші
На Красну Раду, щоб добро вершить.
Слова текли поважно в щирій тиші,
Аби не обірвати правди нить.
Бо те, на чому стала Красна Рада, —
Святий закон для кожного в селі.
Панів туди не кликала громада,
Мав слово той, у кого мозолі.
Пани ті ради «Чорними» прозвали:
Бо ми — чорнозем, взутий в постолі.
Пани вельможні слова тут не мали,
Та й що від них чекати, крім хули?
Мав голос той, у кого чиста совість,
Хто носить в серці ближнього біду. —
Я нині цю невигадану повість
Про Красну Раду далі поведу.

II

Тяжка весна у двадцять другім році,
Пилюкою півсвіту занесло.
І будяки посохли на толоці.
На хліб давно надії не було.
Тоді зійшлись на раду комуністи —
Іх тільки трое в нашому селі.

— Помре народ, коли не буде їсти...
Радвлада вмре...—
І тиша при столі.
Мій дід казав, що треба хліб та воду,
А тут нема ні хліба, ні води.
І чути голос із глибин народу:
— Ти — комуніст, вирішуй і веди!
Тобі було довірено немало:
І долю нашу, мир наш і війну! —
Вже скатертина із товстого валу
Прогіркла від думок та тютюну.
Тоді повільно, наче тяжко хворий,
Щоб висловить наболене своє,
В кінці стола підвівся Зуб Григорій:
— Говорите — безвихідь?
Вихід є!
Садить картоплю будемо громадно,
Розриємо куркульські тайники.
Коли цього не виконаєм владно,
Які ж тоді із нас більшовики! —
Росла картопля в радості і горі,
Із відер тамували ґрунту жар.
В картоплі був убитий Зуб Григорій,
Сільського осередку секретар.

III

Пригадую, у тридцять другім році
Із-за кордону вдерлись басмачі
В долину Вахша,
Кожен мав при боці
Вінчестер,
А у нас — ну хоч кричи...
Наганів три десятки і гвинтівки...
Їх рівно десять.
З чим приймати бій?

Зв'язку немає — Вахш на всі загривки
Шугу мотає по землі рябій.
Ще можна по паромному канату...
Нелегко, але можна утекти.
Зібрались комуністи, як солдати,
Чи, може, як приречені брати.
Бо саме комуністам люті муки
І в горло — ніж, пропахлий шашликом.
Та жах не в тім.
Он степ здіймає руки,
Укритий пилом, наче сіряком.
І тридцять екскаваторів, мов коні,
Нам шкірять зуби з кожного ковша:
— Не кидайте, мов шакап, в пустім загоні,
Бо пожере вогонь, заповонить іржа! —
Кричали недокопані арики:
— Не кидайте, бо вітер замете!
— Не кидайте!..
О, скільки болю-крику!
І все нам дороге, усе святе.
Була недовга рада.
Амоналом
Пляшки набили, дзбани, казанки
І рушили на ворога помалу,
Приклавши до бікфордів сірники.
Закашляля гранати півлітровок,
Загримали фугаси казанків,
І на диби — три сотні чистокровок,
Вухналі розкидаючи з підків.
Герої ми були чи не герої —
Спитайте в скромних мовчазливих душ.
Але й гора камінною горою
Тоді за нас стояла —
І не руш!
Поперед нею ми між тугаями
Із бомбами страшними угорі.

Із вірою, що зашумлять гаями,
Политі кров'ю вахшські пустирі.
І зашуміли лози винограду,
На сотні гін — бавовни заметіль.
Як доведеться знову скликать раду,
То є вода в долині, хліб і сіль.

IV

Карпати.
Сорок третій.
Ковпаківці
Трійним кільцем оточені.
Біда!
Лиш ми та скелі на двогорбій Щівці,
В міжгір'ях сталь текуча, як вода.
А спрага — вже не в горлі перешерхло ---
У жилах,
У замученій душі.
На перевалах підіймають жерла
Вгодовані німецькі гармаші.
Поглянув Руднев Ковпакові в очі,
Той зрозумів:
— Семене, починай.
На раду комуністів, щоб до почі! —
А сонце вже пливло за небокрай,
І ранилось об гострі верховини,
І кров струмила сонячна, густа.
Зібралися, не гаючи й хвилини.
І занімала всенька висота.
Промови комуністів, ніби черги
Із ППШ — короткі і прямі.
А ніч вкривала гори краєм дерги
У сизій сутінковій бахромі.
— Впадемо, друзі, прямо на Делятин,
Де всі штаби дивізій та полків

І всі резерви.
Я запевнить ладен,
Що там найменш чекають ковпаків —
Бо ж тисячі...
Отак іти нам треба.—
І комісар підняв слизький валун,
Підняв якмога вище, аж до неба,
Та в прірву...
І реве стонадцять лун.
Летючий камінь — камінь вибиває,
А ті — каміння інше,
І внизу
Смереками повиті короваї
Зсуваються, мов скелі у грозу.
— У авангарді комуністи будуть
Зі мною разом.
Загримів обвал.
Резерви приспані, ніхто їх не розбудить.
Через Делятин пролітає шквал.
В Заріччя вийшли на вогняних вежах,
У перемогу,
В мир.
В космічний чар.
В Заріччя увірвався серед перших
Із юним сином Руднев, комісар.

У

Квартира Ілліча в Кремлі.
Світ слави.
Який він скромний — слави справжній світ!
Вузенький вхід, стільці звичайні, лави,
Ляна доріжка — їй чимало літ.
А далі — кабінет, маленька зала,
На картах наші землі, не чужі.
Старенькі цейси, крісло з краснотала,

У вікнах чисте скло — не вітражі.
Сюди Ілліч народних комісарів
На раду кликав у нагальний час.
А час щодня нагальний — від пожарів,
Які в борні нам ніс ворожий клас.
Гуртом заходять люди наймудріші
На Красну Раду, щоб добро вершить.
Слова, неначе іскри в щедрій тиші,
Доточують святої правди нить.
Бо там, де Ленін,— правда, тільки правда
І вихід з рабства в щасне майбуття.
Вслухаюсь:
Почалася Красна Рада,
Вона ітима до кінця життя.

1975

СТАНЦІЯ МАМИНА

*Світлій пам'яті
моєї матері Марфи*

I

Станція Мамина,
Ким ти уславлена?
Хто тобі дав найрідніше ім'я?
Хати попалені,
Печі завалені,
Всюди криваві сліди палія.
В сквері заламанім
З білого каменю
Постать жіноча висока, сумна
В нашу теплушку
Гукає: «Павлушко!»
Тяжко, безгучно — вона ж кам'яна.
Та кожен вчуває:
То мати гукає.
Негадана стріча цвіте на душі.
Тут все переможці —
Дівчата і хлопці:
Медсестри, танкісти, стрільці, гармаші.
Всі їдуть додому.
До Ворскли, до Дону,
Нараз у Поліссі ця стріча. Звідкіль?
Пішли ешелони.
«Іване, Антоне!» —
Живою луною з гаїв та із піль.
Станція Мамина,
Ким ти уславлена,
Хто тобі дав найрідніше ім'я?
В білому камені
Губи обпалені
Ледь ворухнулись: «Тривога моя».

II

Кур'єрські поїзди не зупинялись
На тій маленькій станції. У вікна
Швидких вагонів кидався вокзальчик
Червоною цегляною стіною
І гостроверхим гонтовим дашком
З орлом дводзьобим у трикутті ганку.
Ще кілька хат з острішками гнилими
У крейдяній, крикливій білизні:
Бо чим же ще прикрити чорні злидні?
Кур'єрські поїзди не зупинялись
На безіменній станції поліській.
Вони, немов комети, пролітали
З разком холодних вікон кришталевих.
За вікнами безжурно сон блукав
І шовках піжам, в зеленім оксамиті,
А більш за все — у п'яних аксельбантах,
В погонах сірих, срібних, золотих,
Бо почалась тоді війна всесвітня.
І поглядав той ситий панський сон
На білий світ за бемським склом,
Але нічого в нім не примічав:
Ні хат під кривлями замшілими, гнилими,
Ані вокзальчика під вимашеним гонтом,
З перончиком вузьким цементовим,
На котрім у печалі сива мати
В спідниці білій, в білім полушалку
Ногами босими вросла у цемент.

III

Похмурі, масні паровози
Кашляють тяжко і жарко.
Від кашлю отого сльози —
Росинками на полушалку.

Сльози в очах семафора,
В зеленім дрижать, в червонім.
Берізка стоїть сірокора
Одна при вузенькім пероні.
Перончик такий щербатий,
Не ремонтований звіку.
Щербини ті боса мати
Лічить, а їх без ліку.
Вчетверте вона їх лічить:
В солдати — четвертого сина...
Сльоза напливає на вічі —
Він же ще зовсім дитина.
Вагони, мов довгі труни,
Куті залізом іржавим.
«Мамо!» — і тільки луни
Десь попід гаєм вільшаним.
В ніч поповзли теплушки
За паровозом димно.
«Павле, мій сину Павлушко,
Чом же тебе не видно?»
Колія ледь біліє,
Де шпал безконечна драбина.
Чотири було надії,
Нині — чотири щербини.
Перончик такий щербатий,
Не ремонтований звіку.
Щербини ті боса мати
Лічить, а їх без ліку.
Наступить на злам цементу —
Біль пропікає скроні.
Павле, Павлушо, де ти?
Він у далекім вагоні.
Він у фельдфебеля в лапах,
Що слово — тяжка образа:
«Я покажу вам драпать!
Без кулі уб'ю відразу.

Що розпустили соплі,
Слуги царя й цариці?!
Може, сальця, картоплі?» —
Та кулаком по пиці.
Вигнув метрові плечі
Павлик і сплюнув зуби:
«Ми не збирались до втечі,
Сала такого не любим».
Гупнув кулак, як молот.
Фельдфебелю вклякли ноги,
Кинуло в жар і холод,
В холод, який надовго.
У лісі, край Чорного Виру,
Став ешелон зненацька,
Обдерла Павлові шкіру
Плїть дротяна козацька.
Штурхнули: «Іди додому».
Три кулі по сліду прямо.
Над лісом гучніше грому
Довкіл простогнало: «Мамо!»

IV

Верталась додому пізно,
Звернула на Прип'ять з дороги.
Пливла за водою залізна,
Залізна її тривога.
Залізна, але не тоне,
Камінна, пливе без весельця.
«Іване, Андрію, Антоше,
Павлушо!» — і руку до серця.
Упала в холодні трави
Під небо низьке, кошлате.
Постало в очах криваве
Обличчя, чие — не знати.
Потім почувся голос,

Жінка здолала болі,
Звелась, паче житній колос,
Що на обніжку в полі.
«Мамо!» —
«Та це ж Павлуша...
Кличе найменший, боже!»
Дорога — загусла калюжа,
Старенька іти не може.
«Мабуть, війна скінчилась,
Прибігли назад вагони».
Сміялась, тужила, хрестилась.
А серце чомусь холоне.
Ось і перон шербатий,
Хапучий, немов точило.
Не лічить шербинок мати,
Усі вже давно злічила.
«Вчулось, не кликав Павлик».
Згнули геть новобранці,
Лиш інвалід-солдатик
Тут на нозі-дерев'янці.
Зойкнула, впала мати,
Солдат нахиливсь до неї —
Прохала її поховати
При семафорній реї,
Там, у кінці перону,
Де з фронту синів чекала.

У

Саме у час похорону
Вийшов Іван з вокзалу.
Його до війни забрали
В каторгу чи в солдати.
Люди труну обступали.
Глянув — то ж рідна мати.
Поцілував їй руки,

Як у дитинстві було ще.
Сурми печальні звуки,
Прапор червоний полоще.
Потім: «Ви жертвою впали».
Прапор схилився до травиці.
А у вінку з красноталу
Вічнозелена ялиця.
«Що вам сказала мати?» —
Син у людей питає.
«Воліла усіх зустрічати,
Хто із війни повертає».
Горбик підвівсь край перону,
Коло малої берізки.
Мимо, обіч ешелони —
Наші, червоноармійські.
«Хреста їй не треба, люди.
Дякую вам за турботу.
Ставити пам'ятник буду,—
Мовив Іван,— за роботу!»
«Поможемо!» — чути з народу.
Іскряться гострі зубила.
І висікається врода
Мамина, ніжна, мила.
«Рідна моя, сивоброва,
Будете всіх зустрічати».
І піднялась мармурова
Біля перону мати.

VI

Мати стоїть при вокзалі
Третій десяток років.
Ідуть на схід шпиталі,
Бранки худі кароокі.
Хлопчики зовсім юні,
Вирвані нами з полону,

Ідуть в Полтаву, до Груні —
Зорями очі з вагону.
На Маминій станції встануть
Ноги слабкі розім'яти.
Спалахом вибухне пам'ять:
«Мати! Це ж наша мати!»
Пом'якшає і потепліє
Біла камінна правиця,
Торкнеться хлоп'ячої вії,
Щастя в очах заіскриться.
На захід ідуть ешелони.
Вишнями квітне весна.
Лишає останні кордони
Вперта, захланна війна.
І на початку травня
Звівсь над Берліном кумач.
Рушає на поле ранне
Антон Поліщук — сівач,
З Праги — Андрій лісничий,
З Софії — Іван генерал.
Дзвін відбиває двічі,
Знову, — стомився метал.
Ні, він видзвонює радо
Ранком, вночі і вдень.
Іде визвольна армада
Під гук переможних пісень.
Лавою йдуть ешелони
На Київ, Москву, у Сибір.
Вікнами щасні вагони
Сіють жаданий мир.
Три брати зійшли в Поліссі
В день свят перемоги й весни.
Голос земний пронісся:
«Дяка вам, славні сини!»

VII

Не зупиняються кур'єрські поїзди
На цій маленькій станції. У вікна
Швидких вагонів кинеться вокзал
Червоною стіною, дахом гострим
З нової оцинкованої бляхи,
За ним — бруківка, плетиво штахет,
Будинки білі в білих вишниках
Зливаються в травневім шумовинні,
Що б'ються у замшілі береги
Дубових пралісів і сокових беріз.
Ще загляне у вікно і в душу
Висока жінка в білім полушалку,
В спідниці білій, довгій — до землі.
Погляне так, неначе впізнає
Близького, найріднішого. Тривожно
Стає від того погляду в душі.
Тоді відразу пригадаєш матір,
Яка тебе чекала, виглядала,
Та так і не діждалася з війни,
Упала навесні у сон-траву.
А поїзд у зеленому тунелі
Летить, мов зачарований красою,
Сп'янілий від медів густих дупляних
І хмелю дикого в рожевих пелюстках.
Обабіч сосон мідні окоренки
Підтримують смарагдове склепіння
З перлинами живиці та роси.
А ти в отій казковій глушині
Шукаєш поглядом високу постать:
Чого б їй не з'явитися удруге?
Не стрінеш, залишилася вона
Коло вокзалу з гострим дахом срібним,
В нев'янучім вишневім шумовинні,
Де не спиняються кур'єрські поїзди.

Коли вже хочеш знов її зустріти,
Вертай назад через тунель зелений
Або заглянь в свою бентежну душу
І там побачиш рідну постать білу —
Вона в тобі, з тобою назавжди.

1975

ІЗ РУК — У РУКИ

І

Він вітер зупиняв, коли ручища
Розкрилював, щоб вітер з бур'янища
Не навівав йому у кашу пуху.

Такий був прадід мій.

У капелюху

Пуд з гаком солі натоптати міг.

То звичай давній:

Щоб на свій поріг

Чумак приніс бодай шапчину солі,

Якщо усе розтринькав десь на волі.

Та прадід мій не швендяв по шинках.

Він був такий, що й мажу на руках

З болота виважить — аби усе продати,

А гроші в потайницю заховати.

Лиш копійки лишав на прожиття.

Казали — грішник він без каяття,

Бо й п'ятака на церкву не лишає.

Й шинкар плювавсь, бо як у Крим рушає —

До нього не заверне й на півдня,

Коли на борг в шинку іде гульня,

Щоб восени вернуть «п'ятериком».

Він ждав свою ватагу за ярком

По два, по три або й чотири дні,

Аж доки з'їдуться сивушники хмільні.

Варив куліш артільний з часником.

На кожного замахувавсь кийком,

Але не бив.

— Щоб це було востаннє! —
Хоч добре знав — од повних маж тарані
Уосени лишиться шапка солі,
Вози та ярма і воли в столоді.
Велось так звіку — так тому вже й быть.
І починав ладнатися у путь.
Перевіряв війя, колеса, мажі —
Чи є усе, що треба, у поклажі:
Пшоно, олія, у корзинах раки,
Налигачі та гальмові ломаки,
А в передку — сокира замашна,
Бо у степах — злодійська сарана.

Було це все у сивій давнині.
Як по степах тяглись шляхи курні,
Коли в Керчі тараню, а в Сиваші
Чумацтво сіль вантажило на мажі...
І йшли ті українські каравани
Крізь чорні бурі і сліпі тумани
З весни аж до грудневої пори.
В липкому глеї сунулись в яри
Важкі вози.
Іх витягали разом
По вісім пар волів —
Коліньми в глину, плазом...
Була у прадіда сорочка, в дьогті прана, —
На випадок чуми.
А ще були:
За чересом ріжок від ятагана,
Важкий пістоль — в два спарені стволи.
На ремінці — кисет із пузира,
Що сирості й води не пропускає,
У нім — тютюн, люльчина з янтаря,
Яка у турків заздрість викликає.

І найголовніше — черес шкіряний,
Широкий, в три долоні, з гапликами,
У нім підбій грубезний юхтяний,
Прошитий волосяними шнурками.

Ніколи з себе не скидав чумак
Той черес.
Він казав: — Моя фортеця!
Кинджал чи куля, навіть гострий гак
До живота крізь нього не проб'ється.

Сталеві плахи майстер із Ромен
Зашив у нього ще в кріпацькі роки.
Нарубані із аглицьких стремен,
Які потяг він з панської коморки.

II

Лишилися чумаки в піснях та думах.
А прадід жив.
На ярмарках у Сумах,
В Охтирці,
В Гадячі колеса продавав,
Які на диво міцно майстрував.
На ободи тужаву ясенину,
На спиці клен, в ступиці яворину
Чи окоренок з береста старого,
Де деревина скручена в три роги,
Він брав.
Бо знав: коли надтрісне спиця,
Уклякне обід, сколеться ступиця
В осінню хвищу між глухого степу,—
Чумак життям платив за ту халепу.

Хоч прадід любляв і ковили таврійські,
Та народивсь при Ворсклі, де поліські

Зеленолисті починаються моря.
— Тут в росах крон купається зоря,
Сюди весною журавлі й лелеки
Несуть медів пахучих повні глеки
Й розхлюпують на наші вишники,
Пов'язані у білі рушники.—
Так прадід говорив мені малому,
Присівши коло клуні на соломі,
Слідкуючи великими очами
За першими весняними ключами.

Понад усе любив мій прадід ліс.
Під ним родився, з ним із малку ріс,
А вже тоді, як став колісником,
Він розмовляв із кленом, ясенком,
Коли збирався дерево рубати,
Неначе той далекий Гайявата.

— Мій ровеснику, ясене, сім твоїх крил
Досягають до хмар зелен-листям широким.
Міг ти, друже, лягти полозком під копил
І шугати в санках попід снігом глибоким.

Я тебе боронив, доки був ти юнак,
Як на стрункість твою зазіхали рубаки,
Щоб жердину зробіть на колодязний гак
Чи як лату прибють у тину до коляки.

А тепер ми старі. М'язи ствердли, як мідь.
Незабаром впадем... Тож дозволь підрубати.
Я нагну з тебе, брате, пар вісім обідь,
Вставлю спиці, до кузні скочу бушувати.

Мій онучок Микита сталльні обручі
Розігріє у горні й обів'є, мов пасом.

Жарко буде тобі — потерпи, помовчи,
Ми водою поллем з двох відерчок разом.

Спиці в тебе вrostуть, наче рідні гілки,
А в ступицю, немов її власне коріння.
По далеких шляхах у далекі роки
Ти покотиш вози по болоту й камінню.

Заклинаю тебе: зупиняйся хоч де,
Як бабуся іде, чи жебрак у знемозі,
Хай на віз над тобою утому кладе
І під'їде, спочине на битій дорозі.

Дам я інше життя, ясеночку, тобі
І тобі, зорелистий, замислений клене.
Вже як буду лежать я в труні, далєбі,
Ви котіться й нагадуйте людям про мене.

Мій прадід був щоденно при тєслі,
Його колеса геть по всій землі
Котилися в розворах, гарбах, дрогах
По глиняних і кам'яних дорогах,
І слава майстрова котилася при них
Поміж людей бувалих, мандрівних.

III

Жовтнева революція —
Розповінь
Найглибшої вселюдської ріки
У торжестві свободи.
Нею повен
Вступив я у світанкові роки,
У ті, що, мабуть, більші за століття.
Але як мало літ мені було!

Зима.
Сніги.
З оголеного віття
Виблискують шаблюки наголо.
Підків глухі удари в сніговицю,
Далекі вибухи снарядів і гармат,
Хантикання коліс, різке вищання криці,
Саней заноси до тинів і хат.

В санчатах біженців оклунки і валізки,
Малеча в посивілих кожушках,
Закрижанілі сопельки і слізки,
Недогризки сухариків в руках.
О, як вони нестямно поспішають!
Але куди?..
Ніхто із них не зна.
Слідочки, що в заметах залишають,
Вже п'ятий рік затоптує війна.

Це все — з вікна...
Шибки були вузьенькі,
Довкіл обмерзлі — вічка де-не-де.
А шлях — то просто колій борозенки,
По котрих Революція іде.
Було, у мамині узувшись чоботята,
Лиш раз на тиждень,
На годину, дві
Мені в ту пору випадало свято
Селом пробігти в срібній куряві.
Йшли бідаки, окрилені багряно,
Ділить Блазорщину на душі, на двори —
Всім порівну.
За ними хуторяни.
Несли саженні мірки й прапори,
Фронтовики поранені при зброї,
З наганом Голод Нестір — більшовик.

Ішли вони...
Хоч знали: за горою
Денікінець зав'яже башлик,
Попругу підтягає...
Не один він —
Їх рота, може, цілий батальйон.
Уже горів загірний хутір Дивін —
Червоним, чорним вшитий сніжний льон.

Ідуть бідаки у сніжному бурані,
Ітимуть у бурані кульовім...
А у селі, при церкві, на майдані
З нових дошок на бересті кривім
Прибитий щит.
Там поруч із «Декретом
Про землю» вперше!.. Вперше кожен з нас
Зустрівся з Леніним. Перед портретом
Хтось шепотів:
— Благословен сей час! —
Оглянувся — то прадід мій шепоче:
— Запам'ятай же, правнуче,
Се він
Мій задум здійснив.—
Звів на церкву очі:
— Гей, ти, Вустьоме, бий гучніше в дзвін!
Та не в один!
У всі, як на великдень! —
І дзвони загули на сотні гін.
Затим — на схід, на захід і на південь
Піднявсь по селах стоязикий дзвін.
Виходили попи:
— Сьогодні ж, люди, будень!
У «Святцях» нічогісінько нема! —
Дзвеніла мідь, дзвенів промерзлий грудень,
Дзвеніла сталлю гострою зима.

IV.

— Та вже всна,
Та вже красна —
Зі стріх вода капле.
Молодому козакові
Мандрівочка пахне.—
Це дід сліпий наш вийшов на подвір'я
З бандурою, співа під сміх струни.

І справді — зеленіє Лисогір'я,
Зі стріхи краплі б'ються об тини.
За тиждень стежка снігова відтане.
Ми з дідом посідаєм на кулі
За клунею.
І він питати стане
Про все, що в небі видко й на землі.
А я кажу:
— Над Риботнем далеко
З'явився птах.
— Біленький, польовий?..
— Здається, білий.
— Значить, наш Лелека,
Спа' господу, вертається живий.
— А повінь — аж до татової кузні,
Точило по коритце залила.
Вже у воді і вільхи позалужні.
— Скотині паша буде немала,—
Шепоче дід,— рачні, рибні прибуде.
Нехай вода земельку папува.
Десь коло Волги мруть голодні люди,
І в нас макуха... Коб густі жнива...
— А ви й се літо рушите в дорогу? —
— Атож, протряхне трохи, і гайну.
— Повсюди ж банди, засідки, облоги.
— Так я ж, онуче, йду не на війну,

А проти неї.
Годі братовбивства!
Я й думу склав. Нехай почує люд...
Та дума про братерство й справедливство
Усіх народів.
Дума в мене тут,—
І він поклав собі до серця руку,
Сушу, міцну, мов пасмо жильних струн.
...І потече через поля і луки
Глагол співця в глибинь безмірних лун.

У

Коли вже прадіду було за сотню літ,
Схилився тяжко він плечем на пліт ---
Аж тріснули коляки та лоза.
І покотилась по щоці сльоза.
Прощально він поглянув на лелеку
І запитав:
— Додому ще далеко? —
Було, колись у хвилі ковилів
Гусей питав, лелек і журавлів,
Як ті ключами в ірій відлітали
І на нічліг спускались в краснотали,
Крильми в сльоті вичовгуючи слизько:
— У рідний край, бурлаче, завжди близько,
Це нам за море в чужину далеко...—
Так шелестіли перами лелеки.

На сей раз наш дворовий чорногуз,
Що за роботою в гніздо по шию вгруз,
Процокав дзьобом:
— Вже прибув, чумаче.—
І сивий птах над сивим дідом плаче.
Так вчулося, привиділось старому.

Як з вулиці несли його додому,
Торкнувсь чола явірko сизокорий.
Лежав мій прадід на рядні, просторий —
Впиралась в покуть голова, а ноги
Сягали аж до самого порога.

Зійшлися рідні, односельці ближні,
В шибки хлоп'ята заглядали й вишні,
Пов'язані лляними рушниками,
Заквітчані весняними вінками.

— Зведіть мене і чимось підпріть.

Я сидячи волюю говорить.—
Йому підклали подушки до пліч,
І сів мій прадід, спершися на піч.
Він зняв із себе шкуратяний пас
І мовив:

— Наступив мій крайній час...—
Розправив руки крилами й замовк,
Неначе мову взяв хтось під замок.
Старечі губи стиснулись від болю,
Чумак збирав останню силу й волю.
В зірницях хвилями —то день ясний, то ніч...
Нарешті розпочав глибокодумну річ:

— За столітнє життя я немало країв
Обходив і об'їздив — рівнини та кручі.
Ой велика ж земля!

Скільки лютих боїв —
Все за ню, все на ній —

всі криваві, болючі.

Від тутешніх слобід по степах до Керчі
В полинах, в ковилах —

скрізь могильні кагати.

Там з людськими кістками ржавіють мечі,
А тепер — кулемети, гвинтівки, гармати...

Я ж на клятву святу не шкодую зусиль
Щоб таки відкупити в Блазорського поля.

Згодом став чумаком, круторогих придбав,
Сам зробив собі воза і ярма дебели.
В задніпрових краях до ватаги пристав,
Та за душу тягли слобожанські оселі.

І звернув я волами додому, до вас.
Не забув свою клятву святу перед богом:
Землю людям купить.
Не пустий був мій пас.
Золоті в нього пхав потихеньку за стогом.

Про сталеві шматки із заморських стрепен —
То є хитрість моя від злодійської зваби.
Байку вигадав я й про шевця із Ромен.
Пас готовий придбав у купця бессараба.

Хоч немало зібралось в паску золотих,
Та не стільки,
Щоб кинуть Блазорському в пельку.
В чумаків я питав і у сих, і у тих,
Щоб разом відкупить для громади земельку.

Але де?!
Хто багатші, собі хутори
Купували, волів пар по десять і дроги.
Городили шинки та «заїжджі двори»,
Наймитню посилали в таврійські дороги.

Хто не знає тепер про заводи Курила?
А Курилів дідусь — починав чумаком...
Ниньки всюди гуральні його закурили,
Йдуть вози і вагони з цукровим піском.

Дід люльчину дістав і кивнув: — Запаліть,
Так я жив, не зважав на докори і кпоти.
Клятву ніс я в душі крізь багно лихоліть
І не знав, як Блазорщину ту відкупити.

Революції я все до гроша даю.
Земледарові Леніну.
Чуєте, люди!
Він здійснив мою волю і клятву мою.
І до нього Василько зі скарбом відбуде.

Син сліпий, та видющий чеснотами він,
Не засне у шинку, де хапуги й п'яниці.
Заночує в стіжку, між камінням руїн.
Тільки він донесе мій пасок до столиці.

Хай він Леніну з рук своїх
В руки віддасть.
Це за землю, хай скаже: від батька Івана,
Лиш у руки йому...
Скрізь міняється власть.
Там бандитські «коші»,
Там панва голоштанна.

Я подяки ні в кого за це не прошу.
Але хай сю годину ніхто не забуде.
Бо тепер я не злото в шкуратті ношу,
А лиш правду святу, котру виждали люди.
З нею легко лежатиму я в глибині.
А ще легше живим путь-дорогу почати.
Уклоняюся вам, уклоніться й мені,
Сивочолі діди, парубки і дівчата.

Вже усе я сказав.
Йдіть собі до двора,

При мені хай лишаться Василь та Микита —
Син з онуком. Либонь, попрощатись пора.
Недалеко мені до одвічного скиту.

VI

Коло дверей стояв мій брат Степан —
Козак червоний,
Шаблю і пагап
Тримали опліч жовті реміняки,
А ноги у лубках, немов коляки,—
Прострелені,— казав він,— з кулемета.
Стояв на милицях, насунувши кашкета
Над самі очі гострим козирком.

А люди сходились.
В дворі і за садком
Юрмилися, перемовлялись тихо.
Я никав поміж них.
— На лихо,
Сказав Чумак про золото прилюдно.
Вже не один замислився облудно
Зустріть сліпого на глухій дорозі...
А чим він боронитися у змозі,
Як в нього зброя — кобза й тиха пісня,
А в того ніж та кулаки залізні.
Я бачив сам, коли ішов на Вовче:
Два охляп нашим шляхом по обочі
Гайнули.
Не впізнав — туман, імла...
Та вискочили прямо із села.—
Це шепотів сусіда Гриць Валах
Якомусь дядькові в грубезних постолах.
А той одмовив:
— Дід жадав добра.
Й відкрив нам душу, як прийшла пора.

Подумай сам: великий чоловік
Трудивсь, як віл, весь довжелезний вік,
Складав зароблене —
Копійку до копійки,
Щоб людям викупить землі якісь наділки,
З своєю щедрістю і щирістю душі
Забув про те, що є Чуби, Книші,
Окрім Блазорського...
Є Бродські та фон Гроти,
Яких людським добром не побороти.
Лиш перед смертю це він зрозумів
І Революції свій скарбик заповів.

А далі чув я:
— Кажеш, із півпуда?!
— Та може, й пуд у чересі тім буде.
Широкий він, либонь, на три долоні.
Всередні — дукатики червоні.
Як висипав — ряднипа зазоріла.
— Не висипав! — сказала тітка Віра.—
Він передав ремень сліпому сину,
Кобзар натяг на себе під свитину
І зацепив його на гаплики.—
Од тітки одвернулися дядьки.
А за причілком три багатії,
Не входячи в густі людські рої,
Стояли осторонь в суконних піджаках,
В ютових чоботях на повних каблуках.
Я знав їх: Книш, Тригопкало і Чуб
З пиявочками вусиків край губ.
А мову вів товстобородий Книш:
— Хитриш, чумаче, чую, що хитриш!
Та ми, братове, теж не ликом шиті
І голови не кужелем набиті.
Як вийдуть в двір Микита з Василем,
Притиснем їх, як сіно під рублем...—

Мене побачивши поблизу, гаркнув Книш:
— Чого, сопляк, тут вештаєшся? Киш!..—
З'явився тато.

Ставши на поріг,
Він людям чемно уклонивсь до ніг:
— Спасибі вам за пам'ять і пошану,
Що віддали небіжчику Івану.

Помер наш правдолюб і трудолюб.—
Жінки заплакали.

А Книш цигарку з губ

Сердито сплюнув:

— Де сліпий Василь?

— Еге, либонь, збирається на Шпиль,
А може, й за мостом на Ківшарі.

Запала мертва тиша у дворі.

VII

Уже над прадідом лежали квіти свіжі,
Дубовий хрест сажений височів,
А по селу блукали тіні хижі,
Повзли чутки, мов гади із корчів.

Казали, що при Ворсклі у Лутищі,
Де путівець веде до Котельви,
Зустріли діда двоє:

— Дай три тищі!..—

А дід у жарт:

— Вошэй чи комарви?..

Тоді один ножакою — під ремінь:
На землю — кров... а з нею — золоті...
Забрали скарб, злодюг укрила темінь,
А дід конав до ранку на путі...

І розповів про ту страшну пригоду
Селянам, та й сконав годин за три...
Мов падолист у вітряну погоду,
Чутки летіли в села й хутори.

Питали батька в кузні різні люди:
— Скажи, то правда?.. Аж болить душа.
— Все може быть.—
І далі бив у груди
Розпеченого в горні лемеша.

Дні минали, тижні, тижні, тижні...
Мати плакала. Думки її у пил
Падали, немов підбиті крижні.
Виглядати не стачало сил.

VIII

Ми з мамою стояли коло шляху
Поміж тополь,
Відра іржаву бляху.
Спускали перехожі у криницю.
Дзвенів ланцюг, рипіла стерта глиця.
Куріли колії, рипіли тужно дроги.
Ми, сповнені надії і тривоги,
Дивилися за міст повз монастир.
Шляхом ішли із Києва прочани,
Голодні біженці — поляки, галичани,
Питали щось, а ми не розуміли.
— Немає хліба,— мама їм квиліли.
А ті вклонялися, йшли далі сумовито.
Рожево цвів будяк, де мало бути жито.
Шепочуть мама:
— Йдімо додомоньку.—
Якийся чоловік своєю маленьку доньку
Вручає нам доглянути на хвилюку:

— Водички тра налляти у бутильку...—

Матуся дівчинці волоссячко руде

Розчісує...

І раптом:

— Глянь!

Иде!..—

Я глянув через Ворсклу на Ківшар.

По хвилі трав тихенько плив кобзар.

Бандура не в торбині — під руками,

І струни блискали промінними жмутками,

І трепетали в лунах голосних,

Хоч дід не доторкається до них.

Я біг селом, кричав з останніх сил:

— Ідуть додому наш дідусь Василь! —

Зібралось люду знову у дворі,

Як в той тривожний день,—

Малі й старі.

Зайшов у двір і став перед народом

Наш дід, запилений, натомлений походом.

Він уклонивсь,

Рукою до землиці

Торкнувсь і мовив:

— Був я у столиці,

Здолавши путь крізь хащі, степ і луки,

І Революції віддав

Із рук у руки

Усежиттевий заробок отця.

Тож виконав я, люди, до кінця

Мого родителя священний заповіт.

Приніс од Леніна подяку і привіт.

СИВА ЛЕГЕНДА

I

На сивому коні, в роботі посивілім,
Такий же сивий їде партизан.
В коня і в діда нелегкий талан:
Немає їм життя на світі білім.

Давно вже й світу білого нема —
Все почорніло.
Чорне пожариння
Над Прип'яттю, мов чортова кайма,—
Від самого Дніпра аж до Горині.

В могилі чорній —
Чорний патичок:
Хреста чи зірку нікому стругати.
І чорне світло смоляних свічок
Стрибає, мов звірятко волохате,

По закутках земляночок тісних,
По куренях,
Що скніють між корчами,
Коло тяжких колисок підвісних,
Обтягнутих, як жлукта, обручами.

І чорна жінка винесе води
Із чорної криниці край болота,
Покаже дідові — до Уборті куди
Й не проведе, як личить, за ворота,

Бо ні воріт, ні дворика нема —
Вугілля чорне скрізь між комишами.

Надходить ніч.
Згущається пільма.
Старе сідло не дзенькне стременами.

Стремена ж із вожжини, не сталльні,
За двадцять літ зіржавіли стремена.
Та дід — козак!
В сідельці, на коні.
Пасок од шаблі обляга рамена.

Із шаблею Україну з краю в край
Промчав у громадянську аж до Криму.
Бори зітхають,
Шелестить курай,
Шугають мавки лісові незримо.

Їх оглушили кулі розривні,
Термітки зелен-очі погасили,
Затаврували числа вогняні —
Неволею леліток підкосили.

Та дід,
Мов їхній батько Лісовик,
Вчуває тугу юних полонянок.
Він їде темним бором напярим
До Ковпакових рейдових стоянок.

Казали, що над Убортю горять
Багать по сотні в кожному загоні.
Старого кличе мсти святої рать.
Вчувається:
Іржуть козацькі коні.

II

В смолисто-чорній хвилі тишини
Два сивуни пливуть, як хмара біла.
Але недремні очі в сатани —
Вогню гребінка навстріч полетіла,

Щоб шаткувати м'язи на шматки,
Дрібною міддю перви розривати —
Аби запам'ятали ковпаки,
Як Гітлерові клопіт завдавати.

Лиш розривними били партизан,
Де тол з металом вибухово зрісся.
Тут був фон Штраса тимчасовий стан —
Жандармський полк удерся на Полісся.

Фон Штрас, пихатий тиловий штабіст,
Хвалився в Берліні:
— Йду на полювання!—

Прийшов...

І враз йому відбили хвіст:

Два батальйони вже пірнули в твані.

Лютує Штрас:

— Коли б на фронті десь!..

А то на придбаній навіки Україні!..—

Він червоніє, він тремтить увесь,

І рот, як у скаженого, у піні.

Готується до втечі день при дню,
Сховався в дротяній колючій клітці.

Боїться ковпакового вогню

Так, як чортяка ладану боїться.

Тому готов стріляти в кожну тінь

З усіх стволів, які іще лишились.

В таку годину дід і сивий кінь

До клітки Штраса нічю нагодились.

І сивуни упали в глузу ніч,
Над ними кулі рвалися до ранку.
Есесівець грубезний, наче піч,
Оглянуть вбитих вийшов на світанку.

Він офіцер, з ним охоронців рій.
У чорних лапах — чорні автомати,
Лежали сиві на землі сирій,
Мов близнюки,
Мов два столітні брати.

Їх укривала рудувата дерть,
Налущена з кориці розривними.
Ні пари з уст...
Сама старенька смерть
З туманом пропливала понад ними.

Зареготала, затряслася піч:
— Так ось які ідуть на нас вояки! —
Нареготавшись, повернули пріч,
В свої окопані канавами бараки,

Щоб оберста фон Штраса збадьорить,
Який уже рішив згортати табір,
Розпить коньяк, сигару закурить
І звісткою зчинить веселий гамір.

Бо скільки можна скніти в дрижаках,
Чекать розгрому кожної хвилини.
Вже пальці розпухають на курках,
Судомить ноги од глевкої глини.

— Не поспішайте, чорні молодці,
Я ще розмову хочу мати з вами! —
Оглянулись — з шаблою в руці
Старий козак у них над головами.

Неначе привид білий крізь туман,
Накинувсь вершник.
Скам'яніли зайди.
Не шабля, а казковий ятаган —
Аж на півнеба спереду й позаду.

Із леза — іскрометні блискавки,
Від них горить і крижаніє пелька.
Немає сили підійнять руки,
Дрібним піском з-під ніг тече земляка.

В бійниці захолюнув кулет:
У привиди стріляти не годиться.
І огорожа з дротяних тенет
Уже була готова розступиться.

І покотилась перша голова,
Немов чавун з есесівської печі.
За нею — друга, третя...
Мурава
Чорніла од густої кровотечі.

Мовчали дзоти в ранішній імлі —
Заціпило їм чорні амбразури.
І навіть три «пантери» у дворі
Стояли мовчки, мов камінні тури.

III

А привид зник.
В тумані розчинивсь.
Неначе й не було його ніколи.
Жандарми із Полісся подались,
Лишивши дротяниці й частоколи.

Фон Штрас ховався в танковій броні.
Вигадував обставини поразки.

А вершник далі їхав на коні,
Не знаючи, що став героєм казки.

Точніш — легенди.
В чорні ті часи
Вона в народі, мов лебідка біла,
Враз облетіла згарища, ліси.
Повсюди шабля дідова дзвеніла.

Казали: гнав, немов отару, полк
Той вершник із шаблюкою кривою.
Броньовики і навіть танки товк,
Фон Штраса ткнув у глину головою.

Подробиці, доповнення росли.
На те й легенда, щоб творитись завше.
І виростав, мов привид із імлі,
Козак Тарас, шаблюку підійнявши.

І наливались радістю серця
За земляка...
Бо скрізь він був тутешній,
Дід із Олевська,
Він же — із Корця,
Із Луцька, Столина і навіть — із Олешні.

IV

А сивуни добралися до нас.
Ковпак зустрів старого, як годиться.
Дід струнко став, сказав:
— Букрій Тарас,
Колишній конюх з Білої Криниці.

У царську — в кавалерії служив,
У громадянську — був у Примакова.—
Про те, що трьох жандармів уложив,
Дід Ковпакові не сказав ні слова.

Його на конюха призначили і тут —
Над іздовими старшим в санчастині.
Дід на поході брав лозовий прут,
Та не по конях —
Іздових по спині...

Не боляче, але й не жартома,
Бо надто розлінилися в обозі.
Вчив діставать «із-під землі корма»,
Плечем конязі помагать в дорозі.

— Сам не з'їси — підтягнеш ремінець,
Голодній шкапі не тягни попругу.
Пристане кінь в бою — тобі кінець!
І смерть твоему раненому другу.

Дід говорив тихенько, не горлав,
Та кожне слово падало на серце.
І іздовий із миски відливав
Кулешик свій коневі у відерце.

Лиш де зупинка — коси і серпи
Хапали хлопці, бігли на левади,
З полеглих нив несли вівса снопи,
Виконуючи дідові поради.

У

Ми вже були далеко на Волині,
Пускали ешелони під укіс.
Легенда ж розляглась по Україні,
Немов її весняний вітер ніс.

І нас не обминула.
Казка сива
Сподобалася хлопцям, Ковпаку.
Він посміхнувсь:

— Що ж, вигадка красива.
Та диму не бува без огоньку.

Він запалив цигарку-тридюймовку,
Збив набакир шапчину:

— Не бува...

Здається, що про вовка і помовка.

Букрій іде.

Гукніть його, братва.

Дід підійшов і виструнчився браво,
Шаблюкою діставши закаблук.

— Легенда йде,—

Всміхнувсь Ковпак лукаво,—

З брехеньками, бо це ж не з перших рук.

Чи не про тебе, друже мій Тарасе? —

Дід вус погладив пальцем:

— Та було...

Вночі приперся я до фона Штраса.

В наш край його, чортяку, занесло.

Прикинувся убитим, як ведеться.

Сивунчик теж, нівроку, допоміг.

Ну й сіконув їх двох чи трьох, здається.

А потім в лісі..

Дай, милий боже, ніг.

Оце і все.

Хоча іде балачка,

Що я на танки, на дроти попер...

Такого не було!

От щоб я вмер!

То інший хтось...

Видать, крутий рубачка.

І ЗНОВ БОРОДИНО

О поле, поле, хто тебе усеял...

Александр Пушкин

I

На сто кілометрів на захід од Москви
«Пантери», «тигри» спалені, гармати...
Вони, згромаджені у броньові кагати,
Стоять в оточенні повсталої трави.

Весняна армія шаблі пагіння зводить,
Як тільки вигляне з-під снігу шмат землі,
В нестримнім натиску переступає води,
Латунний околот, порохіві кулі...

Недавно саме тут вершилась молотьба
Полків есесівських, дивізій, армій вражих,
Коли судьба Москви гойдалася на чашах
Вогняних терезів.
Лиха була доба.

У шрамах, в опіках йде сорок другий рік.
Між бомбами в Чапая грають діти.
Я мав у вражий тил з мінерами летіти,
А їду за Можайськ
В міжводді скреслих рік.

Минаю горбики, приземлені зірки,
Що нині витали з-під снігу при дорозі.
На захід, в котрий раз поповнені, полки
Ідуть навстріч своїй далекій перемозі.
Повсталала рать промінням заряджає
Свою зелену зброю на ходу.
Вона не убиває —

Воскрешає
Земельку, од іржавчини руду,
Руду од крові,
Од слизького глею,
На брустверах окопів, бліндажів.
Ту землю, що не вкриється ріллею
В густих тенетах мінних рубежів.
Родить не зможе...
Хто їй допоможе,
Засіяній залізом і вогнем?
Лише ступи —
Озветься лють ворожа, —
Ні трактором не їдь, ані конем.

Мій мотоцикл по згрizenім граніті
Бруківки поспіша в Бородіно.
І знов Бородіно?..
Здається, й нам на світі
Пройти шляхами прадідів дано.
Вони протягнуться до Волги і до Дону
Через Дніпро, на Віслу, у Берлін
І приведуть на згарище додому,
Де біль — по горло,
Попіл до колін.
Та ми заради нашої Вітчизни,
Заради людства й миру в майбутті
Такі здолаємо провалля і крутизни,
Яких нікому не судилось на путі.

В Бородіно я був не раз, не двічі,
Гортаючи пожовклі сторінки.
Весняний вітер кидає у вічі
Тепер від нього ранішні димки.
Побиті села з чорними хатками
На пагорбах, немов головешки,
Між ними поле, зрізане ярками,

Ім'я якого
В славі на віки.

Мій мотоцикл по коліях вихляє
В Бородіно.

Наказ:

«Прислати мінера
І командира роти, офіцера...»
Я їх обох сьогодні представляю,
І навіть роту, котрої не маю,
Вперед!
Бо іншої дороги не дано.

//

Дорога через поле фронтова,
Вона одна саперами пробита.
Земля під нею збуджена, жива —
Сліди від шини, трака і копита,
Від чобота армійського шитва.

Не затиха ні вдень ані вночі
Ця траса через Бородінське поле,
З Москви, з Уралу, з Кушки, з Помбачі
Ідуть солдати, танки, тягачі
На фронт,
Під чорнодимні виднокола.

Щитки обабіч траси: «МІНИ», «МІНИ».
Ця засторога розкриває все.
Де був музей — задимлені руїни.
Вогонь і тол їх більше не гризе:
Святих реліквій там немає — міни.

Я об'їжджаю поле доокіл,
Воно, як і в дванадцятім, величне.

Поміж рікою, хуторів і сіл
На сотні гін розгорнутість епічна,
Розрізана дорогою навпіл.

Ось Горки.
Тут Кутузов мовчазний
Сидів, оточений високими чинами.
Він тільки й чув:
— Москва, Москва за нами!..—
Сьорбав куліш наперчений пісний,
Зло поглядав на вшитих галунами.

На цоколь сходжу я. Гранітний шпиль
Орел бронзовоперий окриляє.
Туман лягає, мов на море в штиль.
Лиш епос підіймає гриви хвиль,
До мене давниною промовляє.

І перша Вітчизняна постає.
Моя Охтирка в пиловім сувої.
Троїцький монастир в трьохсотпудовий б'є
З камінної дзвіниці Горової.
За ним озвались сотенні церкви,
Залюднилися вулиці, майдани.
Посли із Петербурга, із Москви —
Суворовських походів ветерани...

Хліб-сіллю їх стрічають козаки.
Соборна площа повинню шумує.
І розцвіли знамена, бунчуки —
Гусарський полк посотенно прямує.
Гніді, булані, сірі, ворони
Шикуються рядами при соборі.
На вірність клятва!
Блиснули сталльні
Шаблі в притихлому людському морі,

Проносить прапор богатир Клименко
Охтирського гусарського полка.
На вірність клятва!
Дзенькає стременко.
Русява, синьоока і струнка,
Васильченка, ридаючи, цілує,
Матусю обіймає Воздоба *.
Копита б'ють,
Дзвенить залізом збруя.
На площі розступається юрба.
І — рушили...

Картина того збору
По хвилі епосу мене перенесла
У Переяслав. Тиша вкруг собору
Святковою громадою цвіла.
Богдан Хмельницький булаву здійсмає,
Посли московські принесли дари.
Вітрець хоругви, прапори гойдає.
На вірність клятва йде тії пори.

Півтора століття проминуло.
В Переяслав, мов гучна луна,
Знов священна клятва повернула.
Потяглась нога до стремена,
А рука козацька — до шаблюки.
Двадцять сотень гострених клинків
Блиснули на Київ і Прилуки,
За Путивль полинув гук підків.
У Можайську стяг Богдана має.
Чую мову рідних полтавчан.

* Клименко, Васильченко та
Воздоба — історичні постаті, унтер-офіцери
Охтирського гусарського полку, герої Бородинської
битви 1812 року.

Полк козацький к бою виступає
З переяславським загоном ополчан,

Дорога через поле фронтова
Здригнулася під бомбовим ударом,
Видіння зникло. Злива вогнева.
Земля кипить, тече гарячим паром.
У небі хрест фашистський проплива...
Та не спинить йому наш наступ — марна дія:
На захід повернув війни леміш!

III

Один я у обіймах весновія
З брикетів-круп варю собі куліш.
Бородіно, стою перед тобою
Не як сівач.
Довкола мін роти.
Віддать життя, щоб поле перейти...
Тож маю поділитися судьбою
З моїми земляками.

Як брати,
З'явилися з дванадцятого року
Васильченко, Клименко, Воздоба —
Охтирського прославленого полку
Герої.
Почалася артпальба.
Вродливі, молоді, стрункі гусари,—
Як рідних, узнаю їх у лице,—
З усмішкою косили око каре
Туди, де ворог їм ладнав сильце.
І витягли свої криві шаблюки,
Розсікли flesh французьку пополам.
Я й нині чую їхні перегуки,

Вклоняюся подвижницьким ділам.
Ще малим стрічав я їх в музеї
В Охтирці на Бульварових Рядах.
Не знав, що у заваленій траншеї
Ступатиму по їх святих слідах.
Із того ж полку я,
З козацького прароду.
Як рідних, впізнаю їх у лице.
За ними вслід піду в огонь і воду —
І навіть в пекло толове оце.

IV

На Бородінським полі — міни, міни...
Та вороння, що не боїться мін.
Один я в полі,
Не чекаю зміни.
Вгрузаючи в болото до колін,
Тягаю протитанкові німецькі,
Вони — мов плескачі у блясі форм.
І наші «гробики».
Підрозділи стрілецькі
Спішать на фронт.
Почувсь писклявий горн.
І підійшло десятків три до мене
Дев'ятикласників.
Їх вів юнак-сапер.
— Приймайте роту.
Військо ще зелене,
Та іншого тут не збереш тепер.
Наказ такий:
«Роботу форсувати —
Бо гинуть люди, коні, трактори...»
Саперів з фронту
Нам не можуть дати...

Я глянув на шеренгу дівори
І страшно стало.
Бородінське поле —
Пісок, замішаний на крові та кістках.
А дроту ржавого,
Поглянеш — в очі коле.
Під ним — «стрибалки» хитрі в гапליках.
Зачепиш чоботом один шипок дротини —
І вистрибне на рівень голови
Кавун шрапнельний.
Люди чи скотина —
Покосить, наче кущики трави.
І наші «гробики» у ящиках соснових
Страшні не менш.
Сточила МУВи * ржа.
Від їх тугих зарядів півпудових
Із танків виривалася душа.
Оце туди вести хлоп'ят я мушу
З обценьками й лопатами в руках?
А хлопці рвали тютюну папушу,
Немов солдатський дух — у цигарках.
Юнак-сапер ледь тамував тривогу,
Новий протез йому коліно пік.
— Снаряд чи міна відірвала ногу?
— Із кулемета чергою торік...
Під Хімками, під самою Москвою...
А цих зеленчуків я трохи натаскав
На тих системах, котрі мались під рукою.
Від себе і на крок не відпускав.

На Бородінськім полі — міни, міни...
Грунти парують,
Сіяти пора.

* МУВ — механічний вибухівник для детонатора.

— Ми розмінуєм гони неодмінно,—
Сказав я хлопцям,—
Тільки без «ура!»
Учити буду.
Нелегка наука,
Все ж легше, ніж позбутись голови,—
І з кожним днем мудрішали їх руки
І зір вихоплював злі вусики з трави.

V

Ще тісніше народи
Злилися в єдину родину
В час війни.
Тиждень тому
Стояв я у полі один,
Переяслав я бачив,
Охтирку —
Мою Україну
І звитяжну Москву...
Але був то думок моїх плин.

А за день — три десятки
Можайських хлоп'ят із сапером...
І невдовзі прибув
Комсомольський загін з Верії.
Потім газик примчав
З сивоусим, бувалим шофером.
Справжня рота уже —
Повні взводи, піввзводи, рої.

Хлопці кухню похідну
Знайшли у трофейному брукті.
І самотні жінки
Обпирали, варили обід.
В надвечір'ї щодня
Сотні мін вибухало у «брукті» —

В балку звозили здобич —
Наш газик і валка підвід.
Ненадійні «гробки»
Підривав я потому на місці.
Хуторяни самі
Виставляли довкіл вартових.
В нашій роті-комуні
Було добровольців за двісті,
І щодня старшина
На «довольствіє» ставив нових.

А довольствіє наше:
Кандьору ріденького кружка
Та сухар, що зацвів
І давно вже одцвів у мішках.
Так зате в казані
Не вчახала мережана дужка,
Парували чаї
На пахучих вишневих бруньках.

Підривник із Донбасу —
Шахтар мовчазної удачі
І колишній гармаш —
Трьох солдатських хрестів кавалер —
Кожен школу проходив,
Мов юний школяр, нетерпляче.
В них екзамен приймав
Помічник мій Володя-сапер.
Прибули юнаки
Із далекого Вахшського краю.
Хлопці рвались на фронт,
Комендант їх направив до нас.
Я, як рідних братів,
Припамірських синів обіймаю.
Адже там на каналі
Заклав я свій перший фугас.

Приїздив із Можайська
Старенький секретар райкому.
Хліб привозив, питає:
— Чи не дуже голодні, кажіть?
Не робив зауважень
По нашій роботі нікому,
Лиш повторював скрізь:
— Над усе — ви себе бережіть.
Переможемо фашиста!
Потрошим його неодмінно!
Підуть світлі роки.
Ми загоїмо рани оці...—
Міцно руки нам тис,
Мов зігріти бажав їх сумлінно,
Ніби щасне майбутнє
Тримав у старечій руці.

Дні весною зростають
Так швидко, як злаки у полі.
Ми раділи й цьому:
Прибавляється світлих годин.
Як чорти працювали.
Та вперед просувались поволі,
А земля під посіви
Скресала, мов поводі плин.

І тоді, коли ми підступали
До Горок, до шляху,—
Надійшов телеграфом
«Повернутись на базу»
Наказ.
Я дістав із коляски
Зі спиртом приховану пляху.
— Завтра день вихідний! —
За три тижні він перший у нас.
На тритонці з Можайська

Приїхав секретар райкому:
— Мав затримати вас,
Але ждуть партизани...
Добро!
Вам тепер, капітане,
Лягає дорога додому —
На Україну, за фронт
І, здається, аж ген за Дніпро.

VI

На Горки сходжу.
Зранений граніт
Орел бронзовоперий окриляє.
Широке поле, наче цілий світ,
Покручена межа переділяє.
Ліворуч — невеличка пілка гін,
Поорана, засіяна хлібами.
Це все,
Що встиг звільнити мій загін,
До смерті нахиляючись чубами.
Але за латкою тією —
Безліч піль:
Середньорусь, Урал, можуть Сибіру,
Пів-Азії —
Аж над Памірський шпиль...
Ізвідти поступ перемоги й миру.

Праворуч, аж до обрію, лежить
Безмежне, дике поле рудувате,
Трогилом скуте, дротом шипуватим,
Де хибний крок —
Життя остання мить.
А далі — фронт.
За ним такі ж поля
Орловські,

Білоруські,
Українські...

І уявилося:
Неначе вся земля
Вітчизни рідної —
То поле Бородінське.
І мій загін мінерів —
Лиш частина
Многоязикової єдиної сім'ї,
Де всі народи йдуть полком єдиним
На фронт,
На фронт...
Грядуть страшні бої.
Але таку сім'ю ніхто не зборе.
Розтрощим лють насильства і олжі.
Плуг перемоги землю переоре
Аж по святі державні рубежі.

1979

З М І С Т

ПОЕМИ

- Ярославна 6
Безсмертя 12
За всі літа розлуки 25
Ранок — не день ще 68
Стояни 90
Обов'язок 101
Сопілка 130
Народження легенди 136
Револьвер Василя Левського 160
Поєдинок 167
Стежинами дружби людської 205
Легенда про мед 230
Швачка 235
Ожина 241
На залізному шляху 247
Ніж, трава і слово 256
Світла казка 262
Коли б мене більше на світі було 269
Підкови на щастя 275
Недомальований портрет 280
По ранах земних іду 286
Холодна казка 298
Мати іде! 306
Пісня 309
Солдатський скарб 314
Красна Рада 321
Станція Мамина 327
Із рук — у руки 336
Сива легенда 354
І знов Бородіно 362

**ПЛАТОН НИКИТОВИЧ
ВОРОНЬКО**

СОЧИНЕННЯ
В ЧЕТЬОРЕХ ТОМАХ
ТОМ ТРЕТІЙ
Поэмы

Київ, видавництво
художественної літератури
«Дніпро», 1983

(На українському мові)

Редактор *Л. С. Малахова*
Художник *І. В. Коптілов*
Художній редактор *І. М. Гаврилюк*
Технічний редактор *В. С. Грінберг*
Коректори *Т. Г. Білецька,*
В. В. Бондаренко

Інформ. бланк № 1958

Здано до складання 13.09.82,
Підписано до друку 14.12.82.
БФ 46420. Формат 70×108¹/₃₂.
Папір друкарський № 1,
Гарнітура літературна,
Друк високий.
Ум. друк. арк. 16,45.
Ум. фарб. відб. 16,45.
Обл.-вид. арк. 16,917.
Тираж 40 000. Зам. 2.328.
Ціна 1 крб. 80 к.

Видавництво художньої
літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП,
вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова
фабрика ім. М. В. Фрунзе.
310057, Харків,
вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Воронько П. М.

В75 Твори : В 4-х т. Т. 3: Поєми.— К.: Дніпро, 1983.—
375 с.

Гортаючи сторінки третього тому, читач разом з автором пройде пар-
тизанськими шляхами від Путивля до Карпат («Ярославна», «Безсмертя»,
«За всі літа розлуки», «Ніж, трава і слово», «Солдатський скарб», «Сива
легенда», «Холодна казка»), порине в історію братнього болгарського на-
роду («Револьвер Василя Левського», «Поєдинок»), повернеться в пору
поетового дитинства («Підкови на щастя», «Із рук — у руки»). Актуально
звучать сьогодні антивоєнні твори П. Воронька — «Коли б мене більше на
світі було» та «По ранах земних іду». Твори ці приваблюють сильними
характерами, високою ідейністю, широтою поетичного діапазону і справ-
жньою майстерністю.

В 70403—054
М205(04)—83 — передплатне. 4702590200

У2

ИМАНОФИ БОРОФИКО

3

1кря, 50к.